

*Sabina Wurmbrand*

MITT MÖTE  
MED KOMMUNISMEN

GUMMESSONS

Av säkerhetsskäl har många namn på personer och platser samt vissa tidsföljder ändrats i denna bok.

*Fört.*

Originalalets titel: *The Pastor's Wife*  
(Edited by Charles Foley)

© Sabina Wurmbrand 1970

Svensk översättning och redigering:  
Ann-Mari Behrman

© Gummessons Bokförlag 1970

Omslag, layout och tryck: Borgströms  
Tryckeri AB, Motala 1970

*1. Mitt möte med ryska armén*

Jag var trettioett år gammal, då ryssarna kom, och redan då var Richard en välkänd predikant och författare.

Vi fick lida både som judar och som kristna under de rumänska fascisterna, som leddes av marskalk Antonescu, Hitlers marionett. Richard arresterades tre gånger. Vi befann oss båda i en grupp av sju judar, som stod inför krigsrätt under anklagelsen att hålla "illegala religiösa möten". En rumänsk kvinna kom till polisstationen och sade till polischefen: "Ni har arresterat mina judiska trossyskon. Det skulle vara ett privilegium för mig att få lida tillsammans med dem."

Det räckte. Hon arresterades och förhördes tillsammans med oss. Gud förde många sådana vänner i vår väg. De tycktes oss som änglar i människogestalt, arbetande dag och natt för vårt bästa, uppdykande vid varje vändpunkt av vårt liv. Gud har tusende och åter tusende sådana änglar, och han använder en hel härskara av dem för att göra oss till vad vi är.

På sommaren 1944, då Hitlers Tyskland började kollapsa, invaderade en miljon sovjetiska soldater Rumänien. Då de första kolonnerna närmade sig Bukarest, for vi dem till mötes i spårvagn nr 7.

Det var den sista dagen i augusti. Molnfri och het. Inga

skott hördes. Någonstans tvärsöver fälten hördes klockor klämta.

Min make, Richard, hade som pastor under kriget lärt känna många ryssar. Av naturen var de instinktivt religiösa, sade han, och detta trots att de under tjugofem år drillats i ateism.

”Vi måste gå ut och möta dem”, sade Richard. ”Att tala med ryssar om Kristus är himmelriket på jorden.”

Då vi hoppade av vid en korsning i en förstad, såg jag en grupp röda flaggor, burna av lokala kommunister, som hade kommit ut från sina gömställen för att hälsa den ”ärorika Röda armén”. De tittade misstänksamt på oss. Folk i allmänhet höll sig undan för befriarna just för tillfället, även om ett stort offentligt mottagande hade arrangerats i Bukarest.

Richard var en frapperande ung man. Lång och bredaxlad, med ett uttryck av lugn tillförsikt som hade sin rot i hans kristna tro. Jag stod vid hans sida, bara hälften så lång som han. Jag log, därför att kriget nu var över och vi alla skulle få vara vänner igen.

På en skuggig plats stod två eller tre rumänska ämbetsmän och väntade. Nervöst övade de sig i några ord på ryska. De hade kommit för att räcka den urgamla gåvan till en främling — ett stycke bröd, en handfull salt.

Vi kisade bort över den tomma gatan och undrade vad som skulle hända. Nu var ryssarna våra allierade. Men även en segrande armé med känd försmak för våldtäkt och rofferi.

Långt borta syntes en pojke på en cykel, trampande för glatta livet.

”De kommer”, skrek han upphetsat. ”Ryssarna kommer!”

Kommunisterna ordnade sig på led. Upp flög de slokande röda flaggorna. Ämbetsmännen, som hade samtalat om arrangemangen för firandet inne i staden, stod där som offerdjur i den stekheta solen. Vrålande motorcyklar närmade sig. Så de första tanksen.

Från tornen stack rödstjärnade hjälmar upp. Kommunisterna började med skälvande röst sjunga ”Internationalen”.

Den makadamklädda gatan skakade under invasionsarméns tyngd. Det bullersamma klampet saktade av och upphörde.

Den första stridsvagnen överskuggade oss. Dammigt, grått, ärrigt stål. Ett mäktigt kanontorn, som pekade mot skyn. När välkomsttalet var över, böjde sig en officer fram och tog brödet och saltet, som hölls upp mot honom. Han stirrade på den svarta limpan, som om den skulle till att explodera. Och skrattade!

Den unge sergeanten vid hans sida tittade mig rakt i ögonen.

"Hej, sötnos", flinade han. "Och vad har du att bjuda?"

Få kvinnor befann sig ute på gatorna den dagen. Jag sade:

"Jag har tagit med mig Guds heliga ord." Jag räckte honom en bibel.

"Bröd, salt och biblar! Allt vi vill ha är en drink!" Han föll i gapskratt och körde hjälmen bakåt. Det blonda håret lyste i solen. "Tack, i alla fall!" sade han.

Larvfötterna bet sig in i vägen. Motorerna utspydde svart rök. Kolonnen dundrade förbi. Vi höll på att kvävas och torkade ögonen.

Från spårvagnen på hemvägen såg vi ryssarna plundra affärer. Vintunnor rullades ut på trottoaren, kyckling, skin-ka och korv försvann i säckar.

Soldater pekade upphetsat på förstadsbutikernas fönster. Bukarest var vid denna tid utbombat och inte sitt gamla jag, men i ögonen på de stora barn, som dessa ryssar var, var staden otroligt rik.

Richard samtalade med några av dem, då vi klev av, men deras enda svar var: "Var kan vi finna vodka?" Därför återvände vi hem och planerade något annat. Från dessa arma själar hade Gud stulits mot löftet om ett jordiskt paradiset, som aldrig skall kunna skapas med enbart mänskliga medel!

En sak visste vi alla: nazistterrorn var äntligen förbi. Man hoppades, att ryssarna skulle lugna sig och snart lämna oss i fred och ro. Få kunde gissa, att ett nytt och varaktigare tyranni hade begynt. Jag kunde sannerligen inte föreställa

mig, att vi just hade börjat vandringen på den väg, som ledde till fängelse, och som skulle kantas av våra vänners gravar.

Anutza, en av mina närmaste väninnor, kom en dag hem till oss för att dricka en kopp kaffe. Liten och söt, uppsluppen och glad, kom hon från Norge. Och hon pratade på som en fors!

"O, dessa ryssar! Har ni hört om vår senaste överenskommelse med Moskva? De tar all vår säd, och i gengäld ger vi dem all vår olja. Igår såg jag en man ur Röda armén med tre armbandsur på vardera armen. De tar dem från folk på gatan, precis som om de hade samlat in bussbiljetter!"

Hon skrattade — men för vårt land var det inget att skratta åt. Sovjetarmén rövade varor för tusentals miljoner dollar. Och sedan, efter order från Kreml, fördes vår handelsflotta, hälften av våra rullande transportmedel samt varenda bil bort till Ryssland. Affärerna stod tomma. Ändlösa köer väntade överallt. Men Stalin sade, att Röda armén skulle återvända hem, när Tyskland hade slutgiltigt bekämpats. Kanske allt skulle vara över snart . . .

"Nej, låt oss prata om något roligt! Sabina, jag hörde dig tala på syföreningen; vilken fin advokat världen har gått miste om i dig! Det var sagolikt, och din mans predikan var underbar, den också. Så mycket historia och konst och filosofi, och är inte två timmar ganska lång tid? Vi i Norge är inte vana vid så långa predikningar, fastän jag för min del önskade, att han bara skulle fortsätta att tala."

Anutza älskade att prata! Hon hade kommit för att hämta ännu en bunt av vår kyrkliga tidskrift, "Vännen". Fascisterna hade förbjudit den. Nu arbetade vi alla på att få ut nya nummer.

Under en kort tid åtnjöt vi religionsfrihet. Diktatorn Antonescu hade förts till Moskva, sedan tillbaka hem för att skjutas. Ortodoxa kyrkoprelater, som hade utövat skräck över judar och protestanter, hade förlorat sitt absoluta herravälde.

Äntligen hade vi en demokratisk regering. För att behaga

ryssarna fyllde kommunister ett par ämbeten. Knappast någon av oss anade, vad som låg framöver.

"Detta är ju", sade vi, "när allt kommer omkring ett land med 20 miljoner invånare. Vi har inte ens tillräckligt många verkliga kommunister för att fylla ett fotbollsstadion!"

## 2. *Terrorn*

"Mina stackars fötter! Jag köade fem timmar på Viktoria-gatan i morse, och detta är allt jag fick tag på!" Anutza hade litet kaffe och några gråaktiga korvar i sin bag, de första vi hade sett på veckor.

Det var årsdagen av den ryska "befrielsen". I två dagars tid fanns det mat i affärerna. Sedan blev hyllorna tomma igen, och skyltfönstren utställde dammiga köttattrapper, tomma vinbuteljer. Rumänien stod ansikte mot ansikte med svälten.

Till råga på ryssarnas skövlande och skinneri (krav på "krigsskadedestånd") hade kommit torra, magra skördar och till följd därav miljoner människor lämnade åt svälten. Man gjorde soppa av löv och trädrötter.

En avdelning av Kyrkornas Världsråd skickade livsmedel, kläder och pengar, och vi organiserade hjälp åt de hungerande. En kantin under pastor Solheims och Richards ledning gav dagligen mat åt tvåhundra personer i kyrkans förhall. Hjälparbetet var tungt, och den kommunistiska regimen försökte sabotera våra ansträngningar, men vi hade många frivilliga medarbetare.

Det ordnades så, att barn från de områden, som värst hade drabbats av svälten, skulle föras till Bukarest för att bo hemma hos de troende. Vi tog till oss en liten flicka på sex år. Hon var mager som en sticka och kom till oss utan andra kläder än dem, hon hade på sig. Jag gav henne god mat — till att börja med gröt med socker och mjölk. Hon vägrade äta. Hon var bondflicka och ville ha sin egen mat: *mamaliga*, ett slags majs-kaka, nästan den enda mat hon

kände till. Vi måste vara mycket stränga mot henne för att få henne att smaka vår mat. Långsamt började hon få hull på kroppen.

Vi kom att fästa oss mycket vid henne. En gång sade hon: "Jag ska tycka om er ända till hösten!" Då skulle den nya skörden komma och hon skulle få återvända till sina föräldrar.

Då ryssarna ockuperade Budapest behövde vi någon som kunde föra med sig pengar till missionen där som hjälp åt krigsoffren. Richard kunde inte lämna Bukarest, och ingen annan heller kunde ta ansvaret på sig. Jag var tvungen att resa.

"Nej, du får inte!" utbrast Anutza. "De här ryska soldaterna hungrar efter kvinnor! Man går omkring på gatorna och ser flickor med halsen avskuren, och ingen gör ett dugg åt saken!"

Under normala förhållanden var det inte en lång resa. Men Röda armén annekterade vartenda tåg och varenda bil för sitt eget bruk. Vid stationerna var det en otrolig röra och panik, när svärmar av utsvultna flyktingar försökte tränga sig in i de få tillgängliga vagnarna. Efter mycket sökande fann jag ett hörn. I många dagar rullade vi fram genom landet i riktning mot Budapest. Jag var den enda kvinnan i ett tåg fullt av ryska soldater.

Då jag kom fram, höll tyska truppstyrkor fortfarande på med gatustrider. Allt var i ruiner. Det fanns inga bussar, ingen taxi, inga transportmedel av något slag. Överallt gick jag förbi rykande ruiner och kunde omöjligen hitta de personer jag sökte efter. Tyskarna hade deporterat många, som aldrig skulle återvända. Andra hade dödats under de sista dagarnas gatustrider. Till sist fann jag pastor Johnson, ledare av den norska missionen, samt pastor Ungar, en judekristen, som ledde en frikyrka, där judar och andra firade gudstjänst. De trodde inte sina ögon! Jag tycktes dem som en ängel sänd av Gud, sade de, som dök upp ur blotta intet med hjälp, just då svälten var som värst. När folk började välla fram ur källrarna, blev maten alltmer sällsynt. Allt fattades. En häst, dödad i striden, hackades i bitar och åts.



Många kyrkor hade raserats till grunden, och hundratals kristna var hemlösa. Den hjälp, jag medförde, var mycket välkommen.

Jag träffade professor Langley, Röda-Kors-representanten i Budapest, som outtröttligt höll på med sitt hjälparbete. Vi åt en måltid tillsammans, innan jag reste. Jag sade: "Må Kristus återgälda er för vad ni har gjort!"

Langley svarade: "En gång, när jag steg på en spårvagn och fann, att jag saknade pengar till resan, var det någon annan som betalade för mig. Och då jag försökte tacka honom, sade han: 'Tacka inte mig, jag återgäldar bara något, som någon gjorde för mig igår, då jag var i er situation.' Så det är inte Kristus, som belönar mig, utan jag som betalar min skuld till honom."

Från Budapest fortsatte jag till Wien. I vanliga fall är det en fyratimmars resa. Nu tog den sex dagar!

Jag hittade ett tåg, som skulle avgå tidigt en morgon. Folk klängde sig fast vid dörrarna och satt på taken. Det tycktes omöjligt, att ytterligare en skulle kunna få plats.

Då hörde jag någon ropa mitt namn. Sittande gränsle uppe på en godsvagn såg jag en grupp flickor, alla utsläppta från Auschwitz, som hade vistats hos oss i Bukarest. "Det finns ingen plats, men vi vill göra dig plats!" skrattade de. Så vi satt på taket från tisdag till söndag och kom så fram till Wien. Också denna stad svalt och var svårt krigsskadad. Jag kontaktade vänner och kristna ledare där efter många äventyr, samt återvände först sedan jag slutfört mina uppdrag.

I många veckor var jag helt utan möjligheter att kontakta dem därhemma. Richard berättade för mig: "Vi oroade oss fruktansvärt för dig. Jag såg dig i syner, i dagdrömmar." När han öppnade en bok, såg han mitt ansikte framför sig. När en gren slog emot fönsterrutan, vaknade han och trodde, att jag hade kommit tillbaka. "Jag gick uppe i bergen", sade han, "och ropade högt ditt namn. Jag tyckte, att du svarade mig."

Och jag hade hört, och jag hade svarat. Jag hade överraskat mig själv med att leta mig omkring på de där skräpiga

gatorna och ropa: "Richard! Richard!" Vi var varandra så nära.

Landet styrdes nu från Moskva. Men de lokala kommunisterna spelade fortfarande demokrater. "Vi vill vara vänner med alla!" sade de. "Frihet att ha gudstjänster? Naturligtvis! En samlingsregering med kung Mikael som konstitutionell monark? Varför inte?" Detta gjordes uteslutande för att föra västmakterna bakom ljuset.

Masken togs av, när den sovjetiske ministern Visjinskij marscherade in i kungliga palatset en morgon och gav order. Armén och polisen måste avväpnas. Kungen måste utse betrodda kommunister till nyckelpositioner, annars... Vi visste, hur i Ryssland kyrkan hade gjorts till ett statens redskap. Hur länge skulle det dröja, innan detta började hända i Rumänien?

Vi övade oss i att hålla gatupredikningar. Många åhörare var alltför skygga för att våga samlas med oss i kyrkan. På detta sätt kunde vi nå dem. Vi brukade mötas i grupper i ett gathörn och sjunga andliga sånger. Något sådant var helt okänt i Rumänien, och en folkskara samlades alltid omkring oss. Då delgav jag dem mitt budskap, som måste vara kort och genomträngande.

Utanför den stora Malaxa-fabriken var det en eftermiddag ett protestmöte mot det kommunistiska maktövertagandet. Jag talade till de församlade arbetarna om frälsningen. För somliga var det deras sista tillfälle. Följande dag öppnade polisen eld mot en hop arbetare utanför fabriken. Många dödades.

Och en gång talade jag från universitetets trappor. Skaran växte, till dess den fyllde hela torget. Jag hade aldrig haft ett sådant auditorium! Folk kom springande från sidogatorna. Trafiken stördes på ett av Bukarests största promenadstråk. Det var ingen, som kom med några smäderop. Bara en lång applåd.

Medan jag höll på att berätta för Richard om mina framgångar, avbröt Anutza oss.

"I hela stan pratar man om att Ana Pauker höll ett tal

utanför universitetet! Man säger, att hon skickats tillbaka från Moskva för att styra Rumänien åt Stalin!”

Fru Pauker var en kommunistisk lärarinna, som hade rest till Ryssland. Hon blev officer i Röda armén. Hon var mörk, med judiskt utseende, och när jag började tala på ett dylikt offentligt ställe, spred sig ryktet, att den ökända Ana Pauker — som hade skjutit sin make Marcel med egen hand, därför att han hade ”avvikit” — hade återkommit.

Men ingen kunde begripa, varför kamrat Pauker sade till folket, att de skulle ångra sina synder!

År 1947 började häktningarna. Improviserade val, där alla slags ondskefulla och våldsamma trick användes, införsatte kommunisterna i full maktställning. Oppositionsledare, redbara och oredbara polischefer samt statsanställda likviderades i en våg av våld. Sedan kom turen till alla de katolska biskoparna och otaliga män ur prästerskapet, munkar och nunnor. Samma natt som de arresterades utsändes som vanligt religiösa radioprogram till den västliga världen. Tiotusentals vanliga människor försvann till fängelser och arbetsläger. Andra förenade sig med frihetskämpar uppe i bergen.

De judar, som inte hade kunnat lämna Rumänien under den första oredan efter ryssarnas ankomst, var nu i en fälla. Gränserna stängdes. Men vid det laget hade tusenden flytt, efterlämnande alla sina ägodelar, då de föredrog ett liv som utblottade flyktingar framför ”friheten” under ryssarna.

Anutza hade skäl att tro, att hon befann sig på listan över judar, som skulle arresteras — misstänkt för vem vet vilket ”brott mot staten”. Alla, som hade något att göra med utläningar, misstänktes — till och med de barberare, som rakade dem!

Det var ett tragiskt farväl. Vi hade kommit varandra så nära.

”Som David och Jonatan”, utropade Anutza. ”Men märk väl, det är jag som är Jonatan! Jonatan älskade mest!”

Vi omfamnade varandra i tårar. Anutza sade: ”Jag kom-

mer att arbeta för att få er båda ut ur landet. Vi kommer att mötas igen i friheten!”

Richard låg sjuk den dagen. Hon visste, att han var i stor fara att arresteras. Hon böjde sig över sängen och kysste honom, i det att hon gav honom sitt löfte.

Och hon arbetade verkligen — och vi möttes! Men det kom att dröja tjugo år.

Terrorn spred sig. Hemliga polisen bröt sig in i hem och gjorde långa husundersökningar. Därpå fördes man bort för att ”ge ett tillkännagivande”.

Polisen sade: ”Tag ingenting med er! Det rör sig bara om några få timmar.”

Utländska journalister såg vagnar på gatorna med påskriften ”Kött”, ”Fisk”, ”Bröd”, och kunde därför rapportera, att det sörjdes väl för befolkningen; de visste inte, att vagnarna inte innehöll matvaror utan fångar.

Nu fick vi vår första varning. Richard arbetade i missionen, då en man i vanliga kläder kom inpromenerande.

”Inspektör Riosanu”, presenterade han sig. ”Ni är Wurmbrand? Då är ni den man, jag hatar mest av alla i livet.”

Richard stirrade på honom.

”Vi har aldrig setts förr. Vad menar ni?”

”Ni kommer ihåg för ungefär tio år sedan, då ni brukade sällskapa med en flicka vid namn Betty? En blondin med krusigt hår, som var mycket språksam av sig.”

”Ja, än sen då?”

”Säg mig, varför ni inte gifte er med henne?”

”Det hade jag inte en tanke på!”

”Nej, men jag gjorde det! Wurmbrand, om ni bara hade gift er med henne! Då skulle ni ha gjort mig till en lycklig människa.” Och han menade det.

”Men bara för att visa, att jag kan vara storsint”, sade den generöse inspektorn, ”så har jag kommit för att ge er ett råd. Man har en tjock lunta om er i hemliga polisens högkvarter. Jag har sett den. Någon har nyligen rapporterat om er. Ni har pratat med en massa ryska vänner, inte sant?”

Riosanu gnuggade sina sandpapperssträva händer mot varandra.

"Men jag trodde vi skulle komma till en överenskommelse?"

Mot en muta skulle han förstöra rapporten.

Jag blandade mig i samtalet och vi kom överens om en summa. Medan han stoppade pengarna i fickan, sade han: "Ni har betalat. Angivarens namn är . . ."

"Nej!" avbröt jag snabbt. "Vi vill inte veta det!"

Jag önskade inte känna någon avoghet mot den mannen. Dumt, kanske. Men i de dagarna kunde vi inte veta, hur många liv angivarna skulle förstöra.

Riosanu hejdade sig. "Som ni behagar", sade han. Och så var han borta.

Kort härefter kallades Richard till ett förhör. Ingenting nämndes om att "omkullkasta" Röda armén. Vi ägde ännu vissa inflytelserika vänner, och genom dem uppnådde vi Richards frigivning efter tre veckor. Men vi visste, att vi nu bara hade ett andrum.

Fler och fler av våra vänner och medhjälpare arresterades.

Jag minns den dag, jag först såg en man, som hade blivit torterad av hemliga polisen. Med möda kunde han tala genom röda och uppsvällda läppar. Han hade varit en snäll och hygglig man, som uttalade sig vänligt om alla. Nu såg man i hans ögon endast hat och förtvivlan.

Genom mutor och hot satte kommunisterna vissa kyrkliga ledare i arbete för sig. De nedsvärtade med misstankar om bedrägeri sådana, som vägrade bli deras angivare. De mest obstinata kom förr än de andra i fängelse.

Ett politiskt hinder återstod än. Vår älskade kung Mikael gav inte efter utan kamp. Först i december 1947, efter det att USA och Storbritannien hade erkänt Kremles marionett Groza, tvingades han att abdikera. Groza och Gheorghiu-Dej, en svekfull advokat och tidigare järnvägsman, blev landets ledare. De fick kungen att abdikera. Palatset omringades av militär. Han hade inget val. Den dagen föddes den "Rumänska folkrepubliken".

Jag mindes ett ordspråk: *Jorden darrar, när en tjänare blir kung.*

### 3. *Richard försvinner*

"Richard, hur tror du det är i helvetet?"

Vi hade tillbragt en kväll med vänner, och naturligtvis hade samtalet letts in på frågan om kommunisterna. En politiker vi alla kände, en god, rättskaffens man, hade arresterats, och efter några veckor hade han hängt sig i cellen. Vad hade han månne lidit för att drivas till en sådan handling? Någon hade yttrat: "Han måste ha gått igenom ett helvete!"

"Helvetet, det är att sitta ensam i mörker och minnas det onda, man har gjort", svarade Richard.

Inom några dagar skulle han själv vara i detta helvete.

På söndag morgon den 29 februari 1948 begav sig Richard ensam till kyrkan. Jag följde efter och fann pastor Solheim på det lilla kontoret. Han såg upprörd ut.

"Richard har inte visat sig än", sade han. "Men han har ju så mycket att tänka på. Han har säkert erinrat sig något brådskande sammanträffande och glömt, att han måste vara här."

"Men han lovade, att vi skulle träffas här om en halvtimme!"

"Han kanske mötte någon vän, som behövde hjälp", sade Solheim. "Han kommer säkert!"

Pastor Solheim övertog gudstjänsten. Jag telefonerade till vänner, men han fanns inte hos någon av dem. Jag blev allt räddare.

Samma eftermiddag skulle Richard ha viggt ett ungt par, som vi kände.

"Var inte ängslig!" sade Solheim. "Man kan aldrig vara riktigt säker på Richard. Tänk på den där gången, när vi hade ett sommarläger och han gick för att köpa en tidning på morgonen och sedan telefonerade vid lunchtid för att säga, att han inte kunde vara tillbaka i tid för att äta med oss."

Jag log vid minnet. Richard hade kommit att tänka på någon brådskande affär och fått lift in till Bukarest. Han hade väl gjort något liknande den här gången också. Sön-

dagslunchen hemma hos oss var vanligtvis en trevlig tillställning med många gäster. Den liknade inte mycket en måltid, men vi samtalade och sjöng, och för många av dem som kom, var det veckans höjdpunkt.

Nu satt vi tysta och väntade på Richard. Men han kom aldrig. Kvällen dessförinnan hade vi också haft många gäster. Richard hade pratat på så glatt. Plötsligt tystnade han. Någon sade: "Richard, du ser ledsen ut — varför?" Han svarade så egendomligt med ett citat ur Predikaren: "Jag måste säga om löjet: 'Det är dårskap.'" Det var helt utanför samtalsämnet. Det kom ur djupet av hans hjärta. Och nu förstod vi, vilken dårskap det är att skratta. Ingen av oss sade ett ord.

Pastor Solheim måste även göra eftermiddagens vigselförrättning. Vi telefonerade runt till alla sjukhus. Jag gick omkring till olycksfallsavdelningar i tanke att han råkat ut för en trafikolycka. Inte ett tecken av honom.

Slutligen tillstod jag för mig själv, vad jag måste göra. Jag måste gå till inrikesministeriet. Han hade blivit häktad.

Och så började timmarna och veckorna och åren av letande. Av att släpa sig från den ena statliga byrån till den andra. Av att trycka på varje dörr, som kunde tänkas öppna sig.

Jag fick reda på att viktiga fångar hölls i celler i underjorden under inrikesministeriet. Det fanns så många kvinnor, som letade efter arresterade makar, söner och fäder, att en "informationsbyrå" öppnades för att ta hand om förfrågningarna. Trapporna var fulla med mödrar och barn. De stod i hopplös väntan för att be om nyheter. En slogan dekorerade den annars nakna väggen:

**VI ÄMNAS VARA HÄNSYNSLÖSA MOT KLASSFIENDEN.**

Var och en fick komma med sin förfrågan. Ämbetsmännen låtsades undersöka maskinskrivna namnlistor. De gick och tittade i arkiven. Men av alla dem, som saknades, fanns inte ett spår.

Ett rykte spred sig, att Richard hade förts till Moskva. (Detta hade ju hänt med Antonescu och andra.) Men jag

kunde inte tänka mig, att Richard hade försvunnit ur mitt liv. Kväll efter kväll gjorde jag iordning maten och satt vid fönstret och väntade. Jag tänkte: "Han kommer ikväll! Han har inget ont gjort. Han blir snart frigiven. Kommunisterna kan inte vara värre än fascisterna, som alltid släppte honom efter en eller ett par veckor."

Han kom inte. Jag lutade pannan mot rutan och grät.

Vad som närmast hände var, att Solheim — som höll Richard för sitt andra jag och Rumänien för sitt andra fosterland — måste lämna landet. Han hade identifierat sig med oss och sin missionsstation, som alla goda missionärer gör. Han kunde inte hjälpa längre. Men vi hade fortfarande lojala vänner, även om detta, att vara vän med oss, innebar att sätta sig själv i fara.

Hustrun till en politisk fånge kunde inte få något ransoneringskort. Dessa gällde bara för "arbetare". Hustrun till en politisk fånge kunde inte arbeta. Varför? Därför att hon inte hade något ransoneringskort, och därför inte existerade.

Det hjälpte inte, att landets högsta myndigheter förnekade, att Richard var fängslad.

"Hur ska jag kunna leva? Och min son?"

"Det är er ensak!"

Mihai hade åter blivit mitt enda barn. Innan Richard arresterades, hade vi förlorat de föräldralösa barn, som vi hade tagit till oss efter nazistmassakrerna i östra Rumänien. Då vi fick veta, att ryssarna hade beslutat att med flyktingar återbefolka de två östra provinserna (Bessarabien och Bukovina), som de annekterat, förstod vi, att barnen förr eller senare skulle tas ifrån oss. På hundratals judiska föräldralösa barn väntade nu detta öde. Så mycket bättre det skulle vara, om vi kunde få dem till Palestina, där den nya staten Israel snart skulle komma till stånd! Med smärta beslöt vi oss för att låta våra pojkar och flickor resa. Detta tycktes oss mycket bättre än att vänta på att de skulle gå en okänd framtid till mötes under ryssarna.

De förenade sig med en liten skara flyktingar ombord på den turkiska ångaren "Bulbul". Veckor gick. Vi fick ingen-



ting höra om deras ankomst. För varje dag såg Richard alltmer tagen ut. En internationell efterforskning kom till stand, från Svarta havet till östra delarna av Medelhavet. Gradvis släcktes vårt hopp. Man trodde, att "Bulbul" hade gått på en gammal mina från kriget och sänkts med alla ombord. Men intill denna dag vet ingen något bestämt. Båten avgick. Den ankom aldrig. Det var inga överlevande.

Smärtan var ohygglig. Vi hade älskat dem, som om de hade varit våra egna. Då vi äntligen måste godta faktum, att de gått förlorade, ville jag inte längre träffa eller tala med folk. Sällsynta är de människor, som kan trösta andra. All min tro på uppståndelsen och det eviga livet sattes på ett hårt prov. Jag måste inse, att det inte är bland de döda, som man ska söka sina förlorade barn, utan bland de levande. Många gånger trodde jag, att jag aldrig skulle komma över denna smärta, men Herren gav mig kraft att fortsätta. En dag smög sig stilla ett Guds ord in i mitt hjärta och sade: "Min frid ger jag dig!" På nytt förstod jag ordet *tålmod*, som så ofta upprepas i Nya testamentet. I grekiskan betyder detta ord — *hypomone* — "att förbli under": att acceptera, att bära smärtan såsom given av Gud. Då ska den bära mycken frukt. Gud ger lika väl som att han tar, och han omgärdade mig med många nya ungdomar. Det var bara att inte glömma en sak: att ha ett medlidsamt hjärta efter allt, som jag fått lära mig.

Vid denna tidpunkt, då så många tragedier trängde sig på oss, fann jag mycken glädje i en av historiens största tilldragelser. Staten Israel grundades år 1948, därmed uppfyllande bibelns profetior om återvändandet av det judiska folket till sitt hemland.

"Jag vill samla dem från alla de länder, till vilka jag fördrivit dem i min vrede", säger Gud till profeten Jeremia. Återvändandet var en del av en plan, som Gud hade beslutat, då han välsignade judarnas stamfader Abraham; och hela världen skulle få del av den välsignelsen. Nu såg jag Guds plan förverkligas, för att evigt förbli. Då profeterna lovade, att Gud skulle samla sitt folk från alla jordens

hörn, visste de inte, hur många nationer och kontinenter judarna skulle utströs ibland. Nu var folk intresserade av att tolka de stora händelser, de fick bevittna. Sådana, som inte hade sett i en bibel på årtal, började utforska Skrifterna, som om de just hade utgivits från trycket! Hesekiel, Jeremia och Amos studerades flitigt i ett letande efter antydningar till vad som skulle hända härnäst.

En ny stor exodus började från Rumänien. Nazisterna hade mördat en halv miljon rumänska judar. De, som fanns kvar, hade fått mer än nog av kommunisterna, som en gång hade uppträtt som befriare. Judar i de östra provinserna, som annekterats av Ryssland, samlades in från gatorna för slavarbeten i de sovjetiska gruvorna. Den enda skillnaden denna gång var, att ryssarna tog rumäner lika väl som judar. De kördes bort i lastbilar, utan ett ord till deras familjer. Få återvände någonsin.

En ung man från min hemtrakt i Bukovina berättade för mig: "Min bror tillbringade fyra månader gömd i ett hål bakom ett skåp för att undvika deportation. Jag kom undan med bara kläderna jag gick och stod i. Jag sade åt en sovjetisk byråkrat, att han kunde få min bostad med allt vad den innehöll och varje slant jag ägde, mot att jag fick ett pass. Jag fick det och for min väg. Det är kommunism! Det är ingenting annat än att stjäla allt från alla genom vem det vara månde."

Så förhöll det sig alltså: folk gav allt de ägde för att komma därifrån.

Inte så långt efter staten Israels födelse signerade Ana Pauker en överenskommelse med den nya staten. Den tillät judar att lämna det kommunistiska paradiset mot ersättning i hårdvaluta. Den Rumänska folkrepubliken var i behov av utländsk valuta. Den sålde judar för så och så mycket per capita, beroende på hur mycket hjärna det fanns i huvudet. Vetenskapsmän, läkare och professorer kostade mest.

Varje natt stod folkskaror och väntade utanför passkontoret. Gamla människor och unga, far- och morföräldrar med spädbarn inlindade i filter sov på trottoaren. Man berättade en historia om främlingen, som såg en kö av judar, som

sträckte sig från polisstationen till parlamentstorget. "Vad betyder den där kön?" frågade han. "Apelsiner." — "Men i affären tvärsöver gatan säljs ju apelsiner utan någon kö?" — "Javisst, men vi önskar äta dem direkt från träden!"

Myndigheterna önskade hålla "Operation Israel" hemlig. Specialtåg avgick från avsides liggande stationer och mörka sidospår. Inget avgick från Bukarests centralstation. Bara efter mörkrets inbrott, från avlägsna förorter. Men vartenda ett var fullpackat.

Natt efter natt gick vi med tårar i ögonen för att säga adjö till vänner.

"Nästa år i Jerusalem!" Ropet har ekat från ghetton och synagogor i århundraden. Att veta, att det denna gång var sant, glädde storligen våra hjärtan.

I Andra Mosebok står det, att "en hop folk av allehanda slag" lämnade Egypten tillsammans med judarna. Och detta bevisade sig åter vara sant. Många flydde från kommunismen med förfalskade utresevisa, som utgav dem för att vara judar. En mängd främlingar fann sin räddning med den avresande skaran.

En polisofficer i hög ställning sade mig: "Om ni ger mig pengar och hjälper mig till ett visum för att kunna lämna landet som jude, kan jag skaffa er make ut ur fängelset." En vän, som jag litade på, sade, att denne polisman kunde hålla, vad han lovade. Erbjudandet gav mig nytt hopp. Jag berättade om saken för Mihai.

Han var vid det laget tio år gammal. Lång för sin ålder, och med skarpa kindknotor och frågande blick. I skolan fick han veta, att han var son till ett "socialt avskum". Det var en hård läxa! Mihai avgudade sin far. Det var inte lätt att förklara, varför han skulle tas ifrån oss och stängas in i ett fängelse. Ibland bävade jag för att Mihais tro skulle brista. Då jag berättade för honom om detta nya hopp, blev han utom sig av glädje. Följande morgon hade hans uppsluppenhet försvunnit. Han sade:

"Mamma, jag hade en dröm! Jag såg vår granne hålla ut sin hatt och be två fåglar sätta sig på den. De flaxade omkring — men så flög de sin väg!"

Han sade, att det betydde, att våra planer skulle bli resultatlösa. Några dagar därefter fick vi veta, att den polisman, som hade erbjudit sig att hjälpa oss, själv hade arresterats. Mihai hade fått många förvarningar i drömmar.

Varenda dag försvann alltfler. En gång frigavs ett antal välkända fångar. De återvände hem i ambulanser och visade sina blåmärken och ärr samt berättade om tortyren, de hade utstått. Då önskat intryck hade skapats, arresterades allesammans igen.

Jag grät vid tanken på att Richard just nu finge uthärda tortyr. Jag fruktade för att han skulle bryta samman och förråda sina vänner. Han hade lovat, att han snarare skulle dö än göra detta, men vem kan säga hur mycket en människa kan uthärda? Aposteln Petrus lovade, att han inte skulle förneka Kristus.

Om Richard dog, visste jag, att vi skulle mötas i en annan tillvaro. Vi hade kommit överens om att vänta på varandra vid en av himmelens tolv portar. Vi hade beslutat, att vårt möte skulle äga rum vid Benjamin-porten. Jesus gjorde en sådan överenskommelse med sina lärjungar — att han efter sin död skulle möta dem i Galileen. Och han höll sitt löfte.

#### 4. *Jag arresteras*

En kväll i augusti kom jag sent hem. Mihai var hos vänner på landet, så jag var fri att göra mina turer. Vi kvinnor utförde församlingsarbete för kyrkan i hemlighet, under sken att vårda sjuka eller att städa. Och arbetet tog sin tid. Klockan var nästan 11 på kvällen, då jag slutat städa ett hem och ta hand om de sex barnen till en man, vars hustru vårdades på sjukhus. Han hade ägt jord och pengar, men bådaderna hade konfiskerats av kommunisterna.

Jag kom hem genom gator, som hade dekorerats med röda flaggor till firandet av årsdagen av Röda arméns ankomst. Jag var alltför trött för att kunna äta och hade tänkt gå direkt till sängs.

Men jag fann min kusin, som bodde hos oss i väntan på att emigrera till Israel, mycket upprörd. En misstänkt besökare hade knackat på.

"Han sade, att han kom från bostadsbyrån", sade min släkting till mig. "Talade om att placera fler människor i bostaden. Men jag är övertygad, att vad han i själva verket önskade veta var, hur många utgångar du har förutom huvudentrén."

Då visste jag, vad jag hade att vänta. En polisträd. Jag var inte förvånad. Bara nästan alltför utmattad för att orka bekymra mig för det. Mihai var i Guds händer. Det var allt, jag bekymrade mig om. Jag föll i sömn, överlämnande min make, min son och alla mina kära åt Guds omsorg.

Klockan fem på morgonen bankade det på dörren. Min kusin öppnade. Jag hörde skrik och rop. Stöveltramp i trappan.

"Vad heter ni?"

"Hitler", stammade min kusin, som verkligen hade detta tragiska namn.

"Vad? Arrestera honom!"

Min stackars kusin försökte förklara. Hans mor hade gift sig med en ortodox jude med skägg och sidolockar, som hette Haskel Hitler. Han vägrade ändra namn, trots de fruktansvärda komplikationer, det medförde. Men farsen tog slut. De begrep, att han inte hade någon anknytning till sin namn. De knuffade honom åt sidan och stövlade in i sovrummet.

Jag delade detta med en kvinnlig gäst, en kär trossyster. Vi satt upp i sängen med täcket tätt omkring oss.

"Sabina Wurmbrand?" skrek en tjurnackig man, som inte upphörde att skrika, så länge han vistades i våningen. "Vi vet, att ni döljer vapen här! Visa oss var de är — nu!"

Innan jag kunde säga något, hade de börjat dra ut kappsäckar, öppna skåp, tömma lådor på golvet. En bokhylla brakade ner. Min väninna sprang upp från bädden för att rädda böckerna.

"Bry er inte om det där! Sätt på er kläderna!"

Vi måste klä på oss inför sex män. De trampade omkring

på våra tillhörigheter. Tid efter annan skrek de till, som för att uppmuntra varandra att fortsätta det meningslösa sökandet.

"Så ni vill inte tala om för oss, var vapnen finns gömda?"

"Vi kommer att slå sönder hela bostaden!"

Jag sade: "Det enda vapen vi har i detta hus finns här." Och så plockade jag upp bibeln, som låg under deras fötter.

Den tjurnackige vrålade: "Ni ska med oss för ett fullt tillkännagivande beträffande de där vapnen!"

Jag lade bibeln på bordet och sade: "Var snäll och tillåt oss ett ögonblicks bön! Sedan kommer jag med er."

De stod där och gapade, medan min väninna och jag bad tillsammans. Jag omfamnade min kusin och hans mor.

"Nästa år i Jerusalem!"

Deras ögon var fulla av tårar.

*"Leschaná ha-baá be-Jeruschalájim!"* svarade de.

Som man ledde mig ut, var det sista jag gjorde att snappa till mig ett litet paket från nattygsbordet. Det innehöll ett par strumpor samt underkläder. En eller ett par dagar dessförinnan hade en flicka från vår församling givit mig detta i present. Jag hade lagt undan det öppnat, utan att kunna tänka mig, att det skulle bli det viktigaste jag tog med mig till fängelset.

Jag knuffades in baktill i en Oldsmobile. Svärtade motorcykelglasögon placerades över mina ögon, så att jag inte skulle veta, vart vi for. Resan var kort. Några minuter därefter lyftes jag ut och sveptes iväg över trottoaren. Mina fötter knappast vidrörde trapporna, då jag släpades upp som ett fjättrat får. Jag skrubbade skenbenet, då man skuffade mig runt ett hörn. Glasögonen kom av. Man knuffade till mig i stjärten. En dörr slog igen bakom mig.

Jag befann mig i ett avlångt naket rum, fullpackat med kvinnor. De satt på bänkar, på golvet. Dörren öppnades hela tiden för att släppa in flera. Jag såg hustrun till en liberal politiker. En societetsdam, vars anletsdrag jag sett i tidningarna. En skådespelerska i en tunn, urringad klänning. En hovdam från palatset.

Vi var de farliga, de "socialt ruttna" elementen i Rumänien!

Mot kvällen fanns flera hundra kvinnor inklämda i rummet. Hopfösningen var i nationell skala — till ära för årsdagen av den 23 augusti, "Frihetsdagen", som kommunisterna kallade den. Dagen för kapitulationen för Ryssland.

Vi skockades under en enda glödlampa, som hängde ner från taket. Varken mat eller dryck anlände.

Varje kvinna satt isolerad i sin egen fruktan.

Hur länge skulle det dröja? Vad skulle hända med våra barn? Mihai hade förlorat sin käre far. Nu togs hans mor ifrån honom. Vårt hem med allt det innehöll skulle konfiskeras. Han skulle komma att kastas på våra vänners barmhärtighet, vilka själva befann sig i fara. Då jag satt och bad för honom, sprang en kvinna upp och slog på dörren med knytnävarna. Hon skrek:

"Mina barn! Mina barn!"

Andra ropade efter sina män, älskare och söner. En kvinna vid min sida kollapsade i hysteri. En annan mådde illa. Den enda toalett som fanns, rann över. Dörren öppnades enbart för att släppa in fler kvinnor, som ropade indignerat till vakterna: "Men jag har ju ingenting gjort!"

Skådespelerskan anförtrodde mig: "Jag kommer att släppas! Ni ska få se!"

De trodde, att deras oskuld skulle rädda dem! Som om det inte var år 1950 — och en kommunistisk stat!

Alla hade fått veta: "Ni måste inställa er hos polisen för ett tillkännagivande." Några tillbringade tio år med att avge sina tillkännagivanden . . .

Nästa morgon hörde vi hornmusik. "Frihetsdagens" parad (närvaro obligatorisk) var igång. Våra fönster hade blivit övermålad. Men om paraden gick förbi nedanför, då måste vi befinna oss i polishäktet på Bukarests huvudgata, som kallades Viktoriagatan.

Tusentals kängor marscherade förbi. Slogans upprepades rytmiskt och sjungande:

"DEN 23 AUGUSTI HAR BRINGAT OSS FRIHETEN!"

En var ett banalt rim:

"DÖD ÅT TJUVARNA OCH FÖRRÄDARNA I FÄNGELSET!"

"Skamligt!" mumlade de socialt ruttna elementen.

Den nya nationalsången vrålades fram i marschrytm:

"BRUSTNA KEDJOR LÄMNAR VI BAKOM OSS..."

Aldrig i Rumäniens historia hade så många människor varit i kedjor!

Hur timmarna släpade sig fram, utan annat innehåll än väntan! Det dygn, jag tillbringade där i rummet, var ändlös, en försmak av helvetet, som aldrig tar slut.

Till sist kom vakter med svart bröd och vattmig soppa i klumpiga metallkärl.

Följande dag började en sergeant att ropa upp våra namn. Ämnade man släppa oss?

Mitt namn var på den första listan. Återigen de svärtade glasögonen. Jag placerades i en fångtransportbil och fördes till vad jag senare förstod vara hemliga polisens högkvarter, vid Rahovagatan.

Innan jag knuffades in i en liten cell, frågade en kvinnlig vakt dem, som redan satt därinne: "Känner någon av er denna kvinna?"

Det gjorde ingen. Jag fick då stanna med dem. Taktiken var att aldrig placera vänner tillsammans. Ingen tröst tilläts! Man måste vara ensam. Under förhørsperioden fick man aldrig stanna tillräckligt länge i en cell för att skaffa sig en vän, man kunde lita på. Varje nyanländ kunde vara en angivare, som satts att spionera på fångarna.

Med undantag av en ung medicine studerande, var mina medfångar bondkvinnor, som arresterats på måfå. Terror brukades för att påtvinga landet kollektiviseringen. Hårda slag hade utkämpats med ämbetsmän, skickade att annektera jordegendomar. Ett okänt antal bönder avrättades vid improviserade rättegångar, och nära hundratusen av dem hade fått fängelsestraff.

Åtskilliga dagar senare flyttades jag in i en ensamcell. Där fanns endast en järnsäng. Ingen spann — det första, en fånge tittar efter. Hur jag sörjde den felande spannen! Den



betydde mer än mat eller värme och ljus. Magbesvär orsakade av maten, "förhörsskräck" då ens namn ropades upp, betydde ingenting för vakterna. Man leddes ut klockan fem på morgonen, tre på eftermiddagen och tio på kvällen.

Högt upp på väggen satt ett litet fönster med järngaller på utsidan. Cellen var fuktig och kall, till och med i augusti. Så glad jag var att ha min lätta sommarkappa och de där varma strumporna!

När skulle man kalla mig till förhör? Vad skulle man fråga? Jag mindes tidigare intermezzon med polisen: hur jag väntade på Richard på ett kafé på gatan mitt emot polisstationen; rädslan att han inte skulle slippa ut. Han hade sagt: "Helvetet, det är att sitta i mörker och minnas sina gångna synder." Jag hade så många, och nu blev de levande för min inre syn.

Vakten som hade kommit med mat — gröt — var en äldre man. Sådana var bättre än de yngre. Ofta sade han ett medlidsamt ord.

"Tjockare idag!" mumlade han och pekade på gröten. Faktum var, att han var en av dem, som fortfarande trodde, att amerikanarna skulle komma och rätta till vår situation.

En gång erbjöd han sig att smugga ut ett brev. Men jag misstänkte, att det skulle användas som en fälla för vänner som mottog det.

Han viskade hest en historia om hur han hade frågat en officer: "Varför är det så många människor i fängelse?" — "Strunta ni i det, så kommer det inte att bli några fler!" sade officeren.

Vakten flinade förtjust. "Och vad hände? Följande dag arresterade man *honom!* Ingen vet varför. Såg honom aldrig mer! Jojo, de som dömer idag, blir själva dömda i morgon!"

Om natten låg jag och försökte sluta öronen för ljudet av smällande järndörrar, spikbeslagna kängor och vakternas obscena tal.

Dörrar öppnades nära mig. Varje gång tänkte jag: min nästa gång! Men det var åtskilliga dagar av klaustrofobi,

innan detta skedde.

Celldörren öppnades.

"Vänd er om!"

Glasögon sattes i en blink över mina ögon. Jag kände panik, då jag drogs vid armarna längs korridorerna. Väns-ter, höger, vänster, höger. Runt hörn. Tänkte man skjuta mig? Att dö utan förvarning, i mörker!

Vi stannade. Glasögonen kom av. Jag stod bländad av solskenet i ett stort rum. Påpassad av vakten fick jag sätta mig på en riktig stol och stödde mig med ena handen mot ett riktigt skrivbord. Ett stort skrivbord av ek och med bläckfläckar. Bakom detta satt två män i hemliga polisens blåslejfade uniformer. En stöddig medelålders major med välodlad mustasch. En ung ljushårig löjtnant, som hade varit med om husundersökningen där hemma. Löjtnanten stirrade på mig med nyfiknen förståsigpåaremin. Han hade ljusblå ögon. Hans blonda, trevliga utseende påminde mig om någon. Opåkallat log han.

Jag ryste till. Och så kom jag ihåg: han såg ut som den pojke, jag hade tyckt om för så många år sedan i Paris! Likheten var slående.

Jag väntade att få höra att jag anklagats för något speciellt. Men majoren sade med lojt tålmod: "Ni vet, fru Wurmbrand, vari er skuld till staten består! Nu får ni skriva åt oss ett detaljerat tillkännagivande om det."

"Men vad ska jag skriva? Jag vet inte, varför ni har fört mig hit!"

"Det vet ni mycket väl", sade han. På ett bord vid sidan fanns det penna och papper. Jag skrev några få rader och sade, att jag inte hade en aning om varför jag hade arresterats. Han kastade en blick på dem, nickade och beordrade fram nästa fånge.

Hela vägen tillbaka till cellen skrek vakten och knuffade mig mot väggarna, med förbundna ögon, som jag var. När dörren slöts bakom mig, såg jag hans öga genom dörrens lilla titthål.

"Där får ni sitta och tänka, till dess ni skriver, vad offi-

ceren bett er om! Eller också ska vi behandla er!”

Tortyr. Trakasserier, smädelser, förödmjukelser. Mental tortyr för att mjuka upp en inför förhöret. Banduppspelade röster, av människor som skrek. En exekutionssalva via högtalaren i korridorerna. Tortyren att vara en mor, skild från sitt barn.

Fysisk tortyr. Jag hade ju själv sett, vad man hade åstadkommit i dessa celler.

Problemet angående vad man skulle säga åt interogatorerna var inte nytt. Det hade vi ställts inför under den nazistiska tiden. Somliga trodde, att man inte får ljuga — inte ens för att rädda medmänniskor. De handlade i denna tro. Men kärlek är förmer än sanning! Jag talar inte om för en tjuv, var det finns pengar i huset. En läkare gör rätt i att försöka lura en sinnessjuk som har ett gevär, så att han kan avväpnas. Det kommunistiska hatet är ett oresonabelt vanvett. Det är vår plikt att missleda dessa, vilkas enda mål är att förstöra.

Majoren och hans assistent väntade på mig nästa dag. Han hade en rad frågor på ett block, som han bockade av efter hand. Syftemålet var att få tag i informationer, som kunde användas emot Richard.

Jag minns en sak, som majoren sade: ”Varje människa har sin svaga punkt.” Och löjtnanten vände på sitt skulpturala blonda huvud och log menande.

Man ämnade finna ut Richards svagheter. Hans förhör skulle bli hänsynslösa. Det dröjde länge, innan majoren kom till kritan. Han höll ett litet tal över kommunismens välsignelser. Han försäkrade mig, att de var mina vänner. Pastor Wurmbrands vänner också! De önskade frige honom men behövde vissa upplysningar först. Han frågade, vad Richard hade sagt vid det eller det tillfället till sina kolleger.

Jag svarade, att vi talade religion och aldrig politik.

Majoren log helt uppriktigt och sade: ”Fru Wurmbrand, bibeln är full av politik! Profeter som gjorde uppror och klagade över den egyptiska regimen. Jesus uttalade sig gent-

emot sin tids styrande klass. Om er man är en kristen, måste han ha klara synpunkter på samhället.”

”Min man intresserar sig inte för politik.”

”Men han hade dock en audiens hos kung Mikael, innan kungen lämnade landet. Varför?”

”Det skedde inte i smyg. Kungen gav audienser åt många.

”Hur lång tid tog den här audiensen?”

”Omkring två timmar.”

”Och under hela denna tid talade man inte om politik?”

”Som jag säger: min man är inte intresserad av politik.”

”Ja, men *vad* talade han om, då?”

”Om evangelium.”

”Och vad sade kungen?”

”Han stod för evangelium!”

Löjtnanten frustade till av skratt och lade snabbt handen mot munnen. Av majorens blick att döma, kunde jag tänka mig att han skulle få sig en åthutning senare.

Majorens leende blev mer hjärtligt än någonsin.

”Hör nu, fru Wurmbrand! Ni är en mycket intelligent kvinna. Jag förstår mig inte på er attityd. Ni och er make är judar. Vi kommunister räddade er från nazisterna. Ni borde vara tacksamma. Ni borde stå på vår sida!”

Hans ögon smalnade. Han talade långsammare.

”Er man är anklagad för kontrarevolutionär aktivitet. Han kan bli skjuten. Hans kolleger har talat ut. De håller med oss om våra anklagelser.”

Mitt hjärta vände sig i kroppen. Naturligtvis ljög han! Och ville se, hur jag reagerade. Jag försökte se oberörd ut. Han fortsatte:

”Det kan tänkas, att de är rädda om sina egna liv. Kanske *de* är de verkliga kontrarevolutionärerna? Det är svårt för oss att avgöra detta, såvida ni inte berättar för oss allt, som folk som arbetade i missionen brukade säga. Allt! Tala ut, avslöja de verkliga kontrarevolutionärerna — och er make kommer att befrias i morgon!”

Majoren vände på sig och log åt sin medhjälpare för att inspirera denne att dela hans lycka vid tanken härpå. Hans

adept sade uppmuntrande: "Ni finge återvända hem till er familj."

Hur vacker var inte denna tanke! Jag åsidosatte den helt och sade: "Jag vet ingenting."

Då jag var tillbaka i min cell på kvällen och såg om mina blåmärken, som jag fått av vakterna, kände jag mina fötter mot sängens fotända och tänkte: "Stackars Richard! Hans fötter måste hänga ner över kanten!" Han var ju så lång.

Vad gjorde man manne med honom nu? Ett ögonblick var jag beredd att säga vadsomhelst för att åter få vistas i frihet med Richard; nästa ögonblick bävade jag. Jag önskade honom vid liv, och jag önskade honom kraft att motstå, och dessa två önskningsar kämpade med varandra inom mig.

Majoren såg trött ut. Hans ögon verkade litet dimmiga, men i dem fanns även en skymt av triumf. Han trummade fingrarna otåligt mot skrivbordet. Förhöret koncentrerades denna gång kring nazisterna. Vilka tyskar kände jag? Vilka förbindelser hade vi haft med dem? Var jag medveten om att folk hade blivit skjutna för att ha hyst nazister? Varför hade jag dolt officerare i mitt hem vid krigsslutet? (Ibland var det bittert för tyskarna själva att behöva ta emot hjälp av sina tidigare offer, men fastän vi stod i yttersta opposition till nazismen och folk sade oss: "Ni tar dåraktiga risker för mördare!" var Richards inställning: "Gud är alltid på de förföljdas sida!" — Då somliga är böjda för hämnd, ger Gud åt andra förmåga att löna ont med gott.)

Jag kunde sanningsenligt säga, att jag inte hade dolt några nazister. För mig var de blott och bart människor. De var i behov av hjälp, och vi försökte hjälpa dem, vilken deras övertygelse än var, liksom vi hade hjälpt förföljda judar och zigenare tidigare.

"Ni förnekar alltså anklagelsen emot er? Men vi har en överraskning åt er!"

Han tryckte på en knapp under skrivbordet. Vakter förde in en man, som jag genast igenkände: Stefanescu hade varit hos oss 1945. Han visste allt, som vi hade gjort för tyskarna.

Han släpade sig framåt. Nervösa blickar fladdrade från majoren till hans medhjälpare, till mig. Stefanescu svalde och slöt ögonen för världen.

"Hörnu, Stefanescu", sade majoren och tände en cigarr. "Berätta för oss hur Wurmbrands höll nazister i sitt hem! Ni känner naturligtvis denna kvinna?"

"Nej."

"Vad!"

"Jag har aldrig sett henne."

"Ni ljuger!"

"Nej, min herre."

Stefanescu slöt åter ögonen.

Majoren skrek och skrånade. Han höll ansiktet en handsbredd från Stefanescus och ropade för fulla lungors kraft.

Den vimmelkantige Stefanescu fortsatte att säga, att han inte kände mig.

Och ändå kände han mig väl. Och han hade inga goda avsikter gentemot mig. Gud hade just den stunden förblindat honom.

Äntligen tillsade majoren otåligt vakterna att föra bort honom. Han såg på mig kuriöst och fimpade cigarren. Han tycktes tänka: "När allt kommer omkring, så är det ju absurt, att en judinna, som mist hela sin familj vid nazistpogromer, skulle dölja nazister i sin källare, riskerande sin mans liv tillika med sitt eget!" Han bytte ämne och frågade mig om vårt arbete i Röda armén.

Jag lyckades undvika de farligaste frågorna.

När jag låg vaken i cellen därefter, mindes jag de långa, gängliga pojarna i Röda armén, som en gång hade uppfyllt vår bostad. Hur underbart och okomplicerat de hade lyssnat till Guds ord! En av dem hade dansat runt i rummet av glädje, då Richard berättade för honom att Kristus på den tredje dagen hade uppstått från de döda.

Dagens olika händelser gav mig mod. Jag hade en stark känsla av Guds närvaro i min ensamcell. Gud hade givit mig kraft och slagfärdighet att parera frågor om tryckandet av ryska Nya testamenten och om mottagandet av penninghjälp för behövande. Nu kanske det värsta var över.

Ett stycke kalkaktig rappning hade lossnat från väggen. Jag plockade upp det och ritade på den mörka filten ett stort kors av tacksamhet.

Den nye förhørsledaren var en stor svettig man med flintskalle. Jag stod en lång stund framför det bläckiga skrivbordet, medan han läste dokument i en brun pärm.

Den blonde löjtnanten gjorde anteckningar från en tjock textbok. Då och då tittade han på mig, knipslugt. Som om han visste något, som jag inte visste. Uttrycket på hans vackra ansikte verkade roat och upphetsat — som på ett barn på bio, där något "alla tiders ruskigt" ska hända i nästa ögonblick.

Den skallige interogatörens armar var täckta av tjockt hår. Till sist satte han igång. Alla frågor var personliga. Min familj, vänner, utlandsresor. Tiden som student i Paris. Han var varmt tillmötesgående. Inställsam.

"Och nu", sade han med den speciella rösten hos en, som ger instruktioner om hur man fyller i formulär, "önskar vi att ni nedtecknar er kärlekshistoria!"

Det stod stilla för mig. Han förklarade tålmodigt:

"Er kärlekshistoria. Ni har en, antar jag? Er första erfarenhet. Den första pojke, ni gick ut med. Hur han kelade med er. Hur ni besvarade hans kyssar. Vad som sedan hände. Fick han äga er på stället — och vilket ställe? Eller inträffade detta med näste, som kom i er väg? Berätta för oss om *hans* omfamningar. Jämför de båda! Eller tre. Fortsätt med era övriga älskare! Vi önskar en fullständig berättelse, slag i slag, så att säga."

Den artigt lugna tonen var som ett slag i ansiktet.

Löjtnanten tittade på mig. Hans tunga for över läpparna, till dess att den fann ett litet rött sår vid sidan om munnen.

"Skriv ner alltsammans! Vi önskar varje detalj. Jag är viss om, att där finns många."

Jag försökte hålla mig lugn.

"Ni har ingen rätt att fråga om sådant! Ni får gärna anklaga mig för att vara kontrarevolutionär eller vad som helst, men detta är inte någon domstol för sexualmoral."

De håriga fingrarna slog lätt mot bordsskivan.

”Detta är precis vad vi önskar göra av det! Det går ett rykte om att ni skulle vara något slags helgon. Vi tänker annorlunda. Vi vet andra saker. Nu tänker vi få er att visa er rätta färg.”

Han stirrade mig in i ögonen utan att blinka.

”En horas”, sade löjtnanten.

”Ni kommer inte att få er vilja fram.”

”Det ska vi nog se till!”

Den skallige förhørsledaren flammade upp och avfyrade obscena frågor till mig. En ström av ord i fyra bokstäver rann ur hans mun. Han gjorde eftertryck åt frågorna genom att smälla sin feta handflata mot bordet.

Jag kände mig våt av svett. Det gick runt i huvudet på mig. Jag trodde, jag skulle svimma. Jag vägrade hela tiden att skriva.

Efter en timmes tid upphörde han. Vid det laget hade löjtnanten återvänt till sin bok. De hade försökt allt detta förr — det tråkade ut dem.

”Tiden är på vår sida”, sade den skallige interogatören.

Han hade sparat ett sista knivhugg.

”Er man har redan bekänt sig vara förrädare och spion. Ni kommer att sluta på avskrädeshögen.” Han gick runt skrivbordet och andades mig i ansiktet. ”Men ni kommer inte att lämna denna plats utan att ha omtalat detaljerna i ert sexualliv!”

Han blängde hotfullt på mig en lång stund.

Jag skälvde, i konvulsioner.

Tillbaka till cellen, längs surt stinkande korridorer. Glasögonen kom av ett ögonblick innan man knuffade in mig i cellen, och för första gången såg jag numret ovanför dörren.

Sju.

Jag var i cell 7! Det heliga talet. Skapelseveckans tal. Den sjuarmade ljusstakens.

Jag låg på bädden och snyftade. Efter en stund lugnade jag mig. Min kropp låg där i mörkret, men min ande höjde sig utanför fängelsets gränser.



Jag tänkte på orden: "Vi är korsfästa med Kristus." Om den stund skulle komma, då jag måste säga: "Det är fullbordat", önskade jag, att mina sista ord bara skulle vara ord av kärlek till föräldrar och vänner, och till tjuven intill mig, liksom Jesus gjorde. Gud var med mig i min prövning.

"Upp med er!"

Mielu, vakten med det röda ansiktet, stod i dörröppningen. Jag reste mig med ansiktet mot väggen.

"Det här är inte något hotell! Om alla låg och vräkte sig och lade på hullet, skulle man börja slåss om platserna här! Ni ska få lära er vad fängelser är till för!"

Mielu betyder på rumänska "lamm", men han var inget lamm. Förutom att utföra den vanliga morgoninspektionen, strök han omkring i korridorerna för att göra snabbkontroller.

"Vänd er om och se på mig! Något att anmäla?"

"Kan jag få en sked till soppan?"

"Om ni önskar tala till mig, så håll munnen stängd!"

Han fnittrade åt sitt eget skämt. Det hade gjort honom välkänd i rumänska fängelser. Det sades, att han hade sålt skosnören på kaféer före kriget. Sin nuvarande ställning hade han att tacka sin duglighet i angiveri. Han ville visa sin betydenhet för alla, vid varje tillfälle.

Vid middagstid anlände en flottig soppa. Man var tvungen att dricka upp alltsammans. Det var en regel. Hungerstrejkande tvångsmatades. Två vakter höll i en, under det att en tredje hällde soppan i ens mun. Då detta hände, fick man en soppa, som var något bättre än vanligt: äggula och socker hade tillagts för att stärka "patienten". Den innehöll, sades det, lika mycket näring som tre dagar av den normala dekokten. Så folk vägrade äta i hopp om att bli tvångsmatade!

Jag log och mindes hur kinkig Richard hade varit med maten, då vi var nygifta. Hur glad skulle han nu inte vara att få komma tillbaka till den hemlagade maten!

Vi kunde båda utantill stycken ur Andra Mosebok, Exodus. Det står där om hur Israels barn slapp ut ur slaveriet i Egypten. Gud frälste dem.

Varje kväll i cell 7 läste jag dessa verser. Jag visste, att Richard, någonstans, gjorde detsamma. Gud skulle befria oss!

"Beredd att svara på frågor nu?" Håriga fingrar närmade sig, luktande sprit och tobak. "Kommer vi att bli uppbyggda med historien om ett helgons sexualliv?"

Den blonde löjtnanten kastade en blick på sin äldre kollega och verkade något chockerad över denna råa samtalsöppning.

Han satt där åter med sin textbok och sitt skrivblock. Jag antar, han var en av de nya "proletära ledarna". En klyftig grabb direkt från fabriktilljorna. Försökte att ta examina och stiga i graderna, under det att förhörskvarnen malde runt honom.

Den skallige interogatören gick igenom rutinen av obscena frågor i tjuugo minuter. Jag fortsatte att säga, att han inte hade någon rätt att fråga sådana saker. Så gjorde han ett uppehåll och tände en cigarrett. Jag föreställde mig, att löjtnanten skulle överta förhöret. Men då den äldre mannen gick ut, fortsatte den unge officeren sina studier.

Jag stirrade på honom och skälvde till en smula. Jag hade svårt att skärpa blicken, och mina knän kändes som vatten. Jag hade inte sovit.

Vad han erinrade mig om pojken i Paris, för så länge sedan! Var befann sig denne nu? Båda såg bra ut. Men hur mycket kan inte ett vackert ansikte gömma! Då och då tittade han upp från sin bok och log så där menande. Som om han kände svaren på alla sin råe kollegas frågor.

Jag fick stå upprätt i tre timmar. Det var tämligen ofta förekommande. För att undvika slöseri med sin lediga tid, kallade de på en fånge och lät henne stå medan de studerade. De signerade en mottagningsedel, då fången anlände — en annan, då hon gick. Detta inregistrerades officiellt som arbetstid.

Den äldre mannen återkom och höll mig på halstret ännu en timme. Vem hade jag sovit med, vad annat hade jag gjort med dem?

Jag var mycket trött. Svarta böljor av utmattning kom över mig. Jag fick kraft nog att säga: "Jag tänker inte säga, vad ni önskar." Men *en* upplysning kunde jag ge honom: den värsta "sexualhistoria" kan inte förhindra en människa från att bli ett stort helgon, om Gud så vill. Maria Magdalena var en gång en sköka. Men hon ska fortsätta att vördas, då vi sedan länge är glömda.

Förhørsledaren grymtade fram något obscen. "För bort henne!" sade han.

Den blonde löjtnanten gäspade och sträckte på sig, då jag leddes ut.

Åtskilliga dagar senare fördes jag tillbaka till gemenskapscellen. Den var som ett kylskåp. Vintern var nu nära. Min sommarkappa och mina yllestrumpor utgjorde nu cellens avund. Jag var rik!

Jag försökte dela med mig av mina rikedomar. Kappan tjänade andra som filt, som morgonrock, som galadress vid förhören. Jag erbjöd mina strumpor till en flicka, som bara hade en tunn bomullsklänning. Tårarna rann ohämmat nedför hennes bleka kinder.

De andra fyra kvinnorna i cellen bar till min förvåning full aftondress. Fastän inte så vidare full: urringade, ärmlösa kreationer i vit satäng, som släpade i det smutsiga cementgolvet, är inte någon idealisk fängelsekostymering!

"Vi hade varit och sett en film på den amerikanska ambassaden", sade en av dem till mig. "Det handlade om isbjörnar. På väg hem i en taxi hejdades vi och drogs ut på gatan. Man förde oss till hemliga polisens högkvarter. 'Vi vet allt! Ni är amerikanska spioner!'" sades det.

Fastän utfrågade dagarna i ända, utsvultna och utan sömn, förnekade de ändå anklagelserna. Nu väntade de på rättegången. De eleganta klänningarna reducerades till trasor. Bitar hade rivits av dem till näsdukar och handdukar och andra bruk.

Varje kvinna bar i sin tur min kappa med utrop av förjusning. Som om den varit en minkstola!

"Skulle ni vilja bära den vid ert nästa förhör?"

"Å, det är alltför vänligt! Jag känner mig så naken med bara axlar inför de där odjuren. Det kommer att ge mig mod!"

Dörren gick häftigt upp och fick allas hjärtan att hoppa.

"Ni!" sade vakten. De lyckades aldrig uttala mitt namn. Som många andra judiska namn är Wurmbrand av tyskt ursprung, och bokstaven "W" klarade de inte av.

"Sätt på glasögonen!"

Blindgången i de stinkande korridorerna begynte.

Jag kom in i ett rum fullt av manliga röster. Det blev plötsligt tyst. Jag kunde känna dem stirra på mig. Det var en spöklik stämning. Ingenting hördes, ögonen var förbundna, man var medveten om de andra, som stirrade på en. Vad skulle nu hända?

"Ta av glasögonen!"

Skarpa lampor bländade mig. Det nya, långa förhörssrummet hade inga fönster. Det tycktes vara underjordiskt. Bakom ett långt bord satt tio uniformerade officerare, inkluderande de tre, jag redan lärt känna. De stirrade på mig.

"Vet ni, vad som har hänt med er man?"

"Vet inte *ni* det?" sade jag. "Det är vad *ni* skulle tala om för mig!"

"Sitt ner!" sade majoren med mustaschen. "Om ni samarbetar med oss och besvarar alla våra frågor, kanske vi låter er träffa honom."

Jag trodde faktiskt, de kunde tänkas göra detta. Vi hade inte begått något brott. Kanske han hade rannsakats och frigivits? Så naiv jag var på den tiden!

De hade buntar av fotografier utspridda över skrivbordet. Män och kvinnor. En sergeant höll upp dem, ett efter ett.

"Vem är detta?"

"Vem är detta?"

"Känner ni den här mannen?"

"Känner ni den här mannen?"

Av hela högen kände jag igen *en* människa. Jag försökte inte låtsas om detta utan stadigt fortsätta att säga "nej".

Det var en kär vän. En rysk soldat, döpt i vårt hem. Det var en polisbild tagen rakt framifrån och i profil, inte något

bra foto. Så han hade förändrats! Var befann han sig nu, måne? Jag fortsatte att säga: "Nej, nej, nej" och skakade på huvudet.

De skrek och hotade. Utfrågningar. Utfrågningar. Somliga saker kunde jag inte besvara. Andra ville jag inte besvara. Det blev ett långdraget sammanträde och jag förvirrades av oväsendet och det bländande ljuset. Det gick runt i huvudet på mig.

"Vi har metoder för att få er att tala, som ni inte skulle tycka om! Försök inte vara klyftig med oss! Det är att spilla er tid. Att förfuska ert liv!"

Upprepningarna, påyrkandena kunde göra en tokig! Mina nerver var spända till bristningsgränsen.

Det tog timmar, innan jag skickades tillbaka till cellen. Jag låg på halmmadrassen och snyftade ljudligt och vilt.

"Ni har inte tillåtelse att gråta!"

Vakten stod i dörröppningen.

Men jag kunde inte upphöra. Mina tårar påverkade de andra. Också de började gråta.

Vakten med sitt stenansikte vände och slöt dörren.

Jag snyftade i två timmars tid. Sedan tog jag mig samman och försökte tänka. Utfrågningen gick från ämne till ämne, från person till person. Någon jag nämnde kunde arresteras och i sin tur plågas som jag själv. Jag fick inte nämna några namn! Jag trodde inte jag skulle uthärda fler förhör som detta.

Men nästa korsförhör gjordes med ny taktik. Den skallige förhørsledaren var ensam, leende.

"Fru Wurmbrand, ni är bara 36 år gammal! En kvinnas bästa år ligger framför er. Varför är ni så obstinat? Varför vägrar ni att samarbeta med oss? Ni skulle friges i morgon, om ni bara gav oss namnen på dessa förrädare..."

Jag svarade inte.

"Låt oss tala förnuft! Varje man har sin stolthet, varje kvinna likaså. Känner ni till historien om mannen på nattklubben, som frågade kyparen: 'Hur mycket kostar den där blondinen vid baren?' — 'Hon begär 100 francs.' — 'Och den där brunetten?' — 'Något i särklass — 500

francs!' — 'Ja, men den där flickan i hörnet tillsammans med en man, då? — 'Absolut inte, min herre, hon är gift med honom — ni kunde inte få henne för mindre än 1.000 francs!' "

Han gapskrattade åt sitt eget skämt och torkade sig i ansiktet med en näsduk.

"Ni är en hederlig kvinna. Ni kan höja ert pris. Judas var en idiot som sålde sin chef för trettio silverpenningar. Han kunde ha propsat på 300. Säg oss, vad ni önskar? Friheten åt er själv och er man? Ett bra pastorat åt honom? Vi ska ta hand om er familj! Ni kunde bli mycket värdefulla för oss. Nå?"

När han slutat tala, var det tyst i rummet. Slutligen bröt jag tystnaden.

"Tack, men jag har redan sålt mig. Guds Son torterades och gav sitt liv för mig. Genom honom får jag komma till himlen. Kan ni betala ett högre pris än detta?"

Den skallige mannen såg plötsligt mycket trött ut. Hans röst blev hes, frustrerad. Han knöt sin håriga näve, som om han tänkte slå till mig. Handen blev alldeles svart. Men han strök sig bara över huvudet och suckade tungt.

Den 23 oktober var vår bröllopsdag. Men minnet av den dagens lycka gjorde mig endast mer miserabel.

Nu hade vintern kommit. Mihai brukade alltid så lätt bli förkyld. Han sov som ungdomar brukar göra, rörde sig mycket i sömnen, så att filtarna föll i golvet. Vem skulle nu bädda om honom igen?

Ibland var Mihai egensinning. En gång, då vi var på utflykt, hade han druckit från ett stillastående vatten, fastän jag förbjudit honom att göra så. Han fick halsont i flera veckor. Sedan klättrade han upp i ett träd och ramlade ner. Den gången höll han på att dö. Vem skulle nu hindra honom att ta sådana risker? Där fanns visserligen tant Alice, som han älskade. Men hon hade nog av egna bekymmer. Oro och tvivel i mängd genomborrade mig varje dag.

I november kom fängelsedirektören själv till cellen. En liten grupp kvinnor tillsades att göra sig i ordning för av-

färd efter tio minuter. Inga frågor tilläts. Rädda samlade vi ihop våra små tillhörigheter. Vi väntade oss antingen frigivning eller att bli skjutna.

Men nu var det i stället så, att jag hade dömts till straffarbete. En kommitté beslöt helt enkelt i min frånvaro, att jag skulle avtjäna två år. När den tiden fullgjorts, skulle en ny dom ådömas. Jag var en av många tusen fångar, som hade klassificerats som "administrativa". Utan förmånen av en rättegång sändes vi till slavlägren. Vid den tidpunkten visste vi inte, att vi hade fått vår dom.

Slavlägren utgjorde en betydande del av vår nationalekonomi numera. Det fanns läger över hela landet. "Sabotörer", som inte lyckats fylla sina arbetskvoter, zigenare, kriminella, präster, prostituerade, rika borgare — hela skalan av folk, som inte passade in i kommunistvärlden, förpassades dit för omskolning. Lägren var stora, med en permanent befolkning av 200.000. Män, kvinnor och barn. Aldrarna gick från 12 år till 70 och däröver. Med sådana metoder framskred det "socialistiska omskapandet" i alla satellitstaterna.

Staten gjorde vad den ville och publicerade vad den ville. Inte ett ord syntes i tidningarna om rättegångar eller domar. Bara gratulationer till regimen för att den ordnat med arbete åt alla. Vilka underverk den gjorde. Så olikt den västliga världen, där miljoner var utan arbete...

Framstående västerlänningar utpekade Rumänien som exempel på ett land, som tillfredsställande hade löst sina arbetslöshetsproblem.

Innan jag fick delta i denna "tillfredsställande lösning", flyttades jag till ett transitfängelse, Jilava, det mest fruktade i hela landet.

## 5. *Jilava*

När lastbilen plötsligt tippade framåt och åkte nedför en sluttning, skrek alla kvinnorna till. Ljuset släcktes. Man hörde en ihålig klang av stål. Vi stannade och fick i nervöst tystnad vänta på order.

"Tag av glasögonen!"

Det var en stor underjordisk källare utan fönster. Väggar skinande av fukt. Flottiga stengolv. Uniformerade kvinnliga vakter vispade runt. En satt, muskulös figur med rött hår förde fingret varnande fram och tillbaka:

"Jag är sergeant Aspra\*, hård till namnet och hård till sättet. Kom ihåg detta!"

Hon slog sig ner tillsammans med en kollega, lika attraktiv som hon själv, bakom ett bord på bockar. En kontorist skrev in namn i en liggare.

"Alla överflödiga klädesplagg", förklarade sträva Aspra, "deponeras vid ankomsten till denna byggnad. Så av med kläderna!"

Min sommarkappa togs ifrån mig. Behålla fick jag endast den tunna klänningen, strumporna fulla med hål. En inventarieförteckning gjordes upp. Flera timmar senare marscherade vi längs dunkla passager med slagna valv. En förrutt-nelsens stank hängde i den fuktiga luften. Bakom järngaller stod säkerhetsvakter i fodrade kakimössor.

Jag var inte direkt främmande för Jilava. Det var ett fort, som hade byggts under förra århundradet. Cellerna låg djupt under jorden. Då massarresteringarna hade begynt, hade jag kommit hit med en flicka, som trodde en vän befann sig bland fångarna. Man hade fört fingret över namnregistren och sagt, att det inte fanns något spår av honom.

Jag gjorde samma tur på halvannan mil från Bukarest, sedan Richard försvunnit. Jag fyllde i långa formulär och väntade i timmar, endast för att erhålla beskedet, att man inte visste något om honom.

En gång hade två femtonåriga skolflickor delat vår cell i förhørsavdelningen. De hade förenat sig med en hemlig patriotisk grupp. "Gud hjälpe er, om ni någonsin får pröva på, vad det vill säga att vara i cell 4 i Jilava!" viskade den äldre av flickorna.

Sergeant Aspra låste upp en tung dörr, överkorsad av järnslåar.

---

\* *Aspra* betyder *hård* på rumänska.



”Den här gruppen till cell 4!”

Det var mitt på morgonen, men cellen var nästan mörk. En svagt lysande glödlampa hängde från taket. Två långa rader träbritsar löpte över varandra längs sidorna av ett rum med högt valv i taket. En smal korridor gick i mitten. Vid andra änden fanns det ett litet fönster, som var övermålat och gallerförsedd.

Dussintals ögon stirrade på mig.

”Jag är Viorica, er rumschef”, sade en röst. En hand vinkade. ”Ge henne platsen där borta på änden!”

I cellens mörkaste hörn stod en enda toaletthink intill ett öppet avlopp. Den brits, jag fått, låg precis ovanför. Hinken användes av femtio kvinnor, de flesta av dem med magbesvär från den skämda maten.

Det var kvavt så man ville kvävas uppe på den översta britsen. Svettiga kvinnor låg halvnakna. Varhelst man vände blicken, såg man magra armar och böjda ben, insjunkna bröst och sår. Det verkade vara ett medeltida bårhus!

På vissa kroppar såg man märken och ärr efter tortyr.

Kvinnor låg på cementgolvet intill dörren i hopp att kunna andas in litet frisk luft.

”Sådana idioter!” sade en flicka till mig. ”Fukten från golvet är ännu farligare!”

Jilava är ett rumänskt ord, som betyder ”fukt”. Fortet omgavs av en vallgrav. Där, dinglande från något som såg ut som en liten galge, hängde en hel bit järnvägsräls. Då man slog på den klockan fem på morgonen, steg vi upp. En kö bildades vid hinken. Cellen fylldes av prat och tjatter. Käril slamrade, då de fylldes med vatten för morgontoaletten.

Första morgonen i Jilava hörde jag någon sjunga en psalm.

”Nu sätter nunnorna igång!”

Vilken lättnad! ”Nunnor, här i Jilava?” frågade jag.

”Ja, och om Aspra hör dem sjunga, bakbinder hon dem igen. Det gjorde hon i tre timmar förra gången.”

En glämig flicka på omkring 18 år upphörde att tugga på sin brödkant och sade:

”Det var väl ingenting! I mitt senaste fängelse, Mislea, surrade man de troende kvinnorna helt och hållet och satte gasmasker över deras ansikten. Det var ruskigt!”

Det fanns andra nunnor i de angränsande cellerna. Genom tolv fot tjocka murar kunde kvinnorna ändå meddela sig med varandra, utsättande sig för stor risk; de placerade en bleckmugg mot muren och lyssnade efter knackningar. Ljudet förstärktes och kunde höras tydligt. Men man måste ständigt passa sig för vakterna, som kikade genom titthålet i dörren.

Budskap förmedlades i ett slags fängelsekod. Vi fick reda på att 200 kvinnor vistades i de fyra cellerna i vår fängelseavdelning. Och ända till 3.000 män på annat ställe. I ett fort byggt för 600!

Man får lära sig vad det innebär att vistas i denna världen utan sysselsättning, då man kommer i fängelse. Inte få tvätta, eller sy, eller arbeta. Kvinnorna talade längtansfullt om matlagning och städning. Vad de skulle önska att få baka en kaka åt sina barn, sedan gå runt huset med en dammtrasa, och tvätta fönstren, och torka av borden! Vi hade inte ens något att titta på! Tiden förflöt inte. Den stod stilla.

”Tänka sig, hur jag brukade klaga över för mycket arbete!” sade min granne. ”Jag måste ha varit tokig!”

En mor förstår, då barnen lämnar hemmet, vilken glädje det var att arbeta för dem; vilket elände det är, att inte ha något att göra.

Klockan 11 stod vi uppradade för soppan. Varje kvinna fick en skiva svart bröd. Lugnade vid tanken på den väntande maten, stod de stilla i kön.

I samma ögonblick som den ångande kanistern var utom dörren, flammade grälen upp. Man slogs över ett stycke bröd, som man trodde vara större än andra. Det började alltid på samma sätt: ”Din hynda, du vet mycket väl, att jag var först i tur idag!” Oförskämpheterna haglade. Cellen genljöd av ett gräsligt katzenjammer.

Dörren brakade upp. Vakter rusade in och slog omkring sig med käppar. Aspra vrålade: ”Vi är alldeles för snälla

mot er, era — — —! Om det fortsätter så här, får ni svälta imorron!”

Spilld soppa låg i pölar på golvet. Snyftningar hördes från britsar i dunklet. Då vakterna hade gått och smält igen dörren om sig, bröt oväsendet lös. Femtio kvinnor skrek om rätt och orätt, till dess Aspra återvände och trumpetade: ”Ingen mer mat idag — och inte imorron heller!”

Så snart hon hade gått, västes och mumlades det på hämnd.

Flickan intill mig vidrörde min arm.

”Stackars ni, ni fick ingen mat.”

”Det gör inget. Det var inte aptitretande.”

”Det beror på de ruttna morötterna. Statens grönsaksuppköp lämpade av 300 ton här. Ingen ville köpa dem ens till svinen. Vi har fått äta dem nu i veckor. Titta — min hud är alldeles gul! Vi kallar det karotit.”

Hon hette Elena, sade hon.

En kraftig översittartyp till kvinna stirrade på mig.

”Och vem är ni? Varför är ni här?” frågade hon. ”Ni har ju inte sagt ett ord, sedan ni anlände!”

Jag sade vad jag hette samt att jag var pastorsfru.

”Religiös, va? Kan bibliska berättelser?” frågade en gråhårig bondkvinna.

”Ja, berätta någonting för oss!” hördes andra säga. ”Det är så långtråkigt här!”

Men den manhaftiga kvinnan blev ännu mer fientlig.

”Ni kommer att göra det här stället till en församling!”

Och iväg gick hon, styv av ilska.

”Bry er inte om Elsa Gavrilou”, sade Elena. ”Hon är en gammal partimedlem. Oj, så tacksam för chansen hon fått att studera sina ideologiska misstag i Jilava omskolningsinstitut!”

De andra damerna skrattade och glömde för en stund sitt elände, till dess de mindes, att de under de följande trettiosex timmarna inte skulle få någon mat.

För att uppmuntra dem berättade jag historien om Josef och hans bröder, vilken visar, hur tillvarons hjul kan vända sig, då allt ser hopplöst ut. Medan deras ansikten lyste av

intresse, klargjorde jag för dem några av berättelsens många innebörder.

"Ni kommer ihåg, att Josefs far gav honom en mantel i många färger? I den fanns mörka trådar, likaväl som ljusa. Båda hör livet till. Fastän Josefs avundsjuka bröder sålde honom till slav, blev han till sist intendent över ett stort hushåll i Egypten.

Åter gick hjulet runt och han kastades i fängelse. Trots detta upphöjdes han senare till härskare över hela Egypten och räddade landet från svält. Då hans bröder — utan att känna igen honom — kom för att köpa säd, fruktade de för att denne store herre över Egypten skulle stjäla deras åsnor. Så är det ofta med oss. Vi oroar oss över småsaker och förlorar perspektivet av den djupa innebörd, som kan finnas dold i dem. Vissa sorger är stora, bara därför att vi ser på dem från vårt futtiga mänskliga perspektiv. Vi ser inte slutet. Till slut blev Josef Egyptens premiärminister och räddaren av sina bröder, som hade sålt honom."

Medan en handfull kvinnor lyssnade, surrade och skriade resten av cellen som en hel fågelbur.

Jag uppfångade en blick från den rödhåriga Viorica.

"Akta er", viskade bondkvinnan. "Om Aspra hör er tala om Gud här, blir det ledsamt för er!"

Följande morgon dök Viorica upp i gången mellan britsarna.

"Jag vet, vem ni är!" Hon pekade på mig. "Jag har grubblat över det. Nu vet jag!"

Jag tänkte, att hon hört min lilla predikan och skulle skilja rätt.

"Jag visste, att ert namn tycktes mig familjärt. Jag sade för mig själv: Var har jag hört det namnet . . ."

De andra stirrade. Jag satt på överbritsen och kände mig som ett utställningsobjekt.

"Javisst", sade seniga Viorica triumferande. "Hon är predikant! Pastor Wurmbrands hustru!"

Cellchefen förklarade stolt, att hennes farbror var föreståndare för en ortodox kyrka i Bukarest. Han hade hört

Richards tal vid kultkongressen.

"Den ende av fyratusen personer att ställa sig upp och tala som en gudsman, medan alla de övriga hejade på kommunisterna", sade Viorica. "Ni vet väl, att kultministern avskedades efteråt?"

Hon vände sig mot mig.

"Jag har varit till er kyrka. Det var en underbar gudstjänst!"

Så jag var ögonblickets hjältinna. Jag flyttades ner från helvetesnästet ovanför hinken. Viorica hittade åt mig en bättre brits tre meter längre bort, som hade blivit ledig. Där gjorde hon ståndsmissig visit.

"Det är inte direkt lustigt att vara cellchef", sade hon. "En dag till som i går, och jag blir tokig!"

Vioricas förmåga var stor. Hon rekommenderade för sergeant Aspra vem som skulle göra de eftertraktade tvättjobben. Så ödmjukt kvinnorna bad om tillåtelse att tvätta vakternas smutsiga underkläder! Det var ett hårt göra, men mycket att föredra framför att sitta i mörkret och stanken i cell 4, sysslös.

Sergeant Aspras ersättare var korpral Georgescu, en ointressant och trist flicka, med ett intetsägande ansikte och en ännu mer intetsägande röst. Hon mönstrade fångarna för rastning.

"Då jag säger åt er att gå ut, så får ingen bli den sista. Ut med er allesamman!"

Femtio kvinnor kan inte samtidigt gå ut genom en dörr. Men lika omöjligt var det att tala förnuft med Georgescu.

"Då jag ger order, lyder ni!" brummade hon entonigt. Bakom ryggen på henne fnittrade kvinnor och härmade hennes nasala ljud, till dess de blev hysteriska av skratt. Men de smet ut kvickt nog, när hon började skrika. Det var alltid de gamla och klena, som fick ta emot hennes slag, eftersom de var de sista i rusningen.

"Vet ni inte, vad barmhärtighet vill säga?" ropade jag. "Det är skrivet, att den som inte visar barmhärtighet, inte heller ska få barmhärtighet från Gud till sist."

”Nej, det vet jag inte”, kraxade hon. ”Och inte vill jag veta det heller!”

Men också Georgescu hade en öm punkt. Fastän hon aldrig gav oss lov till läkarundersökningar, så länge jag var i cell 4, gav hon tillåtelse för kvinnor med tandvärk att besöka tandläkaren.

Hon hade själv haft tandvärk. Hon visste, hur det var. Hur stenhårda var inte dessa kvinnliga vakter!

Jag var van vid folk som älskade, hatade, reagerade på något personligt sätt. Men dessa kvinnor i uniform hade förvandlats till robotar. Om ordern var att slå, slog de en. Vi kunde lika väl ha varit mattor. Och om ordern var att ta det försiktigt, ignorerade de oss. De hade gått igenom säkerhetspolisens skolor, där blind lydnad inlärdes. De flesta var bondkvinnor, som aldrig hade ägt något så fint som de nya uniformerna eller så dyrbara leksaker som revolverar. De regerade nu Rumänien, och Rumänien var deras värld.

Deras demonstrationer av proletariatets tyranni i aktion riktade sig huvudsakligen mot lärare, professorsfruar och andra bildade människor. Det rörde sig inte bara om de olärdas förakt. De hade indoktrinerats med idén, att ”de borgerliga intellektuella” var ett hot mot den kommunistiska världens framsteg. De trodde ännu på partiet och dess löften.

Då man såg Sanda, trodde man, att hon tillhörde en av de sundare i cellen. Hon var ung och klarögd. Storvuxen, med långt, mörkt hår. Hon hade tagit en akademisk examen bara en månad före sin arrestering, sade hon mig. Hennes ljusa stämma tycktes skumma över tingens yta. Man visste aldrig, var den skulle dimpa ner härnäst. Hon hade arresterats för sin brors skull; han var med överste Arsenescus frihetskämpar uppe i bergen. Vissa av hennes uttalanden vid universitetet hade rapporterats till polisen.

Då och då, medan vi samtalande, blev hennes ögon kusligt dimmiga och intetsägande. Rösten dog ut mitt i en mening. Jag hade märkt detta tidigare hos fångar, och det

oroade mig.

En kväll utrymdes britsarna runt Sandas.

En kvinna klättrade upp till mig på andra raden.

"Var snäll och låt mig få sitta hos er", bad hon. "Sanda har varit så egendomlig. Jag tror, hon ska få ett av sina vanliga utbrott."

Jag gick och tittade på flickan. Tårar rann ohämmat över hennes ansikte. Hennes långa fingrar snurrade nervöst på en hårlänk.

Plötsligt skrek hon rakt ut: "Jag vet inte, jag minns inte, jag har aldrig sett honom förr..."

Viorica sprang ner längs gången.

"Det här går inte!" jämrade hon sig. "Varför tar man inte ut henne? Som om jag inte hade tillräckligt att göra!"

Kvinnorna korsade sig av skräck.

Sanda andades tungt: ansiktet rodnade. Och så, med ett skärande tjut, som ett djur vars ben fångats i en fälla, hoppade hon ner från britsen. Armarna flaxade. Det svarta håret flög. Hon slog mot allt i sin väg. Nappade åt sig en hög matkäril från hyllan och kastade dem mot Vioricas huvud. De träffade inte utan smällde i dörren.

Huvuden försvann under filtarna. Skrik, högljutt gråtande fyllde rummet.

Två starka flickor kämpade med Sanda, fram och tillbaka i den smala gången. Viorica skrek till dem meningslösa råd.

"Ta fast henne, sätt krokben för henne! O Gud, o Gud!"

En legion osynliga djävlar tycktes ha fyllt cellen.

Det var syster Veronica, som äntligen hade sinnesnärvaro att bakifrån kasta en filt över Sandas huvud. De tumlade om på golvet. De två flickorna höll ner Sanda. Hennes kamp upphörde. Hon låg stilla. De lyfte upp henne på en brits, medvetlös, med sönderrivna kläder och våt av svett.

Plötsligt började det krypa i skinnet på mig.

Från bortre änden av cellen hördes en mansstämma.

En interrogatörs kalla, behärskade röst. Som ställde frågor. Samma frågor. Om och om igen.

Darrande gick jag till andra änden av cellen. En blek

ung flicka nerbäddad på britsen, knäna uppdragna mot hakan, stel av fasa.

Med sin egen röst började hon ge svar: "Jag vet inte. Jag var inte där."

Så skrik: "Var snäll och slå mig inte! Nej, snälla ni! NEJ! AhhhhhhH!"

Hennes ögon stod vidöppna. Hon återupplevde, utom sig av fasa, sitt förhör i en hemliga polisens cell. Med kuslig och mekanisk exakthet härmade hon förhørsledarens djupa stämma och svarade med en andlös litania av "vet inte". Och hade för sig förkvävda, hostande ljud som i smärta under något slags tortyr.

Detta var bara begynnelsen.

Under en timmes tid fylldes cellen av en förfärande kaka-foni av skrik och snyftningar. Den ena kvinnan efter den andra föll till föga härför. En ondskefull makt tycktes omge oss i det stinkande mörkret. Den ensamma glödlampan kastade fantastiska skuggor på takvalven.

Först kände jag mig som förlamad av chocken.

Sedan, som när ett järn glödgas i elden, kände jag något svälla i mitt bröst och fann mig själv återuppleva min förhørsperiod. Nätterna av fruktan, grubblet över vad man gjorde med Richard, vad som hände med Mihai.

Jag bekämpade vanvettet med bön. Utan att handla medvetet, bara med orden framvällande som i en ström. Nun-norna gjorde detsamma.

Som om det vore den enda säkra platsen i helvetet, skockade sig kvinnorna runt våra britsar. Fångar tryckte sig in till mig och grep tag i mina händer. Som för att undfly en mardrömspogrom.

Vakterna hade upplevt dessa tragiska scener förr. De höll sig undan.

Sanda, som hade satt tändstickan till stubintråden, låg och sov, omedveten om allt.

Ljudet av snyftningarna upphörde så småningom. Efter en timme var det bara snörvlingar av utmattnings som bröt tystnaden. Känslan av skräck försvann.

En lång stund låg jag vaken och bad tyst: "Herre, om



du har givit mig något inflytande över dessa kvinnor, ge mig då också hjärtats vishet att vinna deras själar för dig!"

Utanför i den långa korridoren avlägsnade sig vaktens steg, hördes allt svagare, och någonstans i de bortre delarna av fängelset slog en kraftig dörr igen med ett ihåligt "bom!" Jag tyckte mig i en annan cell höra en kvinna hosta. Knappt hörbara ljud av olika slag, som i djungelnatten, ekade i den väldiga Jilava-bunkern, då tretusen själar försökte sova och glömma eländet.

## 6. Förhoppningar

Mansröster genljöd i korridoren. Ett käckt stampande av kängor. Den stora dörren slogs upp.

"Uppställning!"

En trupp vakter marscherade in genom dörren. Efter dem kom nio officerare. De ställde sig i halvcirkel precis innanför dörren. Tränsar glittrade på deras rena, välpressade uniformer. Mitt emot dem kvinnopatrasket med långt, flottigt hår. Ingen talade. Officerarna stirrade på oss med avsky, och en höll en näsduk för munnen. Så troppade de av igen, utan att säga ett ord. Dörren smällde igen.

Vi hade blivit inspekterade första och sista gången i Jilava.

Uppror! Var och en hade sin idé om vad detta kunde betyda, ty i fängelse betyder det något, om det finns snarare tre än två bönor i soppan.

"Fråga inte mig, hur jag vet det, kära vänner", sade Viorica till sina kamrater. "Men amerikanarna har givit ett ultimatum till Moskva! Jag hörde det igår, men då trodde jag det inte. Men håll nu tyst med detta!"

"Hemligheten" gick runt cellen i en vink. Snattrande kvinnor på varje brits varierade temat i det oändliga. De såg sig frigivna och utropade som nationalhjältinnor. Amerikanarna var på väg! Såvida de inte redan anlät.

Detta höll oss glada, tills dörren åter flängdes upp.

*"Kom hit och ta för er! Morotsoppa, mina damer!"*

Stanken från den ångande kanistern föregick dess ankomst. Men flera äldre kvinnor rörde sig inte ur fläcken. Vid detta laget var de alltför svaga. Denna dödliga diet var — fastän vi då inte kunde räkna ut det — en förberedelse för oss till slavlägren. Det visade sig verkligen vilka av oss som var svaga. Också "inspektionen" var en inledande fas i förflyttningen. Vårt öde hade avgjorts utan hänsyn till Amerika.

"Det blir naturligtvis slavläger", anförtrodde oss en ung lärarinna. "Men vid kanalen får man nästan ett kilo bröd om dagen. Och makaroni!"

Vilken välsignelse! Jilava svämmade över av rykten. Varje nykomling hade något att tillägga om kanalens underverk. Det jättelika projektet, som skulle kosta miljarder, hade länge diskuterats. Kanalen skulle löpa sex och en halv mil tvärs över Sydrumäniens öde slätter och förena Donau med Svarta havet.

Miljoner ton sten måste sprängas i bitar. Särskilda fabriker byggdes för att göra cement. Maskinparken hyrdes från Ryssland till skandalpriser. En hel armé av ingenjörer, kontorsfolk och ämbetsmän höll redan på och arbetade. Ett fullständigt nytt regeringsdepartement hade skapats, och hela Rumäniens ekonomi centrerades kring kanalprojektet.

I de arbetsläger, som hade slagits upp längs routen, kunde man — sades det — till och med få ta emot paket.

"Allt ni vill ha hemifrån!"

"Choklad!"

Choklad var allas dröm.

Varma kläder fanns i överflöd, och läkarvård — vid kanalen.

Men bättre än allt detta: vid kanalen fick man träffa sina barn och sin man — inte bara för en kort visit utan för en hel dag.

Vi trodde alltsammans. Andra föreställningar hade vi knappast.

"Men inte alla får rätt att fara dit", varnade Viorica. "Som den politiske officeren sade mig just häromdagen: 'I ett socialistiskt samhälle är arbete ett privilegium, som inte

gäller för banditer.' ”

Överbefolkningen i Jilava blev allt värre. Cell 4 hade rum för trettio människor. Vid jultid 1950 fanns där åttio. Man kunde inte röra sig utan att trampa på kroppar, som låg i gången. Och som luften stank!

En morgon blev vi lyckliga över att tas ut för ett bad. Men denna lycka, som all fängelseglädje, blev kortlivad. Längs mörka korridorer ilade vi iväg, knuffade och mörbultade av manliga vakter. Den plötsliga kroppsövningen blev alltför mycket för kvinnor, som i månader hade legat på sin rygg, och några kollapsade.

”Fem minuter! Fem minuter!” vrålade en ung löjtnant med zigenaransikte. ”Klä av er, ta en dusch och kom ut hit igen! Och inget snack! Annars bestraffning!”

Just då tjöt en kvinna till. Och vände sig mot kvinnan bakom sig.

”Ni trampade på min onda häll!”

En mumlad ursäkt hördes.

”Ni kanske inte vet, vem jag är?”

Men det visste vi alla: hon var en av de värsta angivarna i cellen. Lugnt, fastän ännu andfådd efter språngmarschen i gångarna, svarade den andra kvinnan, som var nästan sjuttio år gammal:

”Kära ni, jag vet knappast, vem jag är själv. Hur skulle jag kunna veta, vem ni är?”

En ilsken vissling sönderslet luften. Löjtnanten blåste med all kraft på en visselpipa. Röd av ilska skrek han:

”Ingen dusch! Tillbaka till era celler! Sätt igång!”

Och längs de mörka korridorerna, som luktade urin, slog vakterna till. Och svor.

Tillbaka i cell 4 hörde vi rop från dörren intill. Där var några, som ropade på hämnd på angiverskan. Andra ville straffa den bräckliga gamla damen, som — fick vi veta — var hustru till en tidigare ledare av nationalpartiet, en av landets förnämsta demokrater. Stackars fru Mihalache! Hon spelade bara en tillfällig roll i denna fars.

Senare kom sanningen fram: duscharna var ur funktion!

Ledningen hade gått sönder. Trots detta kom order uppifrån: bad! Hur kunna tvätta så många kvinnor utan vatten? Vaktchefen löste problemet genom att arrangera så, att angiverskan skapade oordning.

Fru Mihalaches dräpande svar spred sig över fängelset. Hur skulle vi kunna veta, vilka vi var? Våra familjer, tillhörigheter, identitet, hade tagits ifrån oss. Men vet en larv, att den ska bli en fjäril? Kanske att i cell 4, inspunna i lidandets kokong, framtida helgon höll på att skapas?

Korpral Georgescu anlände nästa morgon med ett papper i handen. "Alla på denna lista måste vara färdiga för omedelbar förflyttning!"

Förväntansfull tystnad.

"Får vi veta, vilka som står på listan?" vågade fru Gavrioiu sig fram med.

"Ge inte *mig* order!" Hon grep hotfullt tag i fru Gavrioius kläder. "Här!" Hon knuffade till henne listan. "Var så god, läs det för dem. Ni äcklar mig allesamman!"

Georgescu läste dock med svårighet från den handskrivna listan.

Därefter lämnade gruppen cellen. Inget skäl gavs till deras avresa, och nu var det inte många som trodde, att de skulle få fara hem. Men ingenting kunde vara värre än Jilava!

Avundsjukt såg vi dem ge sig iväg. Av medlidande gav de kvinnor, som lämnade oss, bort kära ägodelar av olika slag till oss andra.

"Skulle du vilja ha den här näsduken, Sabina? Men jag fruktar, att den inte är alltför ren." Fru Ioanid bjöd bort den sak, som hade tjänat henne som handduk, bordduk och mycket annat.

Syster Veronica, nunnan, gav mig en lång, veckad svart underkjol. "Tag den, tag den!" tiggde hon. "Jag har en till och det måste vara tio grader kallt ute."

Jag tog den. Kjolen släpade mot marken, men den höll mina ben varma. Syster Veronica kysste mig glatt och skyndade iväg, kanske mot sin död.

Och jag fortsatte att vänta, dag efter dag, att mitt namn

skulle ropas upp.

Jag minns den 6 januari 1951. Jag hade legat på min brits uppfylld av minnen, ty det var Mihais födelsedag. Richard hade före hans födelse bestämt, att vi skulle ha en pojke, och till och med när han skulle födas! En kväll sade han: "Nu får det vara nog! Om han inte kommer klockan nio, kallar jag på en taxi och tar dig till sjukhuset." — "Men jag har ju inga värkar?" — "Det är jag som bestämmer i familjen, när du ska ha värkar!" Så han tog mig till sjukhuset, och då han återkom nästa morgon, hade han en son att titta på.

Efter en svår barnsäng fick jag ligga på eftervården. "Hur skulle det vara med en till?" sade han. "Jag skulle vilja ha två. Men fortare den här gången!" Och jag log och sade: "Ledsen — det går inte för sig!" Men så glada vi hade varit! — Nu var Mihai 12 år.

Den dagen stod mitt namn på listan.

Jag befann mig utanför cell 4 klockan åtta på morgonen och väntade i korridoren. Jag fick tillbaka min lätta sommarkappa. Georgescu och vakterna var komiskt artiga mot raden väntande kvinnor. De visste inte mer än vi om vårt kommande öde. Och kanske vi skulle träffas igen under andra förhållanden. Ännu kunde amerikanerna komma!

Dagen lång stod vi och hängde. Det var bistert kallt. Kvinnor från andra celler förenade sig med oss. Slutligen steg vi upp i lastbilar, som körde oss till Ghencea, ett transitläger nära Bukarest.

Jag såg baracker, där män och kvinnor arbetade. Vi ledes över den järnhårda marken, under vinterstjärnorna. Vilken himmel! Efter så många månader under jorden i Jilava kunde jag nu se uppåt och se månen segla fram mellan molntapparna. Älskande pars vän! Hur ofta hade den inte varit vänlig att dölja sitt ansikte förr i världen, då Richard hade kysst mig på gatan!

Ghencea var en gammal tysk arméförläggning, ett stort område, omgärdat med taggtråd och fullt med förfallna baracker och utomhustoaletter. Disciplinen var mild. Man kunde gå in genom en dörr och tala med folk i de andra

barackerna obehindrat. För ett kort ögonblick glömde vi vår olycka. Genom den kyliga luften hördes hälsningsrop.

"Frigiven?!" ropade en gänglig flicka med mörka ögon, då hon hörde de nykomnas hoppfulla tal. "Vilken tanke! Detta är utgångspunkten för resan till kanalen. Ni kommer att fösas iväg dit om några dagar."

Nu fick vi veta mer om kanalen. Om hur arbetsläger och nya städer växte upp längs routen. En ny djuphamn höll på att byggas vid Tasaul. Hela Karasu-dalen måste torrläggas.

På tredje dagen fördes jag inför kommandanten, kapten Zaharia Ion, som hade varit partimedlem sedan tjugotalet. Hans utmärglade kropp rörde sig löst i den grandiosa uniformens sköldpaddskal. Jag måste ha sett förvånad ut. Han log från ett döds-kalleliknande huvud.

"Vet ni, varför jag ser ut så här?" frågade han. "Därför att jag svalt i fängelse under de borgerliga! Folk som ni!"

Jag sade, att jag var ledsn, att han hade blivit orättvist fängslad. "Men jag tillhör inte borgerskapet." Han såg eftertänksamt på mig.

"Jag kan ge er ett erbjudande."

I stället för att börja arbeta vid kanalen finge jag stanna som en privilegierad fånge i jämförelsevis stor bekvämlighet i Ghencea. Allt jag behövde göra vore att rapportera för honom i förtroende om fångarna, tid efter annan.

"Tack så mycket", sade jag. "Men i bibeln kan man läsa om två förrädare, en, som förrådde kung David, och en, som förrådde Jesus. Båda hängde sig. Jag önskar inte ett sådant slut, så jag tänker inte bli angivare!"

"Då får ni aldrig mer se friheten!"

Vad kapten Zaharia Ion beträffar, så hade ingen av hans "borgerliga" förföljare varit så skoningslös som hans egna kommunistkamrater visade sig vara, ty de arresterade honom på falska anklagelser senare, och han dog i fängelse. Numera har han blivit officiellt "rehabiliterad". Kan detta trösta den själ, på vars existens varken han själv eller hans brutala herrar trodde?

På en bangård nära Bukarest gick vi äntligen på ett tåg

till kanalen. Den långa, svarta "duban" (fångvagnen) var packad inte bara med "politiska" fångar utan med tjuvar, vagabonder och zigenare. Vi knuffades in genom skjutdörrarna av ilskna vakter. Vi satt i halvdunklet och väntade på avfärden. Högt uppifrån silade ljus ner genom små, gallerförsedda fönster. Slutligen började tåget knarrande och gnisslande förflytta sig mot söder.

En gång skymtade jag ett lysande vattenstråk. Flodbankar med högt, grönt gräs. Jag mindes floden Prut, som rann nära min hemstad. I skogarna hade vi plockat smultron för att äta med socker och grädde.

Många timmar senare stannade tåget och vi tumlade ut, trötta och värkande. CERNAVODA stod det på en skylt på plattformen. Namnet på en liten stad vid Donau. Lägret befann sig flera kilometer längre bort. Vi började marschera genom den svarta vinternatten. Till sist gick vi in genom grindar överkorsade av taggtråd, under höga vaktorn. Strålkastare spelade över rader av baracker, som alla såg likadana ut.

### 7. Kanalen

Just som vår grupp trädde in i en av barackerna i slutet av husraden, hördes ett ljudligt hälsningsrop från dem därinne.

"Valea! Kära, gamla Valea!"

Hon rusade fram för att kramas om.

Valea var en zigenarflicka på cirka tjugosex år, en fullfjädrad tjuv. Många zigenare stal, men Valeas bedrifter var beryktade. Hon togs i beskydd av zigenarledarinnan, en äldre kvinna med skön kroknäsa och floder av korpsvart hår. De hittade en säng åt henne, gav henne att äta, tjuvradade tillsammans som starar.

Jag för min del kände ingen, och ingen kände mig. Eller ens tittade åt mig. Det var sent en lördagseftermiddag, och man låg och drog sig efter dagens arbete. Jag såg mig om efter en ledig plats, men där fanns redan alltför många fångar för att några sängar skulle vara lediga. Så jag satte mig ner på golvet, och genast började en kvinna på sängen intill att berätta för mig om sin dotter. Hon visste inte, om inte också flickan hade arresterats, eller om hon hade kastats ut på gatan.

"Men det fina här är, att vi kan hoppas på en *vorbitor* (officiell tillåtelse till besök av släktingar). Vi kan till och med be dem ha med sig kläder!"

Denna nyhet — tanken på att jag kunde få träffa Mihai



— höll mig vaken hela natten. Jag ältade tanken i mitt huvud. Mot gryningen dåsade jag till. Och vaknade upp med hjärtat bankande. Det hördes ett skuttande och pipande i mörkret.

"Odjur!" flåsade kvinnan vid min sida. "Den hoppade på min säng!"

Nu kände jag igen den där syrliga djurstanken. Råttor!

En skolad röst litet längre bort sade stillsamt: "Ja, men råttorna har väl större orsak att anse oss vara dem till besvär! De har varit här längre. Många generationer."

Någon annan sade glatt: "Ni borde spara litet bröd åt dem till nätterna. Hindrar dem från att bita er."

På söndag morgon, efter en natt på golvet, hoppades jag på vila och en möjlighet att tvätta mig och laga mina kläder. Det var en lönlös förhoppning.

Hela kvinnosektionen i lägret styrdes av en kvinnlig fånge med ett långt kriminellt förflutet. Villiga Rina hade valts av lägerchefen på grund av sitt hat mot politiska fångar. Medan de kriminella fångarna låg och dåsade, låg de politiska på sina knän och skurade och skrapade golvet.

"Alla nyanlända ska samlas utanför för ett besök vid badavdelningen!" ropade hon.

Vi ställde upp oss och marscherade bort över den frusna leran, eskorterade av beväpnade vakter.

Bland de bildade kvinnorna och flickorna med god uppfostran fanns en handfull prostituerade. De pep och skrek, och vad oanständigheter beträffar, gav de ifrån sig lika mycket som de tog emot.

Vakterna skrattade och stampade med sina kängor. Rina hade lindat in huvudet i en brokig scarf, varifrån hennes lilla näsa stack upp som ett gristryne, då hon drev på dem med sitt kacklande.

Världen tippade över ända. Det våta betonggolvet flög upp och slog till mig. Resans ansträngningar, svälten och skammen kom mig att svimma. Jag bars tillbaka till baracken och lades på en säng.

Nu inträffade någon egendomligt. Man kastade till mig en jacka och kjol av säckliknande material i smutsgrått med

vita ränder. Mina strumpor var fulla av hål. Men jag bar ännu den långa, veckade kjolen, som jag fått av nunnan i Jilava. Med mitt svarta hår och judiska utseende måste jag ha sett ut som en utlänning.

De politiska fångarna skruterade mig och kom till slutsatsen, att jag inte var en av dem. Därför antog zigenarna, att jag var en av *dem*.

Jag sade: "Jag försäkrar er, det är jag inte. Jag kan inte tala ert språk."

Den kroknästa gamla kvinnan såg självklok ut och klapade mig på armen. "Vi vet, kära ni. *Vi* vet." De var övertygade att jag av någon orsak försökte dölja min härkomst. Från den stunden i Cernavoda hade jag adopterats till zigenare.

Var de än befinner sig, lever zigenare ett liv för sig. Men i Östeuropa var Rumänien deras älsklingsland. De drev omkring i sina karavaner, männen bärande långt och väloljat hår, kvinnorna ankellånga kjolar och rikt utstyrda underkjolar. De var påfallande vackra och många av dem stal allt, de lade sin hand på.

Kommunisterna sände tusenden av dem i fängelse eller till arbetslägren, där de fortsatte att stjäla. Det var omöjligt att hänga ifrån sig ett gammalt klädplagg eller en trasa. Allt, vadsomhelst, försvann under de där rymliga underkjolorna.

Jag var nästan den enda bland de politiska flyktingarna vid kanalen, som inte förlorade någonting.

Richard och jag hjälpte zigenarna, då de vällde fram ur de nazistiska koncentrationslägren vid slutet av kriget. Nu belönades jag för detta.

De sade mig, att jag skulle återförenas med min man och mitt barn samt resa över många hav och länder och finna lycka. Jag väntade mig inte att det skulle dröja femton år, förstås!

De förtjänade en hel del på att spå. Kvinnor kunde ge bort sitt bröd för att få höra att de skulle friges snart, att deras familjer skulle få det bra. Zigenarna hade inga kort, utan de förutsade framtiden på ett ännu äldre sätt, som kanske härstammar från tiden under Timur-lenk och Djing-

is-kan. De kastade sädeskorn på golvet och fann förhoppningsfulla under i det mönster, som bildades.

Då de var nomader, slog de sig ner överallt. Också i fångelse var de som en enda stor familj. Senare, då vi fick lov att skicka brevkort till våra familjer, tjänstgjorde jag som deras sekreterare — ingen av dem kunde läsa eller skriva — och varje hälsning måste börja med orden: "Till allt zigenarfolket, hälsningar!"

Ibland uppstod våldsamma gräl hos dem — det är inte blott och bart ett talesätt, att zigenarkvinnor stundom använder sina spädbarn som klubbor för att slå varandra med och att de inte slutar, förrän båda barnen avlidit. Andra gånger kunde de dansa och sjunga vilt för att glömma, var de var.

Så småningom lärde jag känna alla i baracken, inkluderande gatflickorna. En del av dem var fina människor invärtas, och då de hörde Jesu kallelse, gjorde de sitt bästa för att höja sig ovan den sörja, dit de hade kastats av livet.

Tidigt följande dag lämnade vi lägret. En kall vind blåste över slätten från Svarta havet. Vakterna gned sina händer, då vi väntade på avfärden, sura och avoga som de var över att behöva lämna sina varma sovkojer. Om vi rörde på oss, visade de sina upphetsade känslor med slag och svordomar.

Vid grindarna, under vaktornet av järn, skrek vakten främst i ledet: "Vi tar ut tvåtusen kriminella och konrevolutionärer!" Eller vad det nu var för antal den dagen.

Den bistra vinden blåste oss i ansiktet och slet i kläderna. Kolonnen tycktes ändlös. Jag tittade framöver och såg bara rader av fångar med beväpnade vakter stampande vid sidan. Ibland vågade jag se mig tillbaka (vilket var förbjudet) och såg kolonnen sträcka sig bort i fjärran som ett enda jättelikt monstrum, en enhet med ett liv för sig. Ett blint, hopplöst odjur, summan av alla dessa kroppar, armar och ben, utan annat syfte än att slita och släpa, tills det föll omkull. Jag tänkte på slaverna i fordom tid. På mina förfäder i Egypten, som svettades vid de faraoniska arbetena.

Vi var män och kvinnor, som tillsammans byggde på en

kanalbrädd.

Jag måste ständigt fylla en skottkärra med jord. Så snart den var full, måste en manlig fånge köra den några hundra meter, sedan rusa med den uppför en skarp sluttning fram till dammkanten. Han tippade ut jorden och sprang tillbaka efter mer. Männens arbete var hårdare än vårt, men efter de första lastomgångarna vacklade jag, så fort jag försökte lyfta den tunga spaden med jord över skottkärrans kant.

Varje avdelning hade en "brigadchef" med flera medhjälpare som skulle kontrollera, hur mycket man kunde prestera. Den erforderliga "normen" kunde variera på upp till åtta kubikmeter om dagen. Om vi efter fruktansvärda ansträngningar lyckades hålla normen, ökades den nästa dag med ett visst antal lastomgångar. Om vi inte klarade av detta, bestraffades vi.

"Brigadörerna" var betrodda fångar. De fick särskilda matransoner — till och med viss betalning. Och tog aldrig ett handtag själva. De regerade med makt över liv och död. Rina utövade sin till fullo.

Samtal och alla andra former av mänsklig kontakt var förbjudna, men jag riskerade att säga ett par uppmuntrande ord till min arbetskamrat, då jag fyllde skottkärran, och citerade därvid ur bibeln. Han såg förvånat på mig — en medelålders man, som såg ut som en bonde. Därpå grep han skottkärran och tumlade iväg. En annan man kom med sin skottkärra. Och en annan. Och en annan.

Sedan sade en fjärde man: "Greve Rakosi tackar er för era vackra ord och vill veta, vem ni är."

"Bonden" var en ungersk aristokrat från Transsylvanien, en rumänsk provins, tätt befolkad av ungrare, som hade varit under habsburgarnas välde i århundraden. Jag blev så överraskad att jag för ett ögonblick lämnade min spade i jorden.

"Hör på där! Vakna!" Det var Rinas röst tjugo meter längre bort. "Önskar ni en natt i straffburen?"

Jag började gräva frenetiskt. Mannen tog tag i sin kärra och rullade bort.

"Straffburen" var ett ord, som kom blodet att stelna. En låda sex fot hög och med två och en halv fots sida, vilken var en vanlig bestraffning i kanallägren. Där måste man efter en dags arbete stå hela natten utan att kunna röra sig. Nästa dag återgick man till arbetet, med en god chans att beordras tillbaka till straffburen också följande natt, om man var trött och inte arbetade kvickt nog.

Vid middagstid fick vi ett halvt kilo bröd med litet soppa och gröt. Det var en förbättring efter Jilava men en smä-delse gentemot våra förhoppningar. Och på detta måste vi arbeta till dagens slut.

När jag såg mig omkring på vår utmärglade grupp, tänkte jag, att det inte var att undra på, att jag inte kunde känna igen en greve. Alla var i lappade och trasiga kläder. Alla hade samma uttryck, i vilket ett slags hjälplös längtan bara växlade med rädsla.

Och ändå hade somliga varit universitetslärare och för-lagschefer, andra präster eller affärsmän, eller högt upp-satta personer i civilförvaltningen. Omöjligt nu att skilja dem från tjuvarna, kopplarna och ficktjuvarna, som arbetade vid deras sida!

Vi strävade på ytterligare fyra timmar. Så blev det mörkt, och den stora kolonnen radade upp sig för returen till läg-ret. På vägen kollapsade åtskilliga fångar. En föll vid min sida: utan ett ord plockade två av de starkare männen upp honom, lade hans armar runt deras axlar och fortsatte. En gammal kvinna bars på ryggen. De styva benen stod ut i luften och strumporna var fulla av hål. Längre fram hade något inträffat. En man hade fallit och kunde inte upplivas. Han släpades till sidan av vägen. Och hivades upp på skuld-rorna av tre knotande figurer i den tilltagande skymningen. Vinden upphörde aldrig att blåsa.

Vid grindarna skrek den främste vakten igen: "Återvänder med tvåtusen banditer!"

Det var mörkt. I väster glödde himlen ännu svagt.

"Det friskar i!" ropade en av vakterna muntert, svept i sin överrock.

Jag frös ända in i märgen. Mina händer och fötter hade

blåsor. Varje muskel värkte, och mitt huvud kändes, som om det hade tillhört någon annan. Nästa dag skulle jag säkert ha en väldig snuva.

Och ändå måste vi sitta och vänta, en dunkel flock, som kurade i vinden, medan kolonnens främre del klämde sig genom grinden. Andra kolonner från skilda arbetsplatser hade stött samman vid ingången och förorsakat en lång försening.

När vi äntligen kommit in i baracken, bröt ett gräl ut. En av gatflickorna upptäckte, att något hon hade gömt under madrassen hade försvunnit.

"Tjuvaktiga zigenare!" skrek hon. "Jag må vara en hora, men jag håller åtminstone mina händer borta från andras saker!"

Något som åstadkom en replik från Tania, en zigenarflicka, som tillade: "Jag må ha stulit, men jag sov åtminstone inte med någon annan än min egen man!"

Lisa, en moldaviska, skrek: "Vem var det? Din bror?" Och fnittrade åt sitt tragiska skämt. Zigenare tvingades ofta att sova många i samma rum: man, hustru, mor, svärmor, svägerska; ibland i samma bädd.

Men Lisa själv var en mörderska. Hon hade dödat sin kvinnojägande make med ett gevär — av svartsjuka.

"Lär inte mig hur jag ska vara!" ropade Tania. "Jag kan lämna tillbaka vad jag tar, om jag vill. Du, som har tagit en mans liv, kan du ge det tillbaka?"

Jag försökte sluta mina öron inför detta högt moraliska argument. Efter ytterligare våldsamma ordskiften stolpade Tania tillbaka till tjuvarnas hörn. De övriga mottog henne med uppmuntrande rop, vilka hon accepterade med ett grin.

Lång och vacker, med glittrande svart hår, var Tania högt respekterad av sina kolleger. Och även fruktad. De äventyr, hon berättade med sådan verv, hade gjort henne förtjänt av namnet Svarthänta Tania. Alla, som sårade henne, riskerade att uteslutas ur kretsen. Alla, som lurade henne, riskerade en natt i straffburen, ty Tania skämdes inte för att ge vakterna en vink om något verkligt eller påhittat brott för att straffa en fiende. Trots detta var hennes lojali-

tet gentemot vänner fullständig och rörande. Och hon var så stolt över sina bedrifter! Hennes stormiga berättelse om hur hon till hälften länsat en manufakturaffär på dess varor, fick de yngre flickorna att kikna av skratt. Hon plockade ut de intelligentaste bland dem för privat undervisning och gav därvid prov på skarp karaktärsbedömning.

Själv fick jag lära mig skilja mellan tjuvar, prostituerade, jäntor till gangsters, och så vidare. År tillbringade i någon speciell synd hade lämnat djupa spår på själarna. På deras uttryckssätt och uppträdande kunde man genast veta — utan att ställa några frågor — vem man hade att göra med. Men Tania var en typ för sig, inte utan nobless.

År 1951 började fler och fler kommunistkvinnor dyka upp i läger och fängelser. I Cernavoda träffade jag Marioara Dragoescu, som hade fängslats av den gamla regimen, eftersom hon varit framstående revolutionär. Nu skickades hon till straffarbete som "kontrarevolutionär" av sina egna kamrater!

Men hon fortsatte i alla fall att kämpa för de kommunistiska idealen. Det "Stora marxistsamhället" vinkade ju runt hörnet! I Mislea, det väldiga kvinnofängelset, hade hon vårdat sitt tvåmånaders barn — sedan hade det tagits ifrån henne och placerats i en statlig barnkrubba. Hon visste inte, om hon någonsin skulle återse det.

Hon hade hyst medömkan med George Cristescu, en av partigrundarna, som avtjänade sitt första fängelsestraff för socialistiska idéer år 1907. Han hade även varit den förste generalsekreteraren i kommunistpartiet. Nu, vid sjuttioåttå års ålder, arbetade han tillsammans med oss på fälten från soluppgång till solnedgång, i snö, regn och vind.

Ibland fyllde jag hans kärra med jord. Han hade kroat fast sig vid den som ett djur. Det var lättare att dra än att knuffa den uppför rampen. Jag mindes något Richard sagt kort före sin arrestering och upprepade detta för mannen: "Under tyranniet är fängelset den mest hedersamma plats man kan vara på."

Ett leende upplyste hans ansikte. En vakt skrek till åt ho-

nom, och han hastade iväg, kedjad vid sin last. Följande dag, då vi var ute tillsammans, viskade jag: "Jag är ledsen att ställa till besvär för er med mitt pratande."

"Nej, tala! Det är som musik att höra något annorlunda efter så lång tid! Jag har hungrat efter att höra en vänlig stämma, liksom jag hungrar efter färg, sedan jag sett så mycket grådask."

Senare berättade han för mig om sin desillusion. "Denna kommunism, som praktiseras, är inte det ideal, jag kämpade och led för. Jag kände det skulle vara oärligt från min sida, om jag inte protesterade."

De av oss, som ägde en tro, insåg för första gången, hur rika vi var. De yngsta kristna och de svagaste hade mer resurser att ta till än de rikaste gamla damer och de mest lysande intellekt.

Folk med goda huvuden, bildning, skarpsinne, tycktes — när de gick förlustiga sina böcker och konserter — ofta torka ihop som fönsterväxter, utsatta för vinden. Hjärta och sinne var tomma.

Fru Nailescu, professorsfrun från Cluj, sade en dag:

"Så lycklig ni måste vara, att kunna tänka och hålla sinnet sysselsatt och bedja! Det kan inte jag. Jag försöker minnas en dikt, och in kommer vakten och skriker. Genast återvänder mina tankar till detta eviga läger. Jag kan inte koncentrera mig. Jag kan inte disciplinera mig själv."

"Societetsdamer" var ofta de mest beklagansvärda. För dem var livet svårare än för andra. De hade förlorat det mesta, i materiell mening; och de hade de ringaste inre resurserna att fylla luckan med. En hel hög med minnen av gamla bridgepartier, hattar, hotell, "förstakvällar", förlorade weekends och älskare skramlade omkring i deras huvuden som skräp i bakluckan av en bil. Det var deras nerver, som först gav vika, liksom deras mjuka vita händer.

Efter arbetets slut kom kvinnor till troende fångar och frågade, till och med tiggde, om att få höra något av det vi mindes ur bibeln. Orden gav hopp, tröst, liv.

Vi ägde ingen bibel. Vi själva hungrade efter den mer än bröd. Vad jag önskade, att jag lärt mig mer utantill! Men



dagligen upprepade vi för oss de stycken, vi kunde. Och nattetid också, då vi vakade i bön. Andra kristna, liksom jag själv, hade på förhand lärt sig långa stycken utantill, vetande att snart skulle deras tur komma att fängslas. De förde rikedom med sig i fängelset. Medan andra grälade och slogs, låg vi på våra madrasser och mindes bibeln i bön och meditation samt upprepade dess verser för oss själva under de långa nätterna. Vi lärde oss av nykomlingarna och de fick lära, vad vi kunde. Så en oskriven bibel cirkulerade genom alla Rumäniens fängelser.

Meditationen går djupare och djupare. I dess första stadium är det inte ens verkliga jag som mediterar utan vad man av misstag tror vara en själv — det vill säga en anhopning av vad man sett i tidningar, böcker, på bio. Ens verkliga jag är mycket litet. Under nästa stadium måste man sätta åt sidan mer och mer av vad som inte är ens jag, vad som har lånats, så att man slutligen finner verkligheten i sitt jag. Så snart man åter blivit sig själv, blir det relativt lätt att kommunicera med en människa, som man älskar. I ett visst ögonblick, som hos en skribent, då en tanke får liv hos honom, *ser* man den människa, som man mediterar över. Jesus sade: "Saliga äro de renhjärtade, ty de skall se Gud" — men inte bara Gud!

Jag samtalade ofta med Richard, särskilt under de år, han tillbringade i ensamcellen. Han förmedlade också budskap till mig. Jag hade en djup inre förvissning, att vi var i kontakt med varandra, att han var närvarande. Jag var helt övertygad om att även han uppfattade mina tankar. Dessa erfarenheter upprepades under alla de fjorton åren av hans fängslande, och länge efter det jag frigivits. Jag har en anteckning i min bibel, som daterats med blyerts år 1953, några månader efter min frigivning: *Richard kom och hälsade på mig idag; han böjde sig över mig, medan jag höll på och läste.*

Jag fruktade alltid för att han också kunde ha skickats till ett av slavlägren. Hur skulle han kunna härda ut med sådant arbete? Bara att skriva och predika brukade ta alla hans krafter i anspråk. När en kvinna sade mig, att han

var död, trodde jag henne inte.

Jag hade frågat alla vid kanalen, om de hört något om Richard, alltid rädd att få fel svar, men ingen visste något. Så anlände tre kvinnor från Vacaresti, ett fängelse, dit många av de sjuka fördes. Varje nyanländ var som en brev-bärares ankomst. Vi frågade de vanliga frågorna och hoppades på nyheter angående våra kära i fängelse. Ingen hade hört om Richard.

Bara några dagar därefter kom en kvinna ur denna grupp till mig.

"Varje gång ni talar om Gud, tänker jag på Vacaresti", sade hon. "Jag var bara där en kort tid, men vi hade en predikant där också!"

Vacaresti var ett tidigare kloster. Väggarna mellan munkarnas rum hade knackats ner för att skapa större celler. Men några mindre alkover återstod, där speciella fångar kunde isoleras.

"Vi väntade på trappavsatsen för att använda badrummet", sade kvinnan, "då en man hördes tala bakom en stängd dörr. Han sade: 'Älska Jesus och förtrösta på Guds godhet!' Vi blev så häpna. Alla i fängelset frågade, vem han var. Men det var klart, att detta hemlighölls."

Nu då hon träffat mig, var hon viss om att det var Richard. Han verkade vara mycket sjuk. Efter några dagar upphörde han att predika. Hon hörde, att han hade dött.

O, så många tårar, som i det fördolda strömmade nedför mitt ansikte! Hur smärtan sönderslet mitt hjärta! Men mitt igenom denna vända växte hoppet. Jag fortsatte att bedja och bad Herren lägga år av verksamhet och hälsa till den mans liv, som tjänade honom troget också i ensamcellen.

Jag oroades för att också Mihai skulle arresteras och sändas till kanalen. Han var tolv år, och pojkar inte äldre än så fanns där. Varje dag såg jag en pojke, som hette Marin Motza, av samma ålder, med sin fjortonåriga syster. Deras far var en tidigare ledare av Järnvakten. Han hade blandat sin antisemitism med djup ortodox tro. När under spanska inbördeskriget anarkister vanhelgade kyrkorna, sade

han: "De skjuter i Kristi anlete. Nu härdar jag inte ut längre!" Och han reste till Spanien och dog där i striderna på den framtida diktatorns, Franco, sida.

Vilka motsägelser det finns i ett människohjärta! Han efterlämnade ett vackert kristet vittnesbörd. I detta sade han: "Då Kristus lovade, att helvetets portar inte skulle kunna stå emot kyrkan, räknade han med en kämpande kyrka. Denna förhoppning tillintetgöres, om kristna inte gör sin plikt." Vilken sann tanke!

Nu hade hans hustru och barn fängslats, helt enkelt därför att de varit hans. Fru Motza hade en fix idé: "Min son Marin kommer att bli kung av Rumänien, då kommunismen kastas över ända, eftersom kung Mikael i exilen aldrig kommer tillbaka."

Hela Järnvakts-rörelsen var full av inre motsägelser. Dess grundare, Codreanu, dödade och talade för dödandet av människor, som inte ens hade begått brottet att vara judar. Men några av hans sista ord var: "Det har ingen betydelse hur en människa dör, blott hur hon uppstår." Han ströps av sina motståndare.

I Cernavoda-lägre gav man oss postkort och sade, att vi kunde skriva för att inbjuda våra familjer att besöka oss en viss söndag. Jag misstänkte ett trick: lurades vi inte bara att nämna någon vän, som sedan skulle bevakas och utspioneras av hemliga polisen? Därför väntade jag i flera dagar och frågade mig: till vem kan jag skriva? Och kommer de fortfarande att finnas där för att få mitt kort? Så många har ju arresterats!

Alla omkring mig skrev sina postkort. Alla frågade sig, om det fanns någon kvar hemma för att svara. Om det överhuvudtaget fanns ett hem. Där kunde finnas söner, som hade förlorat sin tro eller fängslats, makar i fängelse eller som levde ihop med andra kvinnor. Jag såg så många tragedier framför mig.

Men när den stora dagen randades uppdagades inga tragedier; ty fastän våra anhöriga kom, tilläts vi inte att träffa dem.

Jag vaknade på söndagen långt innan reveljen gick kloc-

kan fem. Ljuset var på (det var förbjudet att släcka) och ute verkade det, som om det hade varit mitt i natten. Det var is på rutorna. Jag längtade efter morgonen.

Äntligen kom den! Jag sprang ut i hopp om att se de besökande vänta på den öppna platsen vid grindarna. Den befann sig långt borta, skild från själva lägret genom tre taggtrådsnät och en ytterzon — ett ingenmansland, som var förbjudet att beträda.

Där såg jag min son! Längre, smalare, i dåliga kläder. Jag kände igen mannen vid hans sida som pastorn i vår församling. Jag vinkade och vinkade, men de kunde inte urskilja mig bland alla de övriga kvinnor, som kantade taggtrådsnätet. Jag skyndade tillbaka till baracken för att tala med den kvinna, som hade sin säng intill min.

Hon tittade på mig. På min fläckiga och trasiga klädsel, mina egendomliga skor, resterna av min lätta sommarkappa, snöret som tjänstgjorde som skärp.

"Ni skrämmer det stackars barnet genom att se ut på det där sättet", sade hon. "Låna min blus — den är i varje fall i ett stycke!"

Tania erbjöd mig en lång, färgglad zigenarkjol. Valea draperade en vit skarf runt mitt hår. Strumpor, till och med en solkig näsduk, lånades mig. Medan vi beundrade min nya elegans, bröt det ut ett gräl i rummet.

Rina befann sig i centrum och kraxade triumferande. Vi skulle bli bestraffade! Så många hade misslyckats med att fylla sina arbetsnormer under de senaste veckorna, att besöket annullerats.

De hade rest hela natten från Bukarest, hade använt de sparpengar, de så desperat behövde — för ingenting! Vi blev mållösa. Vi fick inte ens ta emot de kläder och den mat, de hade fört med sig.

Gruppen av besökare, omkring trettio stycken, väntade hela dagen vid grindarna i hopp att kommandanten skulle ändra sitt beslut. Det gjorde hon nu inte. Vi fick inte ens tillfälle att se på dem eller vinka något mer. Hela dagen drev vakter bort oss från staketet. Gevär i vaktornen siktede på oss. Då och då rapporterade någon kvinna, som

hade kunnat passera förbi inhägnaden: "De står fortfarande kvar!" Men mot kvällen hade de gått sin väg.

Det verkade omöjligt, att jag någonsin finge träffa Mihai, om man fortsatte att insistera på att alla skulle fylla sina arbetsnormer. Ett stort antal fångar hade kommit från Jilava. Svält och sjukdom hade gjort dem alltför svaga för att kunna motsvara de ständigt ökade kraven på dem.

Men vi fick skriva en gång till. Ännu en omgång postkort skickades iväg.

Och flera söndagar senare gjorde Mihai åter resan till Cernavoda. Denna gång var det ingen bestraffning. Men besöken gick efter alfabetisk ordning, och mitt namn kom alltid sist. Dagen skulle kanske förflyta, innan det blev min tur.

Lånade kläder gick från kvinna till kvinna.

"Hur ser jag ut?"

"Perfekt!"

De flesta av dem hade varit vakna hela natten för att tänka ut, vad de skulle säga, och hade övat sig i ordvalet om och om igen. Men då stunden var inne var de vanligen alltför medtagna för att kunna säga något. Och om man försökte att fråga om släktingar och vänner, tystade vakterna en. Till och med klädpaketen, som vi påståtts skola få, togs ifrån oss med en eller annan förevändning. Sammanträffandet gav åt många mer sorg än glädje. De skyndade tillbaka för att återlämna de lånade plaggen, som snappades upp av nästa person.

De övriga betraktade oss sorgset. Kanhända, att det vid nästa besökstillfälle — efter två månader — skulle bli deras tur . . .

Vi fördes till en annan barack nära grindarna. Det blev naturligtvis inte "hela dagen med era familjer", som vi lovats i Jilava. Det blev femton minuter, varvid vi stod på samma fläck i rummet, på tio meters avstånd från varandra, med vakter lyssnande till varje ord.

Men när jag såg min son, glömde jag, att jag var fånge och hur jag såg ut och var jag var, och jag bara omfamnade honom med ögonen. Så mager han var, och så allvarlig!

Jag stirrade på honom, och han på mig, och i en glimt hade en kvart förflutit. Våra känslor raderade bort tiden. Vi pratade knappt. Och det var ju omöjligt att säga något mer intimt.

Jag minns, att jag ropade tvärsöver avståndet, som skilde oss: "Mihai, tro på Jesus av hela ditt hjärta!" Därmed gav jag honom det bästa råd jag kunde, då jag från min erfarenhet i fängelset bland så många fångar, gamla och unga, visste, att endast Kristus kan ge det hopp, som upplyser det mörkaste ställe.

I likhet med tusentals andra pojkar och flickor hade han lämnats utan vägvisare i livet. Kommunisterna kunde profitera av detta. Som det hände i liknelsen om den förlorade sonen, som förslösade allt han ägde och sedan sökte hjälp hos någon, som lät honom vakta svin, sände människor nu de unga ut i livet på idéer lämpade för svin. Jag sade: "Tro på Jesus!" i visshet om att endast Jesus äger det eviga livets ord och är den bästa vännen till ett moderlöst barn.

Jag tyckte han såg så bra ut; varje mor är övertygad om att hennes son är den stiligaste. Det värdefulla av detta vårt möte kom fram senare, liksom ett träd växer upp från ett litet frö. Hur han hade upptagit mina ord fick jag veta först efter min frigivning.

Någon knuffade bryskt till mig på axeln och vakterna ledde ut mig. I vår barack hopade sig alla omkring mig och frågade, vad Mihai hade sagt, hur han var. Men jag bara skakade på huvudet. På flera timmar kunde jag inte tala. Jag befann mig någon annanstans. Jag var inte i fängelse.

Vid kvällsdags fanns det många, som hade väntat på någon, som aldrig kom. Nu grät de högt, där de låg på sina halmmadrasser.

## 8. *Straffburen*

Nattetid fanns det i varje barack en kvinna med vakttjänst. Vad man menades skola vakta, blev aldrig klart (sannolikt

var det för att förhindra självmord), men i alla fall måste man vara på sina fötter. Bestraffningarna för att råka somna var brutala.

En naken glödlampa, som dinglade i mitten av rummet, svängde sakta i draget. Rader av kvinnor vände och vred på sig. Några snarkade ljudligt. Andra skrek i sina mar-drömmar. Vartenda ansikte visade tecken på lidande och fruktan. Så långa timmarna var! Så ödsligt vinden ylade utanför! Som om den hade blåst samman alla dessa främ-lingar: gammal, ung, kvinna av modet, vagabonder från under stadens broar. Allt de hade gemensamt var smärta.

Då jag var barn, tyckte jag inte om nätterna. Nu längtade jag efter dem, som den enda befrielsen från ett mördande arbete. Och ändå — när natten kom, kunde jag inte sova. Jag brukade stiga upp och bedja för kvinnorna i vår ba-rack, i vårt läger, för miljonerna fångar i den kommunistis-ka världen, och också för kristna, som sov lugnt i den väst-liga världen, och för dem, som jag föreställde mig bad för oss.

En gång, då jag under alla förhållanden var vaken, erbjöd jag mig att ta ett vaktskift. Det var Tanias. Hon hade inga problem med sin sömn. Men hon sade bryskt nej.

Hon sade: "Sov själv!" men menade det vänligt.

Senare, då hon såg mig fortfarande vaken, kom hon och satte sig på min bädd. Vi talade i viskningar. Hon berättade för mig en av sina tjuv historier. Hon hade varit i ett fängel-se med fyratusen kvinnor. Bland dessa var en, som hade varit direktör för just det fängelset under den gamla regi-men.

"Hon var minsann efter de kommunistiska fångarna un-der kriget", sade Tania, "men nu satt hon själv på insidan, och det var just dit hon hörde! Det var inte bara det, att hon ändrat i räkenskaperna och stulit matpengarna. Det gjorde de allesamman. Men den här, hon brukade släppa ut de smartaste flickorna under några dagar och sedan fånga in dem och ta sin del, av vad de hade stulit!"

När jag försökte att tala med Tania om Gud, svarade hon: "Innan man når upp till Gud, mördar helgonen en!"

Det var ett vanligt talesätt i Rumänien. Yttre tillbedjan av helgonen fattades inte, men få hade någon verklig föreställning om vilka de var. Jag sade henne, att helgonen hjälper och beder för oss och faktiskt kan föra oss till Gud. Helgon dödar inte några människor!

Jag sade: "Det finns två världar, den materiella och den andliga — men bara i den materiella säger Guds och människors lagar: 'Du skall icke stjäla'. I den andliga världen är det en regel, att man ska stjäla allt man kan. Stjäla all kunskap, goda seder, vishet, som man bara förmår! I den materiella världen är det så, att om du stjälar från mig, så förlorar jag något. Men i den andliga världen förlorar jag ingenting. Jag har inget emot att du är en tjuv. Problemet ligger däri, att du inte vet, vad du ska stjäla. Vad du än tar idag, kommer du att förlora — om inte i morgon, så i döden. Men vishet och kunskap från Gud, som man tagit från någon, det får man ha kvar evigheten lång."

Det är möjligt, att orden inte var förgäves. Djupt inom oss finns en visshet fördold, att budet "Du skall icke stjäla" — med ovannämnda undantag — är en av universums fundamentala lagar. Något inom oss säger: "Ha inte begär till din nästas egendom! Och var diskret! Inte bara hans ägodelar, men själva hans varelse, är Guds tillhörighet." Gud har gjort det så, att människor liksom stjärnorna på himlen ska ha ett visst avstånd från varandra. Han har givit oss blygsel, stolthet, värdighet, fruktan, som ett stängsel runt vars och ens individualitet, och ingen hoppar ostraffat över det stängslet. Varje individ är som en atom, som inte kan genomträngas med våld utan att falla i stycken och ge upphov till förstörande, revolutionär energi, som kan förrinta världen.

Fastän så ofta hungrig, glömde Tania aldrig fåglarna. Varje fånge åt sin lilla brödranson på sängen och samlade omsorgsfullt ihop smulorna. Varje smula var dyrbar: bröd var det enda bastanta vi fick. Men Tania tog sina samlade smulor och bredde ut dem på fönsterblecket åt sparvarna.

En gång sade hon till en granne: "Vad för slags kristen är du! Bara prat! Du ger aldrig åt fåglarna!"



Att se flickor som hon ge bort dessa dyrbara brödsmulor fick mig att tro, att ingen människa är helt och hållet ond. När den mänskliga naturen får vara, vad den är, visar den god vilja åtminstone i ting som dessa: att mata fåglar, medan man själv svälter.

Det gjorde stort intryck på mig att i tjuvar finna ett karaktärsdrag, som är typiskt för tibetaner, det folk som i tusentals år haft det starkaste sinne för metafysik. Sven Hedin berättar, att medan vi i Europa bara uppföder fjäderfä med ändamålet att själva livnära oss av dem, så lägger tibetanerna små kakor på klipporna åt de vilda fåglarna. När Sven Hedin gick vilse, levde han av dessa kakor. Är inte vilddjurens liv också en del av Brahman, det stora Alltet?

Hos mörderskor och varje slags kriminell fånge kunde man finna något av osjälvisk godhet.

Vid Cernavoda måste vi uthärda indoktrineringslektioner varje söndag, då vi hoppades få vila. På eftermiddagarna marscherade rumschefen oss till möteslokalen, där en kvinnlig talare undervisade oss. Hon började med att säga oss, vad hon tänkte om Gud, vilket inte var mycket, och hon varnade med att vem det vara månde, som talade om honom, skulle bestraffas.

"Därutanför är alla nu kommunister", förklarade hon. "Bara ni uthärdar i detta religiösa vansinne, och vi tänker omskola er. Nu har partiet makten, och det vet bäst. Här befinner ni er inte i fängelse. Jag vill inte ens höra ordet uttalas! Ni befinner er i en institution för omskolning. Ni grundar er egen framtida lycka! Och arbetar för kommande generationer! Och genom att prestera de arbetsnormer, som är er förelagda, har ni chans att påskynda er frigivning som rehabiliterade medborgare."

Så följde en propagandakonsert. Bland oss fanns kabarésångare och amatörskådespelare, några ur den tyska minoriteten. De var tvungna att sjunga kommunistiska sånger, som smädade Tyskland och lovprisade de sovjetiska framgångarna. Jag kände smärtan av deras förödmjukelse. Fysisk smärta är övergående och glömd efter några timmar. Men förödmjukelse, till och med om den verkar trivial, tär på

hjärtat. Först nu började jag förstå, varför Jesus talar om att "smädas och korsfästas". Jag hade tidigare undrat, hur man kunde anse smädande ens värt att nämnas i samma andetag. Nu förstod jag, hur det kunde såra — och fortsätta att såra.

En tyska stod på plattformen borta i salen. Hon var medelålders, hade en gång varit knubbig och söt. Medan hon sjöng, vred hon händerna patetiskt mot varandra, och rösten sprack vid högre toner.

Officerarna på främre raden kiknade av skratt. Vad kunde vara lustigare än en avdankad Fräulein, som drev gäck med sig själv? Tårar rann utefter hennes kinder, där hon gick på med skälvande stämma.

Därnäst kom en kvinna, som ännu var ung, och som läste en dikt drypande av tacksägelse till ryssarna för att ha frälst oss från nazisterna:

*"Moder Ryssland, dig vi tackar,  
för vad du oss gjort idag!  
Ärorika Röda Hären  
hela vägen visat har . . ." etc., etc.*

Detta rimsnideri fick sitt ljudliga bifall av alla närvarande, med rumschefen i spetsen. Var och en, som visade bristande entusiasm, kunde vänta sig bestraffning. Angivare höll noggrann utkik efter "socialt ruttna" reaktioner.

Jag kunde inte fördöma de kvinnor, som deltog i dessa charader. De var slut efter allt lidande. Vad som syntes somliga av oss ett elände, var för andra en timmes avkoppling. Och alla gjorde det ju: hade inte Rumäniens mest kände religiöse kompositör, Aurel Baranga, vänt sin hand till att skriva kommunistiska sånger? Han var fånge vid ett av kanallägren nu.

Få kunde stå emot. Och de, som gjorde det, blev inte utan påverkan av dessa indoktrineringsstimmar, som försiggick var söndag vid nästan varje läger vid kanalen. Det var självklart, att en del av det avskräde, som kastades åt en, fastnade.

Jag förmådde inte applådera vid mötena. Alla sade: "Låt-sas bara — vad har det för betydelse? Är det värt prygel?" Men då jag hörde Gud och mitt fosterland nedsvärtas och såg allt vackert trampas i smutsen, förmådde jag inte. Det fanns alltid folk stående längst bak i salen, och jag gömde mig bland dem.

Men jag kom inte undan! Någon rapporterade om mig, och på kvällen marscherades jag till kommandantens kontor. Hennes ögon var järnhårda under skärmmössan.

"Jag har hört, att ni inte applåderade vid eftermiddags-  
lektionen i omskolningsklassen, Wurmbrand. Hela ert upp-  
förande här har visat sig vara av kontrarevolutionärt slag,  
oförenligt med sann omskolning." Hon deklamerade de ri-  
tuella fraserna och slickade sig så om läpparna. "Vi har  
försökt vara vänliga mot er. Nu kommer andra metoder  
att användas!"

Jag fick inte återvända till baracken den natten. Jag mar-  
scherades till vaktrummet och stängdes in i straffburen. Det  
var ett smalt skåp inbyggt i väggen, där man bara kunde  
stå rakt upp och ned. Järndörren hade några hål för att  
släppa in luft, och föda stacks in genom ett slags brevlåde-  
öppning nedtill.

Straffburar fanns det i varje fängelse. De hjälpte till att  
nedbryta ens motstånd inför framtvingandet av en falsk be-  
kännelse. Vid kanalen var det den vanligaste bestraffningen.

Efter några timmar började ens fötter att bränna. Blodet  
i mina tinningar bultade med långsamma, smärtsamma slag.  
Hur många timmar tänkte de hålla mig här? Hur många år  
kunde jag hårda ut på sådana här villkor? Jag tänkte: detta  
onda sprider sig över hela världen; det kommer att plåga  
nya miljoner människor; ingen ska slippa undan. Men detta  
var en vansinnesväg. Jag visste, att folk hade blivit galna i  
dessa boxar. De hade låtit sådana där fruktansvärda tankar  
överväldiga sig. Hur, då, klara sig därifrån?

Richard hade berättat för mig om munkarna på berget  
Athos, som oupphörligen upprepar "hjärtats bön". De sä-  
ger vid varje slag av hjärtat: "Herre Jesus, Guds son, för-  
barma dig över mig!" Jag hade själv använt mig av den

bönen.

Sedan mindes jag, att Richard hade tillbringat flera kvällar med mig för att förklara bibelns numeriska hemligheter. Varken hebréerna eller grekerna hade både siffror och bokstäver. Bibelns bokstäver är samtidigt siffror ( $a=1$ ,  $b=2$ , osv), och varje siffra har ett symboliskt värde. Så jag försökte räkna.

Vattendroppar föll någonstans ifrån på burens tak. Det var ett enformigt ljud. Jag räknade dem för att få tiden att gå.

Ett: det finns en Gud.

Två: lagens tavlor är två.

Tre: treenigheten.

Fyra: Kristus ska samla sina utvalda från jordens fyra hörn.

Fem: de fem Moseböckerna.

Sex: vilddjurets tal i Uppenbarelseboken är 666.

Sju: det heliga talet.

Men ljudet av droppande vatten fortsatte, och då jag hade nått femton, sexton, betydde inte siffrorna något längre, utan jag började från början: ett, två, tre, fyra.

Jag vet inte, hur länge jag gjorde så, men i ett visst ögonblick började jag utan vidare att skrika högt för att rädda mig från förtvivlan.

"Ett, två, tre, fyra!" ropade jag, och åter: "Ett, två, tre, fyra..." Efter en stund blev ljuden oartikulerade. Jag visste inte, vad jag sade. Mitt sinne hade kopplats bort. Det var helt bedövat. Men min ande fortsatte att tala med Gud.

Jag borde en smula förklara detta, ty det är en av nycklarna till övervinnandet i fångelse. Med all dess oro och allt dess elände önskade man ofta bringa sinnet till ro. Man sökte desperat efter en räddning men förföljdes och upp-togs av tankar, som kunde orsaka svårare mentala besvär. Precis som att ett brutet ben läggs i gips för att vila, så behöver en torterad själ, ett sjukt sinne, ett sinne plågat av ånger, vila för att tillfriskna.

Vi vet, att det i den första kristna församlingen (och

även i den grekiska mysteriekulten) fanns ett fenomen, känt under namnet glossolalia — att tala med andra tungor. Tillbedjan kan aldrig helt uttryckas i ord. Från begynnelsen har även detta gällt musik, dans och måleri. Språket är ett ofullkomligt redskap: då jag säger, att jag älskar äppelpaj, älskar min hustru, älskar Gud — så uttrycker jag tre skilda känslor med ett och samma ord. Och mellan kärlek och hat finns det lika många känslonyanser, som inte kan nämnas i ord, som det finns talfraktioner mellan ett och två. Vad en mor känner för sitt barn kan inte stöpas i ord, och ofta använder hon dem heller inte: hon säger duddeli-duddeli-do eller något liknande, och barnet tycker om att höra det.

Därför finns detta fenomen av glossolalia, av okända tungomål, av oartikulerade ljud. Ut från hjärtats djup, i ögonblick av extas eller fruktansvärt lidande, kommer ljud, kommer uttryck av tillbedjan till Gud, av kärlek till medmänniskor, som bildats av ord, som inte finns i något lexikon. Sinnet har fått ro. Som bibeln uttrycker det: "Den som talar tungomål, han talar inte för människor, utan för Gud."

I straffburen räddades mitt förstånd av denna sinnets vila, som lät obegripliga ljud välla fram från det undermedvetnas djup. Efter en eller två timmar återvände jag till mig själv, utvilad. Jag märkte också, att tungotalet hade en stor fördel. Man ljuger aldrig, man bedrar ingen.

Någon dag strax härefter blev det inspektion av överste Albon, en officiell kontroll av kanallägren. Den var kort och skarp. Han gick omkring i Cernavoda utan att säga något men med föraktfull blick på raderna av de grå, spökaktiga kvinnorna; han skulle just ge sig av, då en zigenarflicka sprang fram till honom. Det tog henne inte lång stund att säga, vad hon önskade. Hon hade i hemlighet träffat en löjtnant ur säkerhetspolisen, och nu var hon havande.

Detta avslöjande gjorde, att Albon rapporterade till Bukarest, ett förhör hölls, och mycket av vad som hade hänt kom fram. Så alla kvinnorna förflyttades från Cernavoda

till en arbetskoloni skild från männen några kilometer längre ned vid kanalen. Det var lägret "Fyra kilometer".

## 9. *Läger K4: vinter*

Vi lämnade lägret tidigt på morgonen för att arbeta på Donau-brädden. En stembädd skulle läggas i vattnet. Från morgon till kväll lastade vi tunga stenar på en kanalpråm. Sedan transporterades pråmen ut i floden, och stemblocken tippades över ända. Det var omöjligt att göra detta utan att åstadkomma högt vattenstänk, och några minuter efter arbetets början var vi alla genomvåta. Den isiga vind, som ven över Baraganslätten, frös kläderna stela. Det var som att inneslutas i en rustning av metall. Mina fingrar sprack och svullnade av kylan, stötta som de var av stemblocken.

På kvällen, då vi återvände till baracken, kunde vi inte göra annat än lägga oss i våra blöta kläder. Där fanns inget ställe att torka dem, och om man faktiskt hängde upp något över natten, kunde man vara säker på att bli bestulen. Vanligtvis sov jag med mina våta kläder under huvudet såsom kudde, samt satte dem fortfarande våta på mig om morgonen. De torkade upp på vägen till arbetsplatsen, precis i tid för att åter vätas ner. Vad jag längtade efter litet solsken, där jag skalv i vinden, som skakade vår pråm! Jag var mager som en sticka, och vinden tycktes blåsa rätt igenom mig.

Nästa vecka skulle jag lasta sten i skottkärror. Andra kvinnor körde dem till pråmarna och slängde stenen i Donau. Jag kunde åtminstone hålla mig torr. Men blocken var vassa och sargade oupphörligen mina händer. Knogarna var avskinnade, naglarna brutna och blodiga. På ett eller annat sätt var det själva utmattningen, som besparade mig från plåga. Men jag tyckte, att jag flöt fram några tum över marken, som i en dröm.

Plocka upp en sten. Bära iväg den, dubbelvikt, tvåhundra meter. I uppsamlingshögen. Plocka upp en sten . . . Jag undrade, om jag någonsin skulle kunna räta upp mig igen.

Mot kvällen syntes en bil vid horisonten i jämnhöjd med en vaks bälte. Kvinnorna kastade en snabb blick av rädsla på den. Ingen talade. Till och med vakterna var rädda. En strålkastare lyste från taket. En ny, blänkande bil. Det kunde bara betyda en sak. Hemliga polisen! Några fångar skulle hämtas för ytterligare förhör.

Alla kvinnorna där bad tyst. Inte tillbaka till cellerna, nätterna av tortyr!

Strax började vakterna att skrika. Arbetsnormkontrollörerna, alltid mer slaviskt ondskefulla än sina herrar, rusade omkring och repeterade deras order.

Men för en gångs skull hämtades ingen. Därmot överlämnades en ung kvinna till vakterna. Vinden plattade till hennes bomullsklänning över den tunna kroppen. Grå i ansiktet stirrade hon på oss i fasa. Vi var inbakade i vitt stenmjöl, med ögonen förstörade i ansiktena som dödsmasker på en karneval.

Vakterna gav henne en puff framåt. Jag såg, att hon var barfota. Hon började arbeta. Det var hemskt att åse. Hon släpade en sten några centimeter. Sedan vacklade hon och föll på knä, varvid hon sargade knäna. Hon arbetade sig upp och förflyttade sig ytterligare några centimeter. Hennes ansiktes spöklika blekhet kunde bara betyda, att hon hade tillbringat månader, kanske år i underjordiska celler.

Det var omöjligt att tala till henne den kvällen. På ett eller annat sätt överlevde hon marschen tillbaka till lägret. Vi passerade fram under vaktornet, och den ledande vakten ropade: "Retur av 350 banditer rapporteras!"

Sent på kvällen, efter det att jag fullgjort två timmars potatisskalning i köket, kom jag tillbaka till baracken och fann flickan liggande på sin säng, som hade skuffats in mellan min och min grannes. Det vita stoftet häftade fast vid hennes anletsdrag, utom där tårar hade grävt kanaler genom det. Jag hämtade litet vatten och hjälpte till att tvätta henne. Hon blinkade med ögonen och kisade mot mig, som om hon hade varit halvblind.

Då hon kom till sig något, samlades andra omkring oss.

"Arma stackare, hon kan knappast vara trettio år!"

"Hon är ganska söt, tycker ni inte?"

"Vi måste finna henne några skor!"

"Och kläderna — det är ju bara en trasa!"

En av de tyska skådespelerskorna, Clara Strauss, rumsterade om i sitt klädbylte och fick fram en skrynklig gammal klänning. Av någon annan fick hon ett par sandaler. Dessa så frikostigt givna dyrgripar åstadkom ännu fler tårar i hennes ögon. Och småningom började hon berätta oss litet av sitt liv.

I två års tid hade hon varit i ensamcell under inrikesministeriets byggnad. Under denna förhørsperiod i Bukarest hade hon fått vara utan sömn i tio dagar, under det att inkvisitorerna arbetade med henne i omgångar. Starka lampor och reflektorer riktades mot hennes ansikte, dag och natt. Nu kunde hon bara se föremål på armlängds avstånd.

Men allt detta var av föga betydelse, tycktes det, vid sidan av den enda, stora frågan.

"Är det sant, att vi får se våra barn här? Jag har en pojke och en flicka, och jag har inte sett dem på två år, eller hört ifrån dem. Jag lämnade dem med min mor, men hon var nästan sjuttio och inte frisk. Finns det någon möjlighet att få nyheter?"

Hennes frågor var som tiggarskålar, som hölls ut mot oss. Vi försökte trösta henne. Jag berättade om mitt möte med Mihai. Men det var ett misstag.

"Menar ni, att vi kommer att vara skilda åt av ett helt rums avstånd! Men jag kan ju inte se så långt!"

Hon grät och vände ansiktet mot den solkiga kudden.

De följande dagarna försökte några av kvinnorna att ta reda på resten av hennes historia. Men hon hade dragit sig undan bakom en mur av reservation. Då hon var så fruktansvärt svag, gav vi henne all hjälp vi kunde i stenbrotten. Det var inte mycket. Jag gav henne litet av mitt bröd och pratade med henne.

"Nu vet vi, varför Kristus vid den sista nattvarden välsignade brödet och sedan kalken. Vanligtvis säger man bordsbönen vid början av hela måltiden, och inte mer med det! Men här har jag fått lära mig, att varje sak har sitt



särskilda värde. Här är det ingen som säger: 'Jag åt litet bönsoppa', om det fanns en bit bröd i den. Vi säger 'Jag fick bönsoppa med bröd.' Det är en smakbit för sig att tacka Gud för."

Plötsligt föll hon snyftande i mina armar.

Efter en stund lugnade hon sig.

"Min mor — hon är religiös, som ni! Vad jag önskar, jag kunde träffa henne nu! Eller vidröra henne. Hon hade all kraft. Hon var den klippa, vi klängde oss fast vid. Och jag har varit så dum! Om jag bara hade lyssnat!"

Hon berättade mig resten av sin historia. Det var en variation på ett tragiskt tema, som blev mer och mer vanligt: den Trogne kommunistens. År 1951 kom fler och fler partimedlemmar i fängelse, arresterade av forna kamrater. Det var ömkansvärt att se deras förvirring. Fascister kunde vältra sig i hat och förakt; de hade haft sin glansperiod. De kristna kunde älska; deras tid skulle ännu komma. Men de kommunistiska kvinnorna var förlorade. De hade trott på partiet som på en gud. Nu var det som att åse en massaker på menlösa barn. De led mer än sådana som jag, som var beredda på vad som komma skulle och som från begynnelsen förstått, vad för slags regim vi fått över oss.

Stackars Helena Coliu! Hon hade varit tämligen högt uppsatt i undervisningsdepartementet. Hennes man var också en lojal partiman med ett bra arbete i förvaltningen. Helena arbetade osjälviskt för kommunismen. "Proletärgeist!" var hennes lösenord. De två barnen hade uppfostrats som trogna små medlemmar bland Ungkommunisterna.

"Jag var absolut beredd att dö för kommunismen", sade hon. "Jag trodde, att då partiet kom till makten, skulle det förvandla Rumänien till ett paradisi."

Så hade hon en kärlekshistoria med en skulptör.

"Han var riktigt framgångsrik, om man dömer efter det antal byster av Stalin, som han lyckades producera på en vecka."

Men han tröttnade och lämnade henne. Helena, som hade tagit saken på allvar, blev bitter. I ett okontrollerat ögonblick sade hon till en vän: "Han är det där slags usling, som

vore beredd att hjälpa partisanerna i bergen. Jag slösade min tid på en kontrarevolutionär!"

Väninnan var också hon en fanatisk kommunist. Hon angav skulptören till hemliga polisen, och han torterades grymt. Så grymt, att han förlorade förståndet.

Därpå arresterades Helena själv. Hon hade sovit med denne man. Hon visste, vilka hans göranden hade varit med kontrarevolutionärerna. Nu måste hon säga allt hon visste! Meningslöst att säga, att hon bara hittat på det i ett ögonblick av ilska och att hon var en trogen partimedlem. Hennes tvååriga nattmara begynte.

Äntligen fördes hon inför rätta. Skulptören var där, han också, för en tio minuter lång session och ett tioårigt fängelsestraff. Det var en helt bruten man. Han varken tittade åt henne eller talade under rättegången.

Värst av allt: även hennes make var närvarande, med hennes två barn. Det var klart, att hemliga polisen inte hade sparat dem heller. Han hade mist sitt fina arbete. Barnen hade avstängts från skolan. Deras lekkamrater på gatan sprang ifrån dem.

"Varje natt drömmer jag om det. Till och med på dagarna. Jag har hallucinationer om Gregory. Jag ser honom, som han såg ut vid rättegången, grå i ansiktet, och ögonen döda som på en fisk. Hur kunde jag göra detta! O, att vi aldrig träffats!"

Återigen mindes jag Richards ord: Helvetet, det är att sitta ensam i mörkret och minnas sina gångna synder. Gamla minnen brände som eld. Det fanns ingen undanflykt: inga böcker, ingen radio, ingen distraktion, ingenstans att gå, då de ansatte en. Hennes självbedrägeri upphörde. Teorier om "nya moraliska föreställningar" hjälpte inte. Här visste man ju, att den nya moralen var detsamma som den gamla liderligheten. Helenas ånger var fruktansvärd. Jag förstod hur hon kände det.

Nästan alla kvinnorna i fängelset kände samma svidande ånger. Nästan alla var i visst mått religiösa. Uttalade ateister överraskade sig själva med att ropa på Gud. Var och en önskade få sina böner besvarade.

Men de bad på fel sätt. Det var som att bedja, att två och två skulle bli något annat än fyra. En anhopning synder kan bara skapa olycka och ånger. Det var sexuella missgrepp — äktenskapsbrott, bedrägeri, aborter — som var svårast att komma över. Kvinnorna önskade samtala om det för att lindra sin vånda. Jag mindes Davids ord, då han hade begått en sådan synd: "Säll är den . . . vilkens synd är överskyld." Så överskyld av Gud, att man inte behöver överskylda den inför människor.

Under mina resor genom skilda arbetsläger och fängelser träffade jag många, som hade arresterats på grund av absurda och fantastiska saker. Vid lägret K4 fanns det en gammal dam, allmänt känd som Farmor Apostol, vars brott var, att hon en gång varit vänlig mot en sinnessjuk man.

Den sinnessjuka var en äldre metallarbetare, som hade gjort en del små mynt med orden "NICOLAI, RUMÄNIENS KEJSARE" ingraverade. Han själv var naturligtvis Nicolai, och det var hans stora nöje att ge dessa mynt till folk. "Behåll dessa", brukade han förklara, "ty alla som har ett blir min minister, då jag kommer på tronen."

Hemliga polisen arresterade denne stackars kejsare och utfrågade alla hans vänner och bekanta. Då polisen fann ett mynt, ställdes en man eller kvinna inför rätta. Femton till tjugo års straff utdelades av gummistämpeldomstolar.

"Så skamligt!" utropade Helena, den hängivna partimedarbetaren. "Kan man inte få bevisa sin oskuld?"

"Jag för min del skulle kunna bevisa den. Men för vem? Gud och kungen befinner sig långt borta, som man brukade säga, då jag var flicka. Så förhåller det sig ännu. Vad kan man göra åt de andra? Okunniga stackare, är de! Eller rädda."

Farmor Apostol var ett riktigt ljushuvud, fastän hon tillbringat livet som hembiträde. Hon hade ett genuint väsen, som såg verkligheten bakom skenet.

Det var inte bara så, att våra nya herrar var okunniga, men de var så inbilska i sin okunnighet. Kontorspojkar hade blivit officerare inom hemliga polisen. Och detta upp-

höjande av okunnigheten var genomgående beträffande statsförvaltningen, ända till toppen, där Gheorghiu-Dej, före detta järnvägstjänsteman, hade etablerat sig som partichef. Vid den tiden var ett skämt allmänt: Gheorghiu-Dej skröt inför de Gaulle, att han hade avskaffat analfabetismen i Rumänien. Han frågade: "Har ni ännu några analfabeter?" Generalen svarade: "Ja, men inte i statsförvaltningen."

Officerarna vid kanalen kunde inte drömma om att samtala med oss smutsiga och trasiga kvinnor. Men om omständigheterna tvingade dem därtill, hörde vi åter och åter igen samma efterhärmingar av partislogans. Hur många gånger har jag inte hört: "Mänskligheten har frambragt fyra stora genier: Marx, Engels, Lenin och Stalin." Om man bara kunnat fråga dem om Platon eller Bergson eller Edison, skulle de inte ha kunnat svara, därför att de aldrig hört talas om dem.

Dårskapen hos de makthavande och fruktan och rädslan hos nervösa byråkrater därefter bidrog till den långa listan av beskedliga och oskyldiga människor i fängelse.

Där fanns till exempel den kvinnliga läkaren, som i förbigående hade sagt, att hon alltid använde en termometer gjord i den västliga världen. Den var så mycket lättare att avläsa än den ryska modellen. Snart efter det att hon hamnat i fängelse för detta kontrarevolutionära uttalande, fick hon sällskap av en sköterska, som anklagats för försummad angivelse — att ej ha rapporterat sin överordnades fula ord, som en mer "lojal" sköterska skulle ha gjort!

En annan egendomlig konfrontation ägde rum mellan två damer ur det lätta gardet. Den ena hade kort sagt varit kung Karls älskarinna. Och den andra älskarinna till den kommunistiske inrikesministern, Georgescu. Båda kvinnorna hade gjort misstaget att skryta av sina glansdagar. Den kunglige partnern fläckades omedelbart genom hennes kontakt med domstolen. Georgescus älskarinna hade avslöjat alltför mycket om den lyx, i vilken den nye ministern levde, hans femtio kostymer, hans champagne- och kaviarfester. Han lät arrestera henne och sände henne i fängelse. Senare hamnade han själv där, fängslad av sina egna kamrater.

Jag träffade hundratals människor från religiösa sekter, som vägrade likrikta sig. Kvinnor från Christian Science, teosofier, Jehovas vittnen.

"Det är lördag", ropade lilla Annie Stanesco. "Det måste det vara! Man pryglar ju sjundedagsadventisterna!"

Varje lördag ställdes kvinnorna från denna sekt upp och beordrades arbeta. Och varje gång vägrade de. De blev grymt misshandlade, men ingenting kunde rubba dem. Ortodoxa och katolska och protestantiska bekännare arbetade på söndagarna för att undvika att pryglas. Adventisterna fortsatte att lida vecka efter vecka.

Dussintals kvinnor hamnade i fängelse på grund av en påstådd uppenbarelse av Jungfru Maria. Den inträffade på en av Bukarests huvudgator. Någon pekade på ett kyrkfönster och skrek: "Titta! Jungfru Maria!" Och genast började hundratals människor att urskilja denna vision. Präster varnade. Polisen arresterade folk. Men trots detta samlades mängden.

Polisen trodde, att de skulle kunna lösa problemet genom att slå sönder fönsterrutan ifråga. Genast visade sig Jungfru Maria i nästa fönster. Så en hel rad fönster slogs sönder. Då flyttade sig Jungfrun längre upp på Viktoriagatan och syntes i fönstren till polisens högkvarter!

Det var då poliserna själva började se denna vision (många av dem hade stark ortodox bakgrund), som massarresteringarna satte igång.

Och så fortgick det. "Det är ett enda stort lotteri", sade Clara, den tyska kabarédrottningen. "Ibland drar man en lott märkt 'Fängelse', och ibland en märkt 'Frihet'."

Zenaida Radu, hustrun till en välkänd affärsman i Bukarest, sade: "Den lott jag önskar mig är märkt med 'Västvärlden'." Därpå vände hon sig till mig: "Vad tycker ni?"

Jag sade: "Jag har för länge sedan dragit min lott. På den står det skrivet 'Paradiset'."

Vid 11-tiden på kvällen brakade dörren till baracken upp. Ett halvt dussin vakter marscherade in och skrek så högt de förmådde:

"Upp med er allesamman!"

"Inspektion av kommandanten!"

Klang-klang, klang — på järnvägsrälsen.

Bländade, förskrämda kvinnor hoppade skälvande upp ur sina grå filtar. Vi kämpade och rumsterade om för att samla ihop alla våra tillhörigheter. Det skulle kanske bli förflyttning!

Vår bredaxlade kommandant klev in i full uniform, vit mössa och polerade kängor, som om hon gick på militärparad.

"Kvinnor! Jag vill, att alla som kan tala ett främmande språk ska ta ett steg framåt. Och jag menar ett *främmande* språk. Inte ryska eller serbiska. Engelska, franska — något i den stilen."

Ett antal kvinnor steg fram. Lärare, journalister, tidigare hovdamer — ett genomsnitt av den borgerliga perioden. Våra namn präntades mödosamt ner. Vakterna blev uppretade under sina ansträngningar att inte se fåraktiga ut. En sådan här föreställning var alltid eländig att skåda. Slutligen tecknades "dubbel-v Wurmbrand" såsom en, som talade franska och tyska — och sedan försvann de! Vi hade förlorat två timmars sömn, och i ytterligare två timmar fortsatte våra ängsliga gissningar. Vad betydde detta?

"Tolkar, det är vad det betyder", försäkrade Clara.

"Amerikanarna kommer!"

"Och fransmännen!"

"Lyckliga uslingar", sade en av de prostituerade. "Varför ska ni få ett bekvämt jobb, bara därför att ni menar, att ni kan några kraxningar av en kråka?"

"Men du då, Clara Strauss, som säger, att du kan franska! Vi vet, att du bågar!"

"Talar inte jag franska!" Clara skrattade sitt bästa scenskratt. "Älsklingar, min Fedra var berömd! *Oui, prince, je languis, je brûle pour Thesée.*" I det hon tog sig förskräckt åt strupen, stirrade hon på Farmor Apostol: "*Que dis-je? Il n'est point mort, puisqu'il respire en vous. Toujours devant mes yeux . . .*"

"Å, var *snäll* och låt mig få sova!"

Men de kriminella fångarna exploderade av illvilja och avundsjuka. Och det var nästan gryning, när jag föll i en sömn av oroliga drömmar.

Trots allt, när vi strävade iväg till arbetet över slätten den morgonen, kände jag mig lätt om hjärtat. Kunde det vara sant? Arbeta som översättare på något ombonat kontor, utom räckhåll för denna evinnerliga blåst? Hade det blivit något slags större internationell omvälvning? Vårt stembrottsgäng surrade av rykten.

Den dagen arbetade jag invid en spenslig judinna, som hette Jessica. Jag hade lagt märke till henne i lägret många gånger. Hon hade ett lugnt, ljuvt leende, som verkade som ett fridslöfte bland så många plågade ansikten. Medan jag höll ett öga på vakterna, förklarade jag vad som hänt i vår barack under natten.

”Det händer i alla barackerna”, sade hon. ”Och i alla lägren. Ibland kommer de in och frågar, vem som är utlänning. Och tyskar och judar skyndar sig att uppge sina icke-rumänska namn i tanke att de ska tillåtas att emigrera. Men det hela är utan varje betydelse. Det sker bara för att plåga oss.”

Snart förstod jag, att hon hade rätt. Det var helt enkelt bara en ny tortyr för att suga musten ur sinne och vilja. Många gånger drogs baracken ur sängen efter midnatt för ett nytt påhitt av denna bittra komedi. En gång kom de för att göra listor på idrottskvinnor. Ryktet gick, att Rumänien saknade deltagare till de olympiska spelen — vemhelst, som kunde springa eller hoppa eller simma, skulle tas ut för träning! De flesta kunde ju knappast gå, och ändå höll man på detta som en trosartikel.

Det gjorde oss mer mottagliga för omskolningen. En kvinnokör hade nu rekryterats och lärde sig kommunistlånger, börjande med *Internationalen*:

”Upp trälar uti alla stater . . .”

”Och börja med oss!” trallade Annie Stanescu.

Ett skådespel betitlat ”Den sanna lyckan” uppfördes även. Det visade, hur sann lycka bestod i att bygga en kanal åt socialismen. Och innehöll rim, som avslöjade den kapita-

listiska exploateringens fasor. Och då vi tillsades att gråta över Amerikas svältande miljoner, såg jag kvinnor, som faktiskt grät.

Då den elake Onkel Sams ansträngningar att sabotera kanalbygget hade omintetgjorts, sjöng en rakryggad ungdomskommunist med sopranröst som en korkfiol:

*"O, vad vi älskar vår fader Stalin,  
aldrig vår lycka i partiet förgår..."*

Den sorgligaste delen var applåden och bifallsropen som avslutade det hela. Åtminstone några var genuina. Mellan torterad och torterare kan det uppstå ett slags hat-kärlek. Vakter, som slog och smädade oss, kallades ofta vid namn i kärleksfulla diminutivformer.

"Innan ett hus kan byggas, måste träsket torrläggas med all sin ohyra!" De yngre vakterna, som hade fått lära sig, att vi alla var "banditer", upprepade dessa slagord, som de pådyvlats i instruktionskursen. Och vi för vår del lärde oss att passa oss för uttryckslösa flickor i tjugoårsåldern. De kunde vara mer brutala än någon man. Alltså så länge som deras indoktrinering räckte!

Men sedan skickades de iväg till kanalen, och i månader och år levde de tillsammans med fångarna på denna öde plats. De marscherade de långa kilometrarna med oss ut till stenbrotten. De stod över oss, medan vi arbetade. Och fastän det var strikt förbjudet, talade de ibland med oss.

Efter någon tid upptäckte de, att de inte hade att göra med blott och bart "ohyra" och "banditer" utan mycket ofta med enkla bondkvinnor som i deras egen familj. Det var nu tiden för påtvingad kollektivisering, då jord och djur slets ifrån sina ägare. Då vakterna började inse, att deras egna släktingar svält och arresterades, började de tvivla.

De förlorade sin glädje i arbetet. Sedan sin tilltro till partiet. Angreppet mot kyrkan gick hand i hand med annekterandet av allt som de höll kärt. Denna begynnande motvilja mot kommunismens följder åstadkom en märkbar förändring i några av våra vakter.



Det fanns flera skolflickor i K4-lägret, ditskickade därför att de hade gått med i patriotiska studentorganisationer. Bland dem var femtonåriga Maria Tilea en stor skönhet. Slavarbetet tycktes bara öka Marias färging. Huden blev genomskinlig, de mörka ögonen mer livliga, den skira benstommen alltmer markerad. Hon ägde det självförtroende, som härrörde från en växande insikt, att hon var omtyckt och beundrad av alla.

Nina, en äppelkindad vakt, som hade visat mig litet vänlighet tidigare, uppmärksammade noga denna finlemmade varelse från en annan värld.

"Så synd om den stackars flickan! Hon är ju bara barnet! Man sade mig, att jag skulle vakta tjuvar och mördare, men hon är ju en riktig lady!"

En dag frågade Nina Karin, en av mina kristna vänner: "Tillhör ni nunnorna?"

"Nej, jag är pastorsfru."

"Å, jag har hört om er! Ger bort er brödranson och liknande. Ni skadar er själv! Se här — gå till toaletten om ett ögonblick och känn med handen på fönsterkarmen till höger!"

Hon gick. Hon sträckte dit handen och vidrörde någonting inslaget i papper. En smörgås! Den kunde fått Nina själv sänd till ett arbetsläger, om hennes generositet hade upptäckts.

Karin och jag hade många samtal med henne. Hon berättade för oss hur hon som barn alltid gått i kyrkan. Och till och med, när hon gått med i Ungkommunisterna, fortsatte hon att gå i kyrkan — men gick långa vägar till närmaste by, där ingen kände henne.

"En gång på återvägen mötte jag en av ungdomsledarna. Hon utfrågade mig ihärdigt, var jag hade varit. 'Det är söndag — du har väl aldrig varit i kyrkan?' Jag sade, att jag för länge sedan hade slutat med sådant. Jag önskar, jag hade haft mod nog att be henne sköta sina egna ärenden, men vad skulle det ha tjänat till? Jag grät ut ordentligt, när jag kom hem. Jag kände mig som Petrus, då han förnekade Kristus."

Hon hade gråtit — men att göra bättring som Petrus var något utanför Ninas kapacitet. Hon lät sig skiljas från kyrkan, fortsatte in i milistjänst och blev lägervakt. Hon svalde pratet om att bygga en bättre värld (och på köpet radera ut medelklassohyran). Hon hade slagit och misshandlat fångar på order. Nu såg hon, vad kommunismen hade åstadkommit i byar som hennes egen. Och hon kände ånger.

Karin var inte den enda, hon hjälpte. Jag gissade av vissa saker, att hon vänskapade med unga Maria Tilea. Denna skolflicka berättade för mig månader senare, då Nina inte längre var bland oss, vad Nina hade gjort för henne.

”Mina föräldrar hade fortfarande litet pengar kvar. Och några få saker hade räddats, då vår egendom annekterades. Jag frågade Nina, om hon kunde meddela dem, att jag mådde bra. Då hon gjorde detta, lovade pappa henne pengar eller någon gåva, om hon tog med sig några saker till mig — aspirintabletter, choklad, en yllepullover.”

Detta kunde ha kostat Nina livet. Men hon gjorde det och smugglade in sakerna i lägret, samtidigt som hon vägrade någon muta. Besöket i Marias hem var som en uppenbarelse för Nina. De vackra sakerna, det rofyllda hemmet, familjen Tileas vänlighet, var alltsammans en ny erfarenhet. Hennes tilltro till kommunismen skakades ytterligare.

Då jag först började talade med henne, var det besvärligt. Vid den tiden apade hon ännu efter försmädligheterna angående religionen, som hon fått i sig vid utbildningskursen. Hennes hjärta var slutet. När jag talade om Jesus, sade hon: ”Men vi kommunister är hans bästa vänner! Om det finns en himmel, och om Kristus är domaren, ska vi bli de mest ärade. Er man är pastor. Hur många tror ni han fört till Kristus? Några dussin själar? Några hundra? Men vi kommunister ser till, att Kristus varje år får tusentals kunder, som dör med hans namn på sina läppar. Vi fyller hans himmel. Han borde vara tacksam!”

Jag påpekade, att detta kunde betyda mer, än hon föreställde sig. Den dålige man, som gjorde Maria Magdalena

till en syndare, beredde henne också för helgonkallet. Den, som hos Saulus av Tarsus ingjöt hat mot kristenheten, lade även grunden till den framtide Paulus' personlighet. Bibeln säger ju, att där synden överflödar, där överflödar nåden ännu mycket mer. Och jag undrade, om inte kommunisterna med sitt gyckel att de sänder kristna till himlen, komme att för sin onskas skull dra ner himlens barmhärtighet över sig. Detta blev ett steg i riktning mot hennes omvändelse.

Nina blev åter en kristen, och sådant är en sak, svår att dölja. En förrädare som Kim Philby kan arbeta oupptäckt i två årtionden, därför att ondskan regerar i hela omgivningen, och han kan gömma sig däri. Under varje sten finns en skalbagge. Men godhet är en sällsynt fjäril, som faller även okänsliga ögon i blicken. Alla ser den, och somliga vill döda den.

Någon gång under 1951 försvann Nina från K4-lägre.

Under lång tid visste vi inte, vad som hade hänt med henne. Sedan visade det sig, att tre nykomlingar var tidigare vakter från kanallägren, vilka hade dömts för att ta mutor från fångar. Nina hade ställts inför rätta med dem och fått tio års straff.

Den stackars Maria blev ohyggligt skakad!

"Alltsammans är mitt fel!" grät hon.

Jag sade: "Ta det inte så hårt! Det var vad hon i sitt hjärta längtade efter att göra. Hon kommer att känna sig lyckligare som fånge, än hon någonsin varit som vakt."

Vi talade ofta om Nina. Karin sade, att hon visste, vad hon hade att vänta, samt att resultatet skulle bli en mycket stark kristen. Lidandet skulle ge henne stor auktoritet att tala till andra. Ja, men om hon dog i fängelse? Då skulle det vara för en god sak, och Gud underlåter inte att belöna ens för en bägare vatten, given till någon, som lider. Han ska löna henne också! De, som dör för sin tros skull, efterlämnar som arv den största möjligheten till godhetens seger.

Det snöade kraftigt om nätterna. När vi ställde upp oss framför raderna av baracker, fortsatte stora flingor att falla. De skelettliknande vaktornen hade nästan försvunnit bakom snöns vita slöja. Men vinden hade mojnat. Alla ljud var dova.

Från köksregionerna långt borta steg ånga mot höjden från någon ventil. Den förhoppningen om värme var bara en ytterligare plåga. Få "politiska" fångar fick någonsin tillåtelse att arbeta i köket. Tvättinrättningen kom därnäst. Den dagliga normen där var ansträngande — trettio lakan, trettio örngott, plus skjortor och underkläder, allt gjort för hand med bitar av låglöddrande tvål. Men det var åtminstone inomhus.

Den här morgonen försökte mer än det vanliga antalet kvinnor anmäla sig som sjuka. Ana Cretzeanu, lägerläkare och själv fånge, var inte intresserad.

"Inget fel med er!" sade hon. "Befunnen god för arbete."

Vad fångarna avskydde hennes gnälliga röst! Doktor Cretzeanu hade sålt sig för rätten att stanna inomhus och slippa snö och regn. Hon hade makt över liv och död på ett sätt, som torde varit nytt för läkaryrket. Hon visste, att hon genom att skicka ut somliga kvinnor på arbete, dömde dem till döden. Några var så klena, att de svimmade, när de fick höra, att de måste ut igen till stenbrotten. Men hon hade sina order från sjukvårdsstyrelsen. Och ju fler kvinnor hon lät sjukskrivas, desto ringare blev hennes egen möjlighet att överleva eller att friges.

I barack 10 fanns det en annan läkarfånge, som hade behållit sin integritet. Fångarna brukade varje förevändning för att kunna behålla henne, om också några få dagar, i lägret. Hon var över sextio och för klen att marschera kilometervis till stenbrottet, för att inte tala om att arbeta där. Och hon kunde sitt yrke långt bättre än Cretzeanu. Men lägerkommendanten var helt nöjd med sitt val av läkare. Läkaren i barack 10 måste skjuta skottkärror.

En aspirinblett, en varm dryck, vilket slag som helst av

smärtlindring, var bara en dröm för oss. Tandvärk måste lidas. Lägret var fullt av en mångfald kvinnosjukdomar, som orsakats av det hårda arbetet. De diagnosticerades rätt av åtskilliga läkarfångar. Behandling var en helt annan sak!

Medan vi pulsade genom snön, sade Karin: "Låt oss inte tänka på Cretzeanu! Det är synd om henne. Så ofta jag hör henne skrika 'Lämplig för arbete!' tänker jag på en av mina vänner, en kvinnlig läkare, som frivilligt gick in i militjänst. För Kristi skull måste hon sätta på sig den där hatade uniformen och spela övertygad kommunist, bara för att kunna hjälpa andra. Hon uträttade ett underbart arbete för de sjuka, innan hon sveks av en angivare. Hon är i fängelse nu."

"Stackare! Hon måste ha varit ett slags helgon."

Vi stapplade vidare över den vita slätten under en mörk himmel. I den dova tystnaden lät det hamrande ljudet från stenbrottet egendomligt ödsligt.

Samma morgon krossade jag fingrarna mellan två tunga stenblock. Det var en plåga att lyfta varje sten över i vagnen. En äldre kvinna, som var nykomling, lade märke till mina besvär och försökte hjälpa mig. Hon frågade, om jag under fängelsetiden hade stött på en flicka vid namn Fanny Marinescu.

"Ja", sade jag. "Jag kände henne väl. Jag brukade undervisa henne i franska i Jilava, och vi blev goda vänner."

"Vad hände med henne?"

Jag sade: "Hon gick till himlen. Hon dog i cancer, lämnad alltför länge utan vård."

Då började kvinnan gråta, och jag kunde förstå, att hon var Fannys mor.

En vakt posterade sig intill oss, så att vi inte kunde fortsätta prata. Man upphör inte att arbeta, därför att ens barn har dött. Hon stapplade omkring i blindo och grep tag i stenbumlingarna. Tårarna rann över hennes ansikte. Våra hjärtan och söndersargade händer blödde i lika mått.

Inte förrän nästa dag kunde jag ge henne några ord av tröst. Vi väntade vid middagstid på maten.

"Fanny är i himlen nu", sade jag. "Hon dog i tron på

sin Förlossare, som ger oss det eviga livet.”

”I himlen! Lätt att säga! Om det hade varit *er* dotter . . .”

Då berättade jag för henne, hur jag hade förlorat min egen familj under nazisterna samt de föräldralösa adoptivbarnen på båten till Israel.

”Fördenskull behöver man inte förlora frid och jämvikt. Vi är alla förgängliga varelser — men det finns också ett evigt liv hos Gud. Det är vår tröst.”

Vi satt tillsammans, plåstrade om våra krossade fingrar och väntade på den flottiga soppan. Armar och ben skakade av utmattning. Hon berättade, att hon hette Cornelia.

Jag sade: ”Er dotter hjälpte många fångar genom svåra stunder genom att berätta för dem om det eviga livet. Jag hjälpte andra. Och ni hjälper mig att lyfta dessa stenar. Och i himlen är den store Hjälparen, som tar hand om dem, som vi har mist.”

Hon verkade en aning tröstad.

En kväll kom hon till min barack. Inte många vakter syntes till under kalla nätter, och hon hade osedd slunkit över gården.

Jag märkte, att någon satte sig vid sängen och vidrörde min arm. Jag öppnade ögonen och satte mig upp.

Cornelia log ett skälvande leende. ”Låt mig sitta här en stund! Djävlarerna tycks inte ha så stor makt vid din sida.”

Varje kristen återspeglar något av Herrens härlighet. I tider av lidande kan andra upptäcka detta.

”Hela vår barack har bestraffats”, sade Cornelia. ”Jag kunde inte komma ut tidigare. Vi har måst skura golvet varje kväll den här veckan.”

Hon strök sina magra armar innanför den gamla koftan för att värma sig.

”Men jag har inte kommit hit för att beklaga mig. Jag önskar tala om något för dig, som jag aldrig kommer att tala om för någon, så länge jag lever.”

Det fina ansiktet genomlystes. Lidandet förvandlades av glädje.

”Jag somnade igår kväll utan att ha klätt av mig. Och genast befann jag mig på ett stort fält, så vidsträckt som

Baragan-slätten, där vi arbetar. Men så långt ögat nådde, såg jag bara blommor. Luften var fylld av en genomträngande ljuv doft — som av liljekonvalj — och jag kände, att min dotter var där. Fastän fältet var så vidsträckt, kände jag mig inte bortkommen. Jag hade aldrig sett så många örter och blomster på ett och samma ställe. Ett surrande av bin och humlor hördes. Och moln av fjärilar, stora mängder av dem, alla i glänsande färger, kom emot mig. Jag kände sådan sinnesfrid. Hela jordens skönhet och majestät tycktes samlad på en och samma plats.

Som jag stod där litet avsides, såg jag en kvinna komma emot mig. Hennes ögon skådade ömt rakt in i mitt hjärta, och hon gav mig i handen en bukett vita liljekonvaljer. O, vilken ljuvlig doft! Jag känner den än! Från fältets mitt hörde jag rösten av en man, stark och sonor, som klart uttalade orden ur Höga visan: 'Såsom en lilja bland törnen, så är min älskade bland jungfrur.'

Därpå vaknade jag och insåg, att jag fortfarande var vid kanalen. Och de där hemska galningarna till vakter väntade på mig. Men då de slog på rälsen klockan fem, gick jag upp och ut till stenbrotten, som om jag hade dansat på ängar för att behaga min Brudgum.

Jag ser ännu blomsterfältet framför mig och känner doften och hör rösten. Och kvinnan, ja, henne ska jag aldrig glömma!"

Minnet levde i hennes hjärta. Hon såg med nya ögon på de tusentals sköna vänskapsbevis, tecken och under, som vittnar om Hans närvaro.

Ibland var de minnesstenar, som vi medförde från lidandets dal, hänförande!

Många dagar senare började det töa. Jag vaknade vid ljudet av vatten, som droppade från takkanterna. Den järnhårda jorden hade förvandlats till lera. Solkiga snösjok tryckte sig ännu intill väggarna, där drivor hade anhopats, men den milda luften smälte bort dem. Hur mycket hade vi inte alla under dessa månader längtat efter att frigöras ur vinterns grepp!

Till och med vakterna blev ystra. De skrek och skällde på oss och varandra som lekfulla valpar. En lätt bris från söder förde med sig någon odefinierbar doft. Av hav, kanske. Eller av våren.

Jag arbetade åter på färjepråmarna. Ut körde vi över Donaus jämna, svarta vatten för att hiva våra stenblock med väldiga stänk ner i floden. Stora flak mörk is flöt förbi. Mina händer och fötter var okänsliga, blå. Stora sprickor smekande blå himmel visade sig mellan moln av fräsch vithet.

Manliga vakter följde alltid kolonnen från och till lägret. De var de enda män, kvinnorna någonsin såg, och ibland flög oanständiga ord runt deras huvuden. Idag var detta fallet mer än tidigare.

Annie Stanescu, en näbbig liten prostituerad, ledde alltid dessa tillfällen.

"Att du vågar!" sade Zenaida. "Den där Peter har händer som en gorilla. Och allt det där svarta håret på ryggen! Jag är säker på att han är täckt med det från huvudet till fötterna. Om man bara kunde se det."

"Och det finns kvinnor här, som har gjort det!" Annie visade ett brett grin guldänder. En skrattsalva bröt ut.

"Uff!" Zenaida visade en förfinad människas hela äckel.

"Men vad det är hos oss, som attraherar dem", undrade Zenaida, "det kan jag inte förstå! Kan ni föreställa er en mer oaptitlig och könlös skara varelser än vi? Jag är viss om, att vi måste stinka fruktansvärt!"

Annies replik till detta orsakade skrik av skratt från hennes väninnor. Smutsiga ord utväxlades. Ingen möjlighet att slippa höra dem!

"Vårt lilla helgon gillar inte sånt fult prat!" utropade Annie. Vakterna, som slog dank och rökte, medan vi arbetade, tittade på mig och flinade. "Hon tycker vi är ruskiga!"

Jag teg. Vilket naturligtvis verkade som en förebråelse. Men Annie, vars lätta tal sällan riktades mot någon i illvilja, hade gjort mig en större björntjänst, än hon haft för avsikt.

Vid dagens slut ställde vi upp oss på led, utmattade och



rådbråkade.

"Ställ upp! Ställ upp!" vrålade vakterna. Vi marscherade i det här arbetet till en samlingspunkt, där lastbilar väntade.

Den leriga stigen löpte längs flodsidan. Jag märkte, att ögonen på den där vakten, som hette Peter, var fixerade på mig. Hans ögon smalnade i ett fult litet flin. Han knuffade menande till sin följeslagare, en enfaldig yngling med platt näsa. Sedan stack han ut en känga, så att jag föll i modden, som hade gjort stigen till en gyttjepöl.

De kvinnliga vakterna gapskrattade.

En hand sträcktes ut och drog upp mig. Hal av lera kämpade jag och skrek i Peters grepp.

"Vad ni nu behöver, min dam", murrade han, "är ett bad."

"Stoppa henne i Donau!" hojtade en kvinnostämman.

Jag kände den andre mannens nävar på mig. Den förste tog tag i mina handleder, den andre i vristerna. Jag lyftes från marken, svingades en gång och hivades genom luften. Jag landade på grunt vatten och klippblock. Kraschen tog andan ur halsen på mig. Jag var chockad men fortfarande vid medvetande. Iskallt vatten flöt över mig så stritt att det släpade mig över stenarna. Strömmen virvlade runt omkring mig. Jag hörde skrik från flodbrädden, men jag kunde inte uppfatta några ord. Varje gång jag försökte ta mig upp, drog strömmen ner mig. Jag fumlade ömkligt omkring och gjorde mig illa på stenarna.

Två händer grep mig under armarna. Man drog mig genom vattnet. Mannen, som hade grepp om mig, snavade och föll baklänges, så att han satte sig i vattnet. Då låg jag raklång på stranden.

Någon tvingade mig att sätta mig upp och klappade mig i ryggen. Jag kände mig ihålig och illamående. För första gången märkte jag en stickande smärta i ena sidan. Yrsel fick mig att lägga mig ner igen. Då känslan av illamående hade gått över, låg jag en stund och lyssnade till floden — var det livets flod, som flyter genom paradiset? Men så tittade jag upp mot himlen, som syntes mellan svarta, nakna, våta buskar. Jag var inte i himlen än.

”Det är inget fel med henne! Upp med er!” En kvinno-  
röst. Hon stod och tittade ner på mig. ”Börja gå, annars  
kommer ni att förfrysa!”

Den unge vakten med det enfaldiga utseendet hjälpte mig  
att sätta mig. Hårige Peter var ingenstans synlig. Jag för-  
sökte vrida ur kanten på min långa kjol.

”Skynda på, skynda på!”

Man drog upp mig. Jag huttrade nu, men mer av choc-  
ken än av kyla. Kolonnen hade ett försprång på några hund-  
ra meter. Jag linkade iväg efter den, hjälpt framåt genom  
den kvinnliga vaktens puffar.

Då vi kom ikapp de andra, kastade kvinnorna medlid-  
samma blickar mot mig. Vi väntade på lastbilarna.

Hårige Peter skrek: ”Utmärkt! Ingenting går upp emot  
ett kallbad!”

Mina kläder var kalla och klibbiga, och skorna klafsade.  
Jag tog omkring mig och undrade över smärtan i ena sidan.  
Den blev allt värre. Så snart vi kommit upp på åkdonen,  
gav mig varje ojämnhet i vägen ett glödhett knivstick av  
smärta genom kroppen. Den svängande vagnen gjorde, att  
jag kände mig starkt illamående.

”Det odjuret Peter!” muttrade Zenaida i indignation. Vår  
grupplehare, en kriminell fånge, satt på vagnen. De hade  
fiskat upp mig kvickt nog, så fort de fått sig ett gott skratt.  
När allt kom omkring måste de ju anmäla sig åter till vakt-  
rummet med samma antal fångar, som de givit sig iväg  
med den morgonen. En slavarbetare mindre skulle ha betytt  
en förlust för staten.

På ett eller annat sätt återkom vi till baracken, där jag  
vred ur mina våta plagg. Min sida var svårt uppsvullen och  
huden hade skrapats bort från händer och ben. Det gjorde  
hemskt ont att höja armarna. Varje minut under natten  
försökte jag finna ett bekvämt läge för kroppen. Men det  
gick inte.

Följande morgon besökte jag ”doktor” Cretzeanu. Ett  
väldigt lilafärgat och gult blåmärke, som liknade en karta  
över Afrika, spred sig längs ena sidan av kroppen, och det  
var omöjligt att lyfta armen ovanför midjehöjd.

"Lämplig för arbete!" uttalade hon.

Jag fick ställa upp mig tillsammans med de övriga.

"Vad är det för fel med *er*?"

Den kvinnliga kontrollanten stirrade. Kanske jag hade svajat till litet. Jag kände mig färdig att svimma. "Jag kan inte gå till arbetet idag. Jag har förfärligt ont. Jag tror, mina revben är brutna."

Men hårige Peter höll ett öga på mig. Han tog tag i min ena handled och drog ut mig ur ledet. "Vad som fattas henne är, att hon inte uppfyllde sin arbetskvot igår. Iväg med er!"

Han snurrade runt mig och satte en stor känga i min bak. Jag snarare hivades än sparkades åter på plats i ledet.

Alltså gick jag till arbetet den dagen och varje följande dag. Jag hade brutit två revben (läkare konstaterade detta efter min frigivning), men Gud helade dem. I fängelse har vi upplevt många helbrägdagörelseunder.

## 11. *Läger K4: sommar*

Våren kom. Fläckar av skiraste ny grönska frodades bland det sjabbiga gräs, som växte längs vägen till stenbrotten. En aning sprött gräs i det sliskiga spad, som kallades soppa och som vi fick till middag, var en verklig smakbit. Men på den där kala slätten var ätbart gott gräs mer sällsynt än beskt ogräs, trots att det regnade och regnade. Bara härdigare former av liv klarade sig i denna ständiga vind. Som tog soppan ur skeden på oss, innan den nått våra munnar.

Att äta gräs var förbjudet, liksom allt annat, varmed de politiska fångarna skulle kunna förbättra sina förhållanden. Vi betade gräs som boskap, när vakterna inte var uppmärksamma. Och vi passade oss för angivare, som spionerade på oss till och med i detta, därför att de trodde på löf-tena, att de genom att göra så skulle bli fortare frigivna.

Grodor var också efterlängtat vilt. Deras råa kött ansågs som en delikatess. De var förvånansvärt svåra att fånga. Men ibland kunde en äventyrlig baddare hoppa ner i sten-

brottet, något som han genast fick sona med dödsstraff.

De förekom i stora mängder vid floden. Nattetid hördes ljudet av deras kväkanden kilometervis över fälten. Jag mindes, att bibeln talar om paddliknande andar. Tidigare hade jag ofta undrat över denna liknelse. Så kom kommunisterna med sitt ändlösa kväkande av partislogans. "Länge leve partiet, kvack-kvack! Länge leve Folkrepubliken, kvack-kvack-kvack! Ner med de fredsfientliga imperialisterna, kvack!" Och jag begrep.

Ormar var mindre populära. Den feta gröna arten slukades, men oväsendet runt arbetsplatserna skrämde bort dem. Några få fångades av dem, som arbetade med att rensa bort den förkrympta snårskogen för att i dess ställe plantera marhalm mot jorderosionen. En gång sprang en vildkatt över stigen med en gräsorm i munnen. En hagelskur av stenar riktades mot det bestörta djuret. Det flydde utan att ge ifrån sig sitt byte.

Längtan efter kött eller vilket slag av protein som helst hade förorsakats av vår soppdiet. Sjukdomar på grund av vitaminbrist var vanliga. Nästan alla led av diarréanfall. Skörbjugg förekom, och egendomliga hudbesvär. Skär- och krossår infekterades, och bölder upp till fyra tum i diameter bildades på armar och ben. Förgiftningen spred sig genom kroppen och bragte oss i yttersta utmattning.

Men vi led mindre än männen. Speciella sektioner för präster och järnvaktsmän vid Peninsula-lägret var totalt avskurna från andra fångar. De hade längre arbetstid och fick mindre mat. Om någon överlevde, berodde detta på respektive fånges uppfinningsförmåga. Eller obarmhärtigt praktiserade självbevarelsedrift.

Allt som rörde sig åts!

"Hundkött är riktigt gott", försäkrade en präst, som överlevt detta läger. "Men jag kan inte utan vidare rekommendera råttan."

Vid Kap Midia bestod arbetskolonin huvudsakligen av äldre män, många i sjuttioårsåldern. Fastselade som djur vid sina skottkärror, fulla med jord, och ofta arbetande barfota, kunde de aldrig fylla de begärda prestationerna.

Men om någon någonsin lyckades därmed, ökades kraven. Det var rena utrotningstaktiken.

De, som inte avled, pryglades ofta till döds, om de kollapsade. "Kyrkogården vid Peninsula", sade man oss, "är dubbelt så stor som själva lägret."

Arbetskvoterna är inte en kommunistisk uppfinning. Bibeln säger, att judarna i Egypten var slavar, som också måste hålla sin arbetskvot, vilken hela tiden ökades. Först fick de halm till teglet. Sedan måste de skaffa den själva. Och de måste göra samma antal tegelstenar utan att få halm — precis som det var hos kommunisterna. Vad som skiljer de Röda från farao är att han i sitt exploaterande inte föregav sig att skapa ett paradys på jorden.

Alla nyheter vi önskade fick vi mjölka fram ur nykomlingar, och på sådana fanns det ingen brist. En kväll öppnades dörren till vår överhopade barack för att släppa in ytterligare tjugo kvinnor. De var alla prostituerade, uppsopade från gatorna, framsläpade ur husen vid polisrazzior. Detta var det kommunistiska sättet att "likvidera kapitalismens sociala problem": som vanligt åstadkoms mer skada än nytta. Den nya gruppen hade alla kommit från samma fängelse, och de var de mest degraderade kvinnor, vi hitintills mött. Kanske detta helt enkelt berodde på att de hade fått uthärda sin egen isolering alltför lång tid.

Nu gjorde de iordning ett näste åt sig med skrik, knytnävsslag och råa tillmälen.

Två flickor, som anlant med denna grupp, var emellertid av annat slag. De kände de övriga men talade inte mycket med dem, och de hittade sovplatser åt sig i andra änden av rummet.

De var systrar, mörklagda, samlade flickor med gott uppförande och lugna röster. Men prostituerade, sade deras följeslagare, uppsopade som de övriga för att avtjäna "administrativa" straff vid kanalen.

En aura av sorg och mystik omgav dessa systrar. Ingen visste mycket om deras förflutna. Fastän många ansträngde sig att snoka reda på något. Man hoppades på personliga avslöjanden.

Medan Victoria jämnade till sitt hår med vatten eller studerade utvecklingen av sina åderbräck, kunde hon säga:

"Somliga flickor kan helt enkelt inte konsten att umgås. Men vi sitter alla i samma båt, tro mig! Om vi inte förstår berätta om våra sorger för våra vänner, vad ska man då ha vänner till — säg mig det?"

Men Diana, som var 19 år gammal, samt 17-åriga Florea berättade ingenting för henne, fastän Victoria — kanske tvingad därtill av gammal vana — fortsatte att underrätta sig hos flickorna.

Sådan otacksamhet förargade Victoria. Hon brukade trampa omkring sig med sina feta små fötter på andras tillhörigheter och på människor och tankar. Och skratta åt oanständiga historier. Och strö aska omkring sig, då hon rökte. Jag hade sett kvinnor slåss över en vaks bortslängda cigarrettfimp; men Victoria tycktes fylla sina behov från speciella förråd.

Så systrarna slavade och sov och skulle ha kunnat förbli ett mysterium för mig, om Diana inte hade hört mitt namn bokstaveras av en vakt. Hon frågade genast, om jag kände Richard Wurmbrand. Jag sade, att jag var hans hustru.

"Å!" sade hon. Sedan kvickt: "Vad tänker ni manne om mig?"

Jag frågade, vad hon menade. Hon sade, att hennes far var lekmannapredikant. Han brukade läsa för henne ur Richards böcker, vilka han kallade sin "andliga föda". Han hade fängslats för sin tros skull, efterlämnande en sjuklig hustru och sex barn. Diana och Florea var äldst. Båda miste sina fabriksarbeten, då fadern fängslades. Snart ställdes familjen inför svältdöden.

En yngling vid namn Silviu tog henne med på bio en kväll. Han sade, att han kunde skaffa henne arbetstillstånd. De gick till en restaurang. Efter ett mål mat med mycket vin tog han henne hem till sig.

Detta upprepades snart. Ingenting sades mer om arbetstillstånd, men han gav henne en penninggåva. För att hjälpa familjen accepterade hon detta. Och en vecka senare

förde han henne samman med en vän till sig och lämnade dem åt varandra. Då också denne gjorde henne sin upp-vaktning, blev hon arg. Men också han langade fram de pengar, hon så väl behövde. Han sade, att han handlat helt på Silvius förslag. Hon gav vika.

Skammen försvann vid den ström av klienter, som Silviu skaffade. Hon vande sig vid detta liv, ja, föredrog det till och med framför det trista fabriksarbetet.

Jag förstod på det sätt, Diana berättade sin historia, att hon höll något tillbaka. Hon tystnade och tittade frågande på mig.

"Jag trodde, att ni skulle visa avsky! Upprör det er inte, att jag blev en — prostituerad?"

Jag sade: "Du är inte en prostituerad, du är en fånge! Och ingen är prostituerad eller helgon eller ens kock eller snickare hela tiden. Var och en har sitt eget jag — men det man gör tillhör bara en del av ens liv. Det kan när som helst växla. Och jag tror, att du har förändrats bara genom att nu berätta det för mig."

Men Diana var inte tröstad. Hon satt på den smala bädden i den nakna baracken med händerna knäppta och ansiktet spänt av sorg och skam.

"Om det bara gällt mig!" utbrast hon slutligen. "Då hade det inte gjort så mycket. Men jag fick min syster att sluta sig till mig. Silviu föreslog detta och sade, att det inte var rätt, att jag ensam bar allt ansvaret för familjen. Så till slut lät jag honom träffa henne och ta henne med ut."

Snart var även Florea initierad. Och den största svårigheten bestod nu i att avhålla deras äldste bror, en pojke på 15 år, från hemligheten. I likhet med fadern var han troende. Han hade ett mycket känsligt temperament men ingen kännedom om världen. "Han skulle inte kunna se en fluga lida", som Diana uttryckte det.

Men systrarnas nya sätt att leva, deras sena timmar och pengarna i huset gjorde det snart klart för grannarna, vad som var på gång, och de berättade det för pojken. Chocken gjorde honom tokig. Han hamnade på ett mentalsjukhus.

Kort tid därefter frigavs fadern. Då han förstod allt, sade han: "Jag ber Gud om bara en enda sak — att han måtte sända mig tillbaka till fängelset, så att jag slipper åse detta!"

Nu flödade tårarna hejdlöst nedför Dianans kinder.

"Han fick som han bad. Han började undervisa barn om Gud och angavs till polisen. Angivaren sade mig senare, att han hade gjort det för att få far bort från vår hantering. Det var Silviu."

Inför tragedin av ett sådant svek, var det inte lätt att finna ord. Slutligen sade jag:

"Du skäms över vad du har gjort, och det med rätta. I en värld av lidande, där till och med Gud är naglad vid korset, får du inte smutsa hans namn, som du bär såsom kristen. Men ångern över din syndabörda kan föra dig till strålände rättfärdighet. Tänk på att krigsmännen inte så mycket genomborrade Kristi sida som *öppnade* den — för att syndare lättare skulle få tillträde till hans hjärta och finna förlåtelse."

Hon tänkte sig för och svarade långsamt: "Skam, lidande . . . Ja, det känner jag till. Men jag har mer att säga. Jag tyckte inte alltid illa om mitt arbete. Och nu kommer hela tiden otäcka tankar till mig. Jag kan inte utestänga dem! Vad ska jag göra? Vad *kan* jag göra?"

Diana bad om hjälp, och den gavs henne. Det sägs, att ju fullkomligare en själ är, desto mer känner den smärta. Det var fruktansvärt att se hur själar som hennes i förtvivlan frågade, var de kunde finna tillflykt, nu, när deras hjärtan fläckats av lusta. Vem vill sätta sig till doms över Diana, en av många döttrar till kristna martyrer? Hon syndade för att skaffa bröd åt familjen. Kanske den största synden låg hos den fria världens kristna att inte bekymra sig om att sända ett stycke bröd för att rädda flickor i hennes situation?

Dagarna blev längre. Underbara gyllene och purpurfärgade solnedgångar syntes om kvällarna i väster, på andra sidan Donau. Det blev en glädje att marschera till arbetet. Klungor av nässlor och pärlande dagdroppsblad sköt upp ur diken och doftade av fukt och grönska. Jorden blev



svart och lucker. Träden vågade slå ut med glänsande, späda löv. Man längtade efter att vidröra dem — de var så små!

Den balsamiska luften påverkade oss alla. Dagrarna, löven gräset, solen, allt förändrades! Inte heller vi kunde låta bli att förändras något. Nya vänskapsband knöts.

Maria satt och flätade sitt hår till en skolflicksfläta, där hon placerat sig i en fläck tidig morgonsol.

Läraryn Paula Vieru, som trodde sig vara cynisk och hård, hjälpte henne och pratade om böcker. Maria, med ögonen lysande av intresse, frågade om den eller den författaren.

Zenaida och Clara var fullproppade som tjuvar och utbytte historier om fina kläder, de förut haft, och operakvällar före kriget. Om fester, bevistade av de kungliga, samt käbbel över hattar och kjollängder.

Alla fick det lättare att vara vänliga och svårare att såra.

Men en av kvotkontrollanterna förvånade mig med en anklagelse:

"Wurmbrand håller sig för sig själv! Skaffar sig inga vänner!"

Jag sade: "Alla här är mina vänner!"

Kvinnan blev ilsken.

"Ni med ert klyftiga prat!"

Jag undrade, om detta var sant. Jag försökte hjälpa de andra. Vissa kvinnor reagerade mycket starkt, som om jag hade varit sänd direkt från himlen. Andra undrade och misstänkte mig för något lömskt motiv. Det var en allmän föreställning i Rumänien, att det existerade en judisk komplott för att förintna kristenheten genom att infiltrera den. Jag var judinna — kanske jag tillhörde denna komplott?

Men jag ägde inte en enda vän, som var mig verkligt nära.

Det var inte samtal, som först förde oss samman, utan tiggande. Till och med när nunnorna suckade och beklagade sig, var hon tyst. Detta sade mer än grannarnas snatter. Mina ögon brukade ibland vila på henne, där hon satt och försökte laga kläder nattetid. Hon brukade titta upp på mig och lugnt möta min blick. Eller när vi arbetade i sten-

brotten — då kände jag, när hon var i närheten. Det fanns en osynlig länk mellan oss.

Hon var några och trettio. Liten och mörk, med svarta ögon som var djupa och vänliga.

”Jag var viss om att ni var en kristen.”

Hon log och tittade på mig utmanande.

”Jag för min del undrade, om ni vore en av oss.”

Jag skrattade och kände mig nästan uppsluppen.

”Har ni många år att avtjäna?”

”Nej, bara tolv.”

”Bara! Tycker ni inte det är mycket?!”

”Gud kan befria oss, om han vill. Och om han önskar, att jag ska stanna här, stannar jag.”

Fru Djamil var hustru till en hadji. Hon hade arbetat för en organisation, som hette ”Hjälp Krim”. Den hade försökt hjälpa människor, som lidit under den nazistiska ockupationen av detta område. Fascistförbindelser! Hon och hennes make arresterades och fängslades därpå.

Kommandanten för K4-lägre t frågade henne en gång, varför hon var där. Hon försökte förklara. Men kommandanten hade aldrig hört talas om Krim.

”Ni menar förstås Korea”, sade hon. ”Ni har hjälpt sydkoreanerna!”

Fru Djamil kom från Ada-Kaleh, en ö i Donau, och hon tycktes inte ta det hårt att befinna sig bland så många kristna.

Katoliker, adventister, Jehovas vittnen, teosofer förklarade felen i den muslimska tron, men fru Djamil diskuterade inte med dem.

”Mohammed kallas *al amin*, ’den rättrogne’, så jag litar på vad han säger”, svarade hon. Hon kunde inte acceptera ordalydelsen i Fader vår.

”Att kalla Gud Fader ger oss en alltför snäll och mänsklig föreställning om honom. För oss är Gud härskaren.”

Till och med under våra förhållanden tvättade hon allt, hon åt, och hon ville inte röra soppan, om hon misstänkte, att den hade tillretts med svinfett. Ortodoxa judinnor följde samma regel.

"Vidskepliga fördomar!" sade Paula. "För tvåtusen år sedan kunde man kanske ha någon orsak . . ."

Men dessa kvinnors trohet mot sin religion vann respekt. Fångarna bad *dem*, inte Paula, om de ville dela deras mat rättvist.

Med så många olika sekter och religioner var det självklart, att det blev diskussioner. Men gamla tiders hätskhet var förbi till största delen. En ny förståelse uppstod, åtminstone mellan oss kvinnor. I friheten kunde vi inte dela världen utan att gräla. Här delade vi en barack, en toalettspann, allt! Vi var systrar.

## 12. *Baragan-slätten*

Ett fel hade begåtts vid planerandet av kanalbygget. De mindre irrigationsprojekten skulle översvämmas av Donaus vatten, såvida inte vallarna byggdes högre och lämplig vegetation planterades för att förhindra jorderosion. Därför flyttades vi från stenbrotten ut på fälten för att gräva och hacka mitt i sommaren.

Augustisolen brände över den väldiga Baragan-slätten. Vi steg upp klockan fem och skyndade ut för mönstringen. Hackor och spadar (de flesta utslitna) delades ut.

Sedan gav sig den långa ormkolonnen iväg. Den virvlade upp ett vitt dammoln som en eldstod efter sig.

Jag arbetade vid sidan om Janetta, dotter till en tidigare regeringsledamot. Hon skulle sedan bli en av mina närmaste vänner och medarbetare i den underjordiska kyrkan och är nu en av dess ledande personligheter. Hon brukade fylla min arbetskvot, och arbetskvoten för andra, som inte kunde arbeta så väl. Vi upptäckte, att vi var födda på samma dag. På födelsedagarna brukade vi som present utväxla någon rå potatis.

Ett stort fält persilja sträckte sig framför oss ända till horisonten. Som dagen framskred, blev det allt hetare. Träden skälvde i den flimrande hettan. Inte en kärra, ingen levande själ syntes till.

Bara raderna av femhundra strävande kvinnor, utspända tvärsöver marken.

Bakom oss skällde vakterna, utmattade.

"Håll tyst!"

"Arbeta fortare!"

"Hallå! Det här är inte en åsna som skriar. Det är en vakt, som ger order. Skynda på!"

De gick längs våra led, kraxande.

Janetta sade: "Och vi, som längtade så efter sommaren!"

Vi arbetade bedövade i den stekande solen, en vakendröm om kvinnor, som hackade på en ödslig slätt. Där fanns inte en gnutta skugga.

Jag kom att tänka på Jobs ord:

*"Hon är lik en träl, som flämtar efter skugga."*

Skolflickan Maria Tilea arbetade vid min sida. Hon hackade med mjuka, solbrända armar i den dammiga jorden.

"Vi kan inte hålla jämna steg med dig!" flämtade Janetta.

"Pröva min hacka! Den är bättre!"

"Nej, det blir bara blåsor i händerna på ett annat ställe."

"Försök ni då, fru Wurmbrand!"

Så där diskuterade vi i all artighet. Skolflickan, societetsdamen och pastorns fru.

Vakterna närmade sig med sina hotande tillrop.

Och passerade oss. Maria önskade höra om Janettas glada liv. Luncherna, hästkapplöpningarna, välgörenhetsbalerorna.

"Jag tänker inte mera på allt det där", sade Janetta. "I ensamcellen lärde jag mig, att ett vänligt leende går upp emot allt annat."

Vi hackade ytterligare hundra meter. Svetten rann nedför våra ansikten och blandade sig med damm och smuts. Janetta tycktes bära en av antikens tragedimasker.

"I isoleringscellen", fortsatte hon, "hade jag en dröm. Jag såg en av våra kommunistiska torterare ta sig ett bad i vårt badrum. Och andra officerare köade vid badrumsdörren för samma ändamål. Jag skrek till den nakna mannen: 'Ut härifrån! Här hör inte ni hemma!' Han svarade:

'Jag trodde, att ni kristna hade en damm i era hjärtan, liksom Betesda-dammen. Människor kommer dit smutsiga och går därifrån renade.' Med de orden steg han upp ur badkaret. Hans nakna kropp var nu vitare än snö och liksom omgiven av en gloria. Och hans ansikte var så vackert! Det var inte längre den man, som hade förolämpat och slagit mig. Därpå klädde de andra av sig i tur och ordning och tog sig ett bad.

Därmed vaknade jag. Jag hade haft en uppenbarelse i sömnen. När en människa kommer in i en kristens liv, vore det så genom att smäda och tortera honom, finner hon där en plats, där hennes egen varelse förklaras, förhärligas. Vi förstår henne. Vi ser på henne med en duvas ögon. Hon må vara en brottsling för andra. För oss blir hon en evigt älskad medmänniska."

Berättelsen uppmuntrade oss. Och på detta ställe var det en helig plikt att hålla hoppet vid liv hos kamraterna.

Så långsamt timmarna förflöt på den stora slätten! Vad andhämtningen plågade oss och vad tungorna torkade upp! Vi hackade vidare som maskiner, som bara kan utföra ett enda moment.

"Kan ni se den?" kraxade en röst bakåt i raden.

"Den måste komma snart!"

Men vattenvagnen kom inte.

Till och med vakterna, som hade sina vattenflaskor, stirrade ängsligt mot horisonten. Det var sent. Hesa av att skrika och marschera längs leden, slappnade de av.

Vi kunde räta på ryggarna. Vilken härlig känsla!

"Jag svimmar, om vi inte snart får vatten." Maria såg blek ut.

"Svimma inte! Då sparkar man dig."

Solen höjde sig alltmer.

Medan vi arbetade, tänkte jag på Mihai. Jag såg hans lilla gestalt, mager i ansiktet och med tårar i ögonen. Kommunismen tycker om att stjäla ungdomar, och de skulle komma att stjäla honom. Vad skulle de göra honom till, dessa människor, som inte vet, vad vänlighet är?

Hur många förtvivlade böner bads inte av mödrar vid

denna kanal!

Jag återfördes till verkligheten av att någon skrek nere i raden. En kvinna hade svimmat. Vakterna slog henne för att hon skulle resa sig upp. Hon sprattlade i deras armar som en fisk.

Maria var rädd och rafsade fortare i jorden.

"Maria, titta! Vattenvagnen!"

En mörk punkt rörde sig längs vägen, långt borta.

Fältet surrade av törstiga stämmor.

"Tig! Fortsätt!" skrånade vakterna.

Vagnen var utsatt för solhettan hela morgonen. Vattnet skulle vara långt ifrån uppfriskande, när det äntligen nådde oss. Nu kunde vi urskilja den gamla häst, som drog den.

Vi observerade den, som om den varit en hägring, som skulle kunna upplösas i den av hetta flimrande luften.

"Jag längtar efter ett dussin glas iskallt vatten", sade Zenaida. "En härlig fläskkotlett och ett berg med frukt! Apelsiner, druvor . . ."

Rop: "Sluta!"

Fångar lämnade oupphörligen ledet för att huka sig vid kanten av fältet, mitt under ögonen på vakterna. Dysenteri härjade i lägret, där det vimlade av flugor och spyflugor. Många hade fått sig en släng av sjukdomen. Deras lemmar var magra som stickor, och huden grå av sviterna.

Vi hade inte ätit eller druckit sedan gryningen. Nu var det över middagstid, i den där brännugnen till slätt. Åtta timmar!

En vakt gick ut på vägen mot den annalkande vagnen. Så stannade han och kom tillbaka.

"Det är matvagnen", klagade Zenaida. Kvinnorna började ilsket att knota.

De vanliga fångarna, som arbetade intill vägen, slängde sina redskap. De började skrika.

Vakterna drog fram sina gevär.

En hord av skrikande kvinnor hotade dem. En enda salva från automatgevären in i den samlingen skulle döda ett dussin. Maria gömde sitt huvud mot min axel.

Konfrontationen varade i tio minuter. Kvinnorna väg-

rade återgå till arbetet.

"Vatten!" ropade de i korus. "Vi vill ha vatten!"

Gevär stacks in i kroppen på oss. Vi föstes samman med en grupp vanliga fångar. Män, som bildade kedja, samt kallt stål pressade tillbaka den rasande mobben. Jag höll hårt om Maria.

Nu var matvagnen framme. Men den skrämde föraren, som gapade på vår upproriska flock, hade inte sin uppmärksamhet skärpt. Vagnen gick över en sten, han drog i fel sida av betslet, hästen kastade om, och för ett ögonblick vickade vagnen åt sidan. Vakterna skrånade och försökte förhindra en olycka. Hästen stegrade sig.

Ut tippade våra kanistrar!

Minst tjugofem kilo kokade makaroner skvimpade ut i dammet.

Ett vrål av raseri hördes. Vattnet, vakterna, hettan glömdes!

Maten, den dyrbara maten, låg på marken!

Kvinnorna bröt sig ur kedjan och kastade sig över makaronerna.

De snappade åt sig nävar av klibbet och klämde in det i munnen. De knuffade och armbågade sig fram och slogs.

Andra kvinnor åsåg med fasa den hemska scenen.

Janetta började skratta, ett väldigt, homeriskt skratt, som skakade hennes magra kropp.

"Lunchen är serverad!" flämtade hon. Och tog sig åt huvudet med händerna.

Vakterna var nöjda. Faran var över.

En timme senare pep visslorna och vi återgick till arbetet. Inget vatten kom den dagen.

På kvällen anlände ytterligare två laster med säkerhetsmilis.

Medan jag arbetade, svartnade det ofta för ögonen. Tungan kändes enormt stor. Jag tänkte på Jesu sista ord på korset:

*"Jag törstar!"*

Det finns inget vatten i helvetet.

Jag tänkte på pizzicatot i början av "Jag törstar" i

Haydns oratorium *De sju sista orden på korset*. Han önskade förmedla ett intryck av den korsfäste Kristus, som liksom på sina läppar kände droppar av fallande regn. Jag sörjde över att inte ens kunna ha den illusionen!

Äntligen, mot solnedgången, ställde vi upp oss på vägen för återmarschen. Halvannan kilometer före lägergrindarna gick vi förbi några vattenpölar vid ett kärliknande ställe.

Kvinna efter kvinna föll på händer och knän och läppjade i sig det skämda vattnet.

En vakt placerades dit för att hindra dem.

Följande dag företogs en undersökning i lägret. Vårt "uppror" gav oss några timmars arbete som extra bestraffning kommande söndag.

"Det här är inte någon kurort!" sade kommandanten.

"Vänner, klasskampen håller på att nå sin klimax!" Paula fångade vår uppmärksamhet. "Det finns bara två klasser kvar i Rumänien: optimister och pessimister. Optimisterna tror, att alla rumäner ska transporteras bort till Sibirien. Pessimisterna säger, att de måste gå till fots."

Men nu var det inte många av oss som hade lust att skratta. Kvinnor kollapsade varje dag på fälten. Nattetid låg de i barackens kvävande hetta halvnakna på sängarna, i kroppsställningar som tydde på yttersta utmattning. Det verkade, som om vi knappt hunnit gå till sängs, förrän den klingande rälsbiten gångade reveljen. En natts oavbruten sömn var sällsynt.

En gång väcktes jag av Paula, som skakade mig i armen.

"Man har klått upp Diana! Kom fort, hon är allvarligt skadad!"

Flickan låg medvetslös men med tung andhämtning på bara golvet. Blod rann från hennes näsa, och ett stycke av håret var hoptovat och klibbigt. Läpparna var svullna. Vi lossade på hennes kläder och fann kroppen grymt rådbräkad.

"Vad för slags lek har de lekt, dessa vakter!"

Paula var rädd. Diana kved och rörde sig. Hon öppnade ögonen.



"Det är alright. . . Jag lät dem inte göra det", viskade hon.

Vi gav henne att dricka. När hon hämtat sig något, förklarade hon, att två av de prostituerade hade lurat iväg henne från baracken till ett ställe, där några vakter väntade. Hon var 19 år, söt, och hennes tillbakadragna sätt upphetsade dem. Men hon gav inte med sig. Slutligen kastade de in henne i närmaste barack och sprang sin väg.

Vi bredde våra filtar över henne, ty till och med i sin kvava avbalkning frös hon. Paula och jag satt hos henne till gryningen och samtalande viskande.

"Hon ser intelligent ut. Hon skulle ha kunnat vara skollärare." Paula såg sig alltid om efter likasinnade. Hon hade studerat och sedan varit lärare hela livet.

"Jag drömmer om att hålla lektioner", sade hon ofta. "Jag ser rader av ansikten, som väntar att jag ska tala. Jag ser mig själv gå genom den pelargårdade portalen, jag hör skolans alla ljud."

Hon hade skrivit noveller, som hade tillvunnit henne en plats i Författarföreningen. Hon marscherade i deras led varje 23:e augusti vid firandet av "befrielsedagen". Hon kände personligen några av Rumäniens berömda författare: skalden Mihai Beniuc, romanförfattare — etablerade skribenter, som började skriva böcker för att förhålliga kommunismen och nedsvärta den västliga världen. Någon ombesörjde, att allt hon skrev bidrog till "socialismens befordrande". Man kunde producera regelrätt propaganda eller skriva om något ämne, som var fjärran från den samtida världen.

Paula höll med om att sånger, som lovprisade den "genialiske" Stalin var dumma. "Men alla dessa kampsånger till Guds ära, skiljer sig inte så mycket ifrån dem!"

Jag sade: "Skillnaden är, att det ena slaget prisar alltings Skapare, medan det andra berömmar en sjuk mänsklighet, som har dödat miljoner."

Jag frågade, varför hon blivit fängslad.

"Jag gjorde en ovislig anmärkning om historieförfalskningar i läroböckerna. Folk utvaldes för att omskriva saker

efter ryssarnas önskemål.”

”Alla muser har slagits i kedjor!”

”Javisst, men skribenter behandlas mycket väl. Vi hade särskilda privilegier och hög lön och semesterbyar . . .”

”Men den höga betalningen — som bara är hög för att vara i Rumänien — är helt enkelt en försäkring mot att ni inte skriver något, som de ogillar. Konst och religion är lika förföljda. De överlever blott under jorden . . .”

På detta sätt pratade vi bort natten. Fångarna muttrade och grimaserade i sömnen. Namn mumlades eller ropades högt; på barn, fäder, älskare, vänner. Men allra oftast ordet ”Mor!” Ålder och klass hade förlorat all mening i drömmen, och själen i vånda viskade ur sitt innersta djup detta urgamla rop.

Det gick djupare än en vanlig bön till de egna föräldrarna. Det var ett rop efter den eviga kvinnoömheten och modersomsorgen, som är bevarad åt oss i himlen. Jag kom att tänka på aposteln Johannes' vision — honom, till vilken den korsfäste Herren hade anförtrott sin heliga moder: han fick se ett stort tecken i himlen — en kvinna klädd i solen och med månen under sina fötter.

Jag fördes inför vice lägerkommendanten, en rödbrusig kvinna med kraftiga, solbrända underarmar och stora, vackra tänder. Uniformen tycktes besvära hennes rörelser, som om den varit en brynja.

”Ni har predikat om Gud för fångarna! Det måste upphöra!” varnade hon.

Jag sade, att ingenting kunde förhindra detta. Rasande lyfte hon en näve för att slå till mig.

Så hejdade hon sig och bara stirrade.

”Vad ler ni åt?” frågade hon med ansiktet flammigt av ilska.

Jag sade: ”Om jag ler, så är det på grund av vad jag ser i era ögon.”

”Och vad är det?”

”Mig själv! Var och en, som kommer en annan nära, kan se sig själv i medmänniskans ögon. Även jag var häf-

tig. Jag brukade bli arg och slå till. Tills jag lärde, vad det egentligen betyder att älska. Det betyder att vara sådan, att man kan uppoffra sitt jag för sanningen. Sedan dess knyter sig inte längre mina händer till knytnävsslag.”

Hennes händer föll ner längs sidorna.

”Om ni ser in i mina ögon, ser ni er själv sådan, som Gud önskar göra er!”

Hon tycktes förvandlad till sten.

Hon sade stilla: ”Gå er väg!”

Ofta har jag undrat, om inte Pilatus såg in i Jesu ögon och där upptäckte den härskare, han kunde ha blivit genom ”judarnas Konung”, som hans egen hustru föreställde för honom såsom oskyldig och rättfärdig. De två namnen har länkats samman århundradena igenom: ”Kristus... led under Pontius Pilatus”, säger kristna överallt.

Jag fortsatte att vittna om Kristus bland fångarna. Vice lägerchefen lade inga hinder i vägen.

Medan vi hackade på fälten, arbetade Maria sig väg mot mig längs raden, i det att hon bytte plats med närmast framförvarande. En gång var det nära, att en vakt tagit henne på bar gärning. Men slutligen var hon vid min sida och erbjöd mig sin hjälp.

Vakterna hörde oss viska.

”Sätt igång och arbeta!”

Vi hackade med all kraft. Men den morgonen kände jag mig också sjuk. Lätta svimningsanfall fick mig ofta att stanna till, och varje gång jag vågade räta upp ryggen, skrek vakterna:

”Ni är färdig för straffburen ikväll!”

Det svartnade ideligen för mina ögon. Marias röst tycktes komma från långt avstånd, där hon tjattrade på och försökte få mig att glömma mitt illamående.

Jag lyckades stå på benen till middagstid. Jag drack muggen med frän, vattmig soppa och nöp en bit av brödet. Men på eftermiddagen kollapsade jag.

Den glödande solen syntes virvla runt i skyn. Sedan lade jag märke till Marias ansikte ovanför mig, hennes mun,

som rörde sig och tycktes skrika ljudlöst från en brunn av mörker.

Vakter drog mig på fötter. Vatten hälldes i min strupe, till dess att jag höll på att kvävas.

"Hon är alright!"

De svor åt Maria: "Stå inte och gapa! Sätt igång och arbeta!" Därpå gick de bredbenta iväg, liksom studsande i den dallrande atmosfären.

"Ni skrämde mig!" sade hon.

Jag hade skrämt mig själv. Det är på något sätt speciellt skrämmande för en troende människa att svimma. Man återkommer till sig själv och märker, att man haft en fullständig blackout. Det får en att tvivla på själens existens som något av kroppen oberoende — en tanke mer skrämmande än tanken på döden. Först så småningom kunde jag övertyga mig själv om att det inte betydde mer än en drömlös sömn. Varför måste själen alltid vara medveten om sig själv, alltid säga till sig själv "Jag är?" Det är en bedrövlig existens, om man ständigt måste upprepa för sig själv, att man lever.

Vi återgick till arbetet med att hacka det segrotade ogräset. Den skoningslösa solen sög all musten ur oss. Med nöd och näppe kunde jag hålla i hackan.

Sent på eftermiddagen hopades stormmoln vid horisonten.

Då visslorna blåste vid arbetsdagens slut, låg tunga skyar lågt och ruvade. Det hade inte regnat på veckor, och vi längtade därefter.

Vi arbetade långt ifrån lägret, och illa medfarna lastbilar väntade på vägen att föra oss tillbaka. Medan vi packade in oss — det var omöjligt att sitta, men åtminstone också omöjligt att ramla omkull — ljungade en blixt till, och de första varma regndropparna föll på våra uppåtvända ansikten.

Sedan kom regnet som en mur tvärsöver slätten. På några sekunder var vi dyblöta.

Maria ropade: "Härligt, härligt med vatten!"

Men det härliga vattnet fortsatte att falla, som om det hållts ur ett jättelikt badkar. Våldiga åsksmällor fick skyn

att rämna. En blixk kom kvinnorna att skrika högt.

Lastbilen slirade och stannade. Bakhjulen hade sjunkit djupt ner i dyn.

"Alla ut! Kvickt!"

Vakterna rådslog med varandra.

"Hämta en trädgren", beslöt de. Men där fanns inga träd.

I det strida regnet stod vi kvinnor upp till knäna i vatten och satte ryggarna mot lastbilen för att skjuta på, medan männen bara tittade.

Hjulen gick runt och leran flög omkring.

Lastbilen stod där den stod. Under en timme arbetade vi förgäves, till dess en sergeant beordrade oss att marschera tillbaka till lägret. Med skorna kippande och kläderna smetade vid kroppen trampade vi vidare genom regnet.

Vakterna slog till kvinnor, som stapplade.

Äntligen nådde den grå kolonnen av spöklika trashankar lägergrindarna.

"Anmäler mig åter med sextiotvå banditer, kamrat befälhavare!" skrek sergeanten.

De våta banditerna kämpade sig fram till sina respektive baracker. Några av oss sattes omedelbart till tröttande köksgöromål. Resten försökte torka sina kläder och sova.

Så underligt ens hjärna fungerar! Just innan jag somnade, fick jag i tankarna ett skämt, som Richard hade berättat för mig. En man kom till insikt om att det var meningslöst att beklaga sig. Han beslöt sig för att i framtiden försöka göra det bästa av allt. Just i det ögonblicket föll ett hjul av från hans kärra. "Det gör inget!" sade han. "Dragkärror har bara två hjul. Jag har tre. Jag är rik!" Så föll ett andra hjul av. "Varför sörja?" sade han. En skottkärra har bara ett hjul. Jag har två!" Ett tredje hjul föll av. "Slädar har ju inga hjul alls, och de tar sig ändå fram", sade han. Därpå förlorade han det sista hjulet. "Jag har alltid längtat efter att köra släde!" utropade han glatt.

Leende insomnade jag.

Tiden stod stilla. Slaveriet var hela vårt liv, kanalen vår värld. Vi hade brutits ner till ett hopplöst accepterande av vårt öde. Inte ens nyheterna utifrån förändrades någonsin.

Hunger, köer och förtryck. Och det eviga: "Amerikanarna kommer, de ska inte låta oss förbli slavar!"

Förtvivlan gjorde, att arbetskapaciteten föll, och underliga trick spelades för att höja den.

Vid ett möte plockades tjugo kvinnor ut ur leden och tillsades: "Ni har varit de bästa arbetarna här. Därför kommer ni att frigges."

Kommandanten höll ett tal.

"Så då är det tack och adjö, kamrater! Tillsammans har vi kämpat för att bygga upp kommunismen, och nu har tiden kommit att dela frukterna av vårt arbete! Nu är ni fria. Som avskedsgåva ger vi er en extra kaka bröd!"

De tjugo hjältinnorna lutade sig ut från lastbilsflaket, vinkade med röda flaggor och sjöng Internationalen.

Ännu en besvikelse! En och en halv mil längre ner vid kanalen, vid nästa arbetskoloni, stannade man, och de återinfördes i arbetet.

Effekten på arbetsprestationerna vid K4-lägrer var elektrifierande. Men samma trick spelades i andra läger, och snart fick vi reda på detta faktum.

### 13. Tåget

En morgon just efter reveljen brakade vakterna in. "Alla ska vara klara för förflyttning inom en timme!"

Nu gällde det inte ett par eller tre förflyttningar. Hela lägrer averterades. Hundratals kvinnor gjorde iordning sina knyten och sprang omkring som yra höns för att försöka omfamna vänner, de kanske aldrig mer skulle träffa. Vakterna ökade nervositeten genom sin egen oro. De visste nämligen inte mer än vi.

Amerikanarna hade brutit igenom Järnridån! Ryssarna hade ockuperat Västberlin! Vi skulle tas ut för att skjutas!

"Inte direkt kängor!" skrek Zenaidas klara stämma. Vår första skoleverans ägde rum. Skorna kastades ut från en vagn av barackledarinnan utan hänsynstagande till storlek eller ändamål. Jag fick ett par-tre nummer för stora.

När allt var klart, kartonger och knyten ordnade på hög, ställde kvinnorna upp sig på led i sina trasor, och väntandet begynte. Vad väntade vi på? Ingen visste. Vart skulle vi? Var och en "visste" något annorlunda. Fängelseliv är ett enda stort väntande, och denna gång hängde vi omkring nästan till mörkrets inbrott, innan vi gick upp på lastbilarna. Vi kördes till rangerbangården.

Inga upplopp vid K4! Sidospåren var övergivna sånär som på ett par järnvägsmän. De hade sett allt detta tidigare. Tåget bestod av godsvagnar och en räcka långa, svarta fångvagnar. Var och en innehöll vad som erfordrades och hade en tung skjutdörr och ett par små fönster högt uppe, vilka var täckta av järngaller. Till utseendet var det en bagagevagn.

"Marsch in med er!" Tågvakterna var tränade i sitt arbete. De liknade bylingar av det lättare slaget. De lät K4-männen stuva in oss i vagnarna, vilket tog tid. Man hade nätt och jämnt rum att stå upprätt.

"Vi kan inte ta fler här!"

"Gode Gud, vi kvävs!"

Men fler och fler kvinnor knuffades in, till dess vi var åttiofyra i en vagn, ämnad för fyrtio. Den stora skjutdörren slog äntligen igen och järnslån reglades. Kopplingarna klingade metalliskt då tåget skakade igång, så att vi alla föll över varandra.

Vår vagn hade några säten. Ett, uppdagades det, dolde en toalett — utan vatten, naturligtvis, och utan papper, men ingen tänkte på att klaga däröver. Och den hade ett lock!

Kvinnorna slog sig ner för natten, eller grälade, eller grät — för vad visste de inte bestämt. De dragiga barackerna i K4-lägrät hade blivit vårt hem. Och det okända hotade. Ryktessmidarna förutsåg vår massavrättning. Vi skulle bli nermejade av maskingevär och kastade i den grav, vi själva hade grävt. Och det vore ju på allt sätt bättre för oss, mumlade några enfaldiga själar.

Men nej, försäkrade en kvinna från Ploesti med auktoritativ stämma: vi var på väg till Ghencea transitläger och en snar frigivning! Hon hade hört, att Ana-Pauker-klicken hade

fallit från sin maktställning, och att partilinjén höll på att revideras.

Vagnen surrade av antaganden. Måtte den förskräckliga Ana få smaka något av sitt eget gift! Få trodde verkligen därpå, men alla verkade uppmuntrade.

Någon sade ett skämt: "Vad är skillnaden mellan en zebra och en kommunist?" — "Hos zebrorna finns linjerna på djuret; i partiet måste djuren stå på linjen."

Det var svårt att finna rum att sitta, omöjligt att sträcka ut sig. Vi dåsade till bitvis och väcktes ofta av bromsgnisset, som annonserade ytterligare en mystisk anhalt. Utanför de smala fönstren fanns det bara mörker.

Långsamt framträdde höstlandskapet. Kor betade rofylt på fälten. Blotta åsynen av dessa husdjur gav hopp efter Baragans långsträckta, ödsliga fält. Och träd: redan avlövade, men med de svarta grenarna sträckta mot skyn som i tillbedjan. Så några bönder, fria män och kvinnor, som spred dynga över den mörka jorden. Tre små flickor vinkade och vinkade utan att någonsin få veta, att de hade kommit hundra kvinnor att gråta!

Tåget tuffade och krängde tvärs igenom Rumänien, hela tiden norrut. Efter en timme stannade det vid en korsning. Vi hörde ljudet av dörrar, som gled upp, och av järnslåar, som rasslade. Några hinkar vatten lämpades in av vakterna, medan andra stod bredvid med maskingevär.

Men den vresige bondpojken i uniform var van att vattna djur och visste, att man inte brukade besvara deras läten. Och där fanns i varje fall inget bröd.

Som tåget fortsatte, begynte åter spekulationerna. Zigenarna babblade som vanligt på sinsemellan på sitt obegripliga språk. Bondkvinnorna ur kollektiven lät oss förstå, hur de tänkte på och sörjde förlorad boskap och förlorade barn.

Bara några få gamla bekantskaper fanns i vagnen. Helena Coliu, flickan, som fortfarande trodde på kommunismen, trots all prygel; Annie Stanescu, den frimodiga lilla prostituerade, samt Maria Tilea var där. Men ingen Zenaida, ingen Clara Strauss, ingen Farmor Apostol, ingen Cornelia Marinescu! Jag visste inte ens, om de fanns med på tåget.



Amatörpolitiker intill mig diskuterade de amerikanska valen. Vi visste, att dessa skulle äga rum den vintern. Truman hade tjänstgjort sina fyra år, och Eisenhower — som hade varit överbefälhavare i Europa under så lång tid — skulle rädda oss alla.

”Det är klart, att han blir vald!” ropade den välinformade damen från Ploesti. ”Jag har hört, att han ska be om speciell befogenhet som president för att befria Östeuropas ockuperade länder.”

Sensation! Och eftersom kvinnan ifråga hade varit i Ghencea transitläger bara en månad tidigare, troddes hon långt utöver de fordringar, hennes åhörare hade ifråga om trösteämnen.

Jag önskade säga, att denne samme Eisenhower vid slutet av kriget hade överlämnat hundratusentals flyktingar från kommunismen till ”Onkel Joe”, som Roosevelt kallade Stalin. Somliga begick självmord, andra hängdes, några gick sin undergång till mötes i sibiriska läger. Men jag höll tyst. Varför skingra illusioner, då folk behövde dem lika mycket som en törstig människa behöver vatten?

Så långsamt tåget kröp fram genom det fuktiga landskapet! Det gnisslade och gnällde i skarvarna. Det stannade och fortsatte. Det stod många timmar vid okända sidospår. Kvinnorna stod i omgångar vid de små fönstren och njöt av att se bondgårdarna och den falnande glöden i eldar, vaknade av tigande bönder; av att känna den första köldknäppen i höstluften.

Spänningen i att vara på resa hade avtagit, panikkänslan av att vara inklämd i den vaggande, krängande svarta vagnen förvandlades i obehag, och snart — med så många kvinnor sjuka — till rena misären. Trots åtskilliga draghål blev luften i vagnen stinkande instängd.

Det fanns många bildade kvinnor där: författare, journalister, skaldar — med mer eller mindre publicerade verk — till och med några romanförfattare. Taniga, mörkhåriga Marina Capoianu, som hade undervisat i engelsk och fransk litteratur i Cluj, visade förvånansvärd begåvning som historieberättare och citerade med en rikedom av detaljer de

klassiska verk, hon en gång hade proppat i ovilliga elever. I dramatiska ögonblick kunde hennes starka klassrumsstämman dåna fram Bill Sykes' svordomar över Nancy eller Madame Bovarys passionerade utrop: "Leon! Leon! Till på torsdag, till på torsdag!"

Vid ett haltställe bändes dörrarna upp och en säck mat slängdes in. De svarta brödlimporna var nybakade och doftade underbart; men de måste samvetsgrant portioneras ut i grupperna. Vi slukade alltsammans genast. Vilket ögonblick som helst kunde vi vara framme. Sparad föda är förlorad föda — det var regeln i en fånges liv. För ett ögonblick glömde vagnslasten av kvinnor, hur deras stackars hud skavdes och skinnades mot träet, hur deras kroppar värkte och kliade och plågade dem.

I två dagars tid skramlade vi vidare, med uppehåll och start, uppehåll och start genom denna förgård till helvetet. Men på tredje dagen kom varken vatten eller bröd, fastän det blev längre uppehåll mellan anhalterna. Inte förrän sent på kvällen öppnades dörrarna och den oredige sergeanten i egen hög person visade sig. Han hade druckit. *Tzucia* — sliskig rumänsk plummonlikör — utan tvekan! Hans kängor knastrade mot bangruset, då han vickade till på klackarna, allt medan han kontrollerade, att den buttre eskorten slängde in brödsäcken.

"Ni kvinnor har tur ikväll!" Vår tystnad var full av tvivel. "Det är en sked marmelad till var och en med brödet!"

Kanske *Tzucian* skulle kunna förleda honom till ytterligare nedlåtanden? Maria frågade djärvt: "Hur länge till ska vi resa, herr konstapel?"

Smickrad svarade sergeanten: "En dag till."

"Och vart ämnar vi oss?"

Han hickade. "Ni ska skjutas, naturligtvis!" Och gapskrattade.

Skjuttörrarna smälldes igen med en krasch. Och vagnen satte igång med sitt ljudliga oväsen. De, som inte hade börjat gråta och klaga, frågade sig andra frågor: Kunde det vara sant? Men han var ju drucken? Ja, men just därför kunde man tro på honom! Snyftande judinnor började om-

famna varandra och kyssa varandra farväl. Att ha undkommit nazistlägren — och så nu detta!

Tåget förflyttade sig med plågsam långsamhet. Och stannade efter en timme. Och satte igång igen.

Fru Capoianu, som suttit och dagdrömt vid min sida, frågade plötsligt: "Sabina — är vi alla inget annat än offer för dårar? Vad betyder allt detta? Det sägs, att han sitter bakom låsta ståldörrar av rädsla och beordrar fler och fler avrättningar. Och när utländska ambassadörer kommer, talar han aldrig utan ritar och ritar med en rödpenna på en bit papper. Om och om igen, teckningar av kvinnor i tortyrställning." Hon rös till, så kroppen skakade. "Och alla talar om honom, som om han vore en gud. 'Den genialiske' Stalin! 'Fader Stalin!'"

Jag sade: "Det vore inte första gången människor blivit offer för en diktator, som försöker sätta sig på Guds tron. Man anklagar Gud och försöker inta hans plats. När jag tänker på Stalin, påminner jag mig alltid farao. Slavarbetet, pogromerna, terrorn — här är det nu på nytt! En människa har försökt erövra Guds plats! Du minns, hur farao bestämde, att alla judiska gossebarn skulle kastas i Nilen. Och sedan uppfostrade farao såsom en av sina egna den man, som skulle komma att utföra Guds plan mot farao själv. Det sägs i den andra Psalmen, att Gud ibland skrattar." (Nu långt senare tyckte jag, att jag hörde Guds skratt igen: Stalins dotter blir omvänd i den ryska underjordiska kyrkan!)

"Jag vet, att han inte kan leva i oändlighet", sade fru Capoianu. "Men hur blir en människa en dylik djävul?"

"Ofta omständigheterna", sade jag. "De kan inte förklara allt, men de förklarar en hel del." Han var utomäktenskapligt barn till en polisofficer. Hans mor arbetade som hemhjälp i hans hus, och så blev hon havande med den framtida Stalin. Hans laglige far var en suput, som visste, att pojken inte var hans, och han slog honom utan barmhärtighet. Därefter gick Stalin in i ett ortodoxt prästseminarium, där pojkar var mer fångar än elever, och en negativt bidragande orsak var, att han var georgier under en tidpunkt,

då ryssarna hade stängt och förtryckt den georgianska ortodoxa kyrkan. Därför blev han revolutionär. Nu kan vi se, hur dylika revolutionärer kommer till.

Det var en natt av fruktan. Vid varje anhalt fruktade vi, att de krasande kängorna skulle stanna, att dörrarna skulle öppnas och kvinnorna dras ut för att dödas. I timmar försökte de kristna fångarna att lugna och trösta de övriga. Men ingenting hände den dagen, eller ens nästa. Vid solnedgången syntes topparna av fjärran bergskedjor, kantade med guld. När mörkret åter föll, sjönk kvinnorna in i ett apatiskt tillstånd av utmattning och eländiga omständigheter.

”Ut! Varenda en UT!”

Reglarna drogs tillbaka för att uppenbara en natt svart som graven. Där fanns ingen station, inte ens ett sidospår. Gode Gud, var det sant, skulle de verkligen massakrera oss alla? Gråtande, skrikande, svärande hoppade eller föll kvinnorna ut på den steniga banvallen. Det fanns inga trappsteg, och jag föll och skadade mig på knäna. Åtskilliga andra fick hjälpas ner — men inte av vakterna, som stod och viftade med sina maskingevär och skrek som galningar åt de skräckslagna fångarna. Möjligen kunde deras lynnen skyllas på lång väntan i det kalla och fuktiga vädret, men oss tycktes de vara djävlar direkt från helvetet.

Kvinnor slogs i ansiktet med knytnävarna, slängdes åt sidan, klappades till och drämdes på av gevärskolvar. Vi hade inte den ringaste aning om vad man ville, vi skulle göra.

”På led, på led! Håll er intill sergeanten!” Men det fanns ingen plats för uppställning! Kvinnorna slant och tumlade nedför en lerig banvall och mot ett ståltrådsstaket. En ung vakt antog, att de försökte rymma, och slog till med knytnävarna. Fru Capoianu fick sig ett kraftigt slag och föll mot de närstående.

Efter en timme av största förvirring hordades hundratal av oss på ett fält intill spåret.

”Ner allesamman! Ligg ner på magen! Ner med er!”

Vi tvingades ligga med ansiktet i dyn. En ring av svärjan-

de vakter ställde sig runt oss.

"O Gud, o Gud, nu skjuter de oss!" mumlade kvinnan in- till mig om och om igen. "Låt det inte ske, låt det inte ske! Då ska jag aldrig mer beklaga mig över något!" Hon rabb- lade böner och gjorde löften. Det gjorde vi nog allesam- man.

"Upp på vägen! Banditer, är ni döva?"

Vi marscherade mycket fort genom mörkret, påfösta med hotelser och slag. Kämpande med våra knyten. Fallan- de, halkande, kippande efter andan. Omtumlade av chocken efter fyra dagars stelt stillasittande.

"Stopp! Ut med dem på den där åkern! Alla ner!"

Ner föll vi på våra ansikten eller knän igen. Halva kolon- nen hade kommit efter, och vi måste vänta på dem att hin- na ifatt oss.

Hur långt vi gick, vet jag inte. Det tycktes ta timmar, in- nan vi framför oss såg de höga murarna av ett fängelse, långa sträckor av dimblek intighet under skenet av elektriska lampor. De tungt järnbeslagna träportarna öppnades, och vi marscherade igenom på spridda rader om fem och fem.

På gården fick vi veta: detta var Tirgusor!

Ett nytt namn, nya vakter. Samma förbannelser. Samma rutin.

Kontrollen av namn och nummer begynte. Det var långt efter midnatt, då vi nådde våra celler.

"Varför här? Varför Tirgusor?" frågade alla. Det var ett mycket strängt bevakat fängelse för mördare, som begått hemska brott. Namnet var beryktat i Rumänien. Så egen- domligt! Vad kunde det betyda?

"Att inga andra fängelser finns lediga", mumlade fru Capoianu.

Men därmed var ingen tröstad.

## 14. Tirgusor

Man satte mig i arbete i syavdelningen i Tirgusor. Kvinnor arbetade dygnet runt i tolvtimmarsskift, sittande på bänkar i ett stort rum med högt till taket och med gallerfönster högt upp.

Symaskinerna tycktes härstamma från förra århundradet och gick sönder åtminstone en gång om dagen. Jag upphörde snart att dela Richards stolthet över Singer, juden, som uppfann symaskinen.

Vi stickade tjock tråd genom fångelsemadrasser. Det tunga materialet måste vändas och snos hela tiden, medan symaskinerna trampades för fot.

De kvinnor, som hade nattskiftet, somnade vanligen över sina maskiner. (Det var omöjligt att sova om dagen på grund av allt oväsen i fångelset.) Så vakter patrullerade mellan raderna och delade ut örfilar och knytnävsslag. Det var inte så få av oss som undrade fram emot småtimmarna, om inte livet vid kanalen hade varit bättre.

Tirgusor hade landets mest förhärdade brottslingar. Mördare, sexualförbrytare, svindlare, sadister — några klart sinnessjuka.

Vid maskinen intill min satt en hysterisk kvinna. Hon hade stuckit ner en läkare med en sax. Flera gånger om dagen lånade hon saxen, som hela vår bänkrad hade gemensam. Hon tycktes inte observera sina grannars nervösa blickar, då hon satt och klippte. Ofta brukade hon stirra på saxen, innan hon lade undan den.

Stackars "tokiga Anna" levde i en fantasivärld! Hon trodde, att hon haft intima förbindelser med den läkare, hon hade dödat. Nu skrev hon med en nål på en tvålbit brev till sig själv från inbillade älskare. De var många och av olika karaktär. Peters brev var högtravande. Johns var passionerade. Henrys var trevliga. Alla lästes högt för häpnadskamrater.

Anna hade ibland hysteriska gråtanfall, men större delen av dagen levde hon lycklig i sin inbillade värld. I fångelse eller ej, det gjorde ingen större skillnad för henne.

Vad jag såg många tragiska mötesscener i fängelser: när celldörren öppnades, tycktes det alltid vara för att släppa in modern eller systern eller kusinen till någon, som redan befann sig där! Var på sitt håll hade trott, att den andra var i frihet och såg efter barnen. Med det hoppet utelyckt var smärtan fruktansvärd att skåda.

Några ganska komiska sammanträffanden såg vi också. En morgon anmälde en nykomling sig: "Jag är fru Cornilescu från Cluj."

Nu slumpade det sig så, att vi redan hade en fru Cornilescu från Cluj. Huvuden lyftes från britsarna för att åse konfrontationen. Det verkade, som om båda herrar Cornilescu hette Emil. Och båda var tidigare järnvaktsmän. Men den förste Emil var lång och mörk. En charmerande man, så belevad! Den andra fru Cornilescu bleknade. Även hennes Emil var lång och mörk. Och så trevlig att umgås med!

"Ursäkta mig", sade min granne. "Men i cell 3 vet jag att det finns en tredje fru Cornilescu. Hennes man också liknar denna beskrivning!"

Ingen av våra fruar Cornilescu kunde kallas vacker. Den ena var liten och slug med bruna tänder, den andra lång och tanig med ben som stickor. Båda hade accepterat giftermålserbudandet.

En rasande diskussion begynte. Den första fru C. slog till sin rival i ansiktet. Den andra drog den första i håret. Vakter rusade in för att skilja dem åt.

"Kära nån, det är ju en gammal historia", sade min granne. "Mannen är på flykt från hemliga polisen, som alla tidigare järnvaktsmän. Han har inget hem, inga papper, inga pengar. Han lever på den ena kvinnan efter den andra, gifter sig med dem eller lovar att göra så. Sedan arresteras kvinnorna och träffas i fängelse. Jag har sett en del ruskiga slagsmål i mina dar!"

Möten mellan släktingar inträffade också, därför att hela familjer hade arresterats för att de hjälpt förrymda människor i bergen. Motståndsledaren, överste Arsenescu, var en populär gestalt, och hundratals människor arresterades för att ha hjälpt hans män. Hans hustru var i fängelse. Man

hade sagt henne genom bulvaner, att hennes man hade skjutits: denna lögn delgavs henne i ett försök att bryta ner hennes kampvilja.

Vi hörde, att general Eisenhower hade valts till president i USA. Sedan dess hade flera kommunistledare fråntagits makten och utrensats från partiet. Var detta en början till en liberalisering?

"Hur mycket är sådana marionettfigurer värda?" sade Silvia, en kvinnlig journalist. "Ryssland övervakar ju allting! Ingenting kommer att förändras, förrän Stalin försvinner."

Men ett rykte började spridas i Rumänien: kanalen skulle inte fortsättas. De stora arbetskolonierna skulle stängas. Den ursprungliga kalkyleringen skyldes härför.

Ryktet konkretiserades. Ett ögonvittne från K4-lägre berättade för oss, att lägre höll på att avvecklas. Officerare arresterades. Ingenjörerna för kanalprojektet skulle ställas inför rätta som ansvariga till att ha "stulit av statliga medel".

Nu tänkte vi alla följande: vartill skulle de bruka dessa tiotusentals fångar? Skulle vi frigets?

En ung kvinna från Ana Paukers ministerium placerades i vår cell. Hon chockerade alla med sina bittra tirader. Vi för vår del var banditerna — hon den lidande oskyldiga! Jenny Silvestru kunde inte tro, vad som hänt.

"Jag är ett orättvisans offer!" förklarade hon flera gånger om dagen.

"Sätt kommunism i stället för orättvisa", sade fru Iliescu, hustrun till en järnvaktsofficer.

"Partiet borde skjuta sådana som ni! Ni är alltför väl behandlade!"

"Min kära vän, jag var i fängelse redan under Antonescu! Jag frigavs några månader, innan kommunisterna fängslade mig igen. Detta är mitt sjätte år i fängelse. Era hotelser betyder ingenting för mig!"

Fru Iliescu var lika besvärlig som Jenny. Hennes förakt för kommunisterna var utan gräns.

"Vi måste visa vår överlägsenhet inför detta avskum ge-



nom att arbeta utöver deras eländiga arbetskvoter! Under kommunism eller ej, vad vi gör måste gagna fäderneslandet!"

Hon arbetade så intensivt i slavfabriken, att kvoterna ökades och alla blev lidande av det. Det var en enfaldig och osmaklig attityd. Trots allt var det svårt, att inte respektera henne. Hon hade lidit så mycket! Hon hade sådant mod!

En av hennes ofta upprepade historier handlade om en kvinnlig förhørsledare, som haft en sadistisk försmak för att tortera män i fängelse. Hon hamnade i Jilava efter den första partiutrensningen. "Kvinnor, vilkas män och söner hade lidit smärta och skam för hennes hand, kastade sig över henne", sade fru Iliescu. "De slängde en filt över hennes huvud och slog henne svart och blå."

Även då sådant utsägligt hat existerade, var det möjligt att göra förlikning. Det finns en väldig makt i Guds ord. En gång, när man bad mig leda i bön, vägrade jag detta, så länge det fanns kvinnor i cellen, som inte ville stifta frid. Jag citerade Matteus 5:23: "Därför, om du kommer med din offergåva till altaret och där kommer ihåg, att din broder har något emot dig, lägg då ned din offergåva framför altaret och gå först bort och förlik dig med din broder! Kom sedan och bär fram din gåva!"

Män och kvinnor övertalades med de orden att upphöra med långa, beska gräl. Deras liv förändrades. Som ett apokryfiskt uttalande av Jesus uttrycker saken: "Du blir aldrig lycklig, förrän du ser på din medbroder i kärlek!"

Men en atmosfär av stark fruktan och misstro härskade i hela Tirgusor. Vi hade ingen tröst i meddelanden, som knackades genom väggarna. Kommunisterna försökte använda sådana för sina egna ändamål. Svaren de fick från intet ont anande nykomlingar användes i de ingående förhör, som pågick på den tiden.

De fängslade kommunisterna var för sin del vissa om att de skulle bli skjutna. De hade varit hänsynslösa, och detta skulle nu falla tillbaka på dem själva.

Under tiden avrättades de, som älskade, och som var värda att älskas. En episod från Jilava: Dottern till en högt

uppsatt kommunistisk tjänsteman — hon var en kristen — fick en kväll veta, att hon vid midnatt skulle stå inför exekutionsplutonen. Avrättningar var ofta förekommande, och dödsdomar utfärdades av futtiga anledningar, ofta som en hämnadeakt.

Innan denna flicka skulle gå sin "midnattsbrudgum" — som avrättningen kallades — till mötes, gjorde hon en nattvardsgudstjänst med gröt och vatten tillsammans med sina cellkamrater. Lugnt lyfte hon lerkärlet, som innehöll maten.

"Snart ska jag förvandlas till mull", sade hon. "Av samma slag som detta kärl. Vem vet, vad det varit tidigare? Kanske kroppen av en vacker, ung man? Snart ska gräs växa fram ur min kropp. Men döden betyder mer än så, och det är därför vi lever på jorden: för att livnära våra själar kungligt, medan vi lever!"

Medan hon fördes bort, höjde hon rösten och läste trosbekännelsen. Den ekade genom de välvda korridorerna från mur till mur. Orden var desamma, som de, vi uttalar i kyrkan. Men det var en annorlunda trosbekännelse, ty hon menade vartenda ord. Hon gick döden till mötes för Guds skull och upptogs i det eviga livet.

Veckor förflöt. I Tirusor räknades vi två gånger om dagen. Men få vakter kunde räkna. Ännu färre kunde addera ihop antalet i den främre och den bakre raden. Saken varade i timmar. Sedan kom cellkontrollen. Järngallren testades med träbatonger. Det var mycket kallt på gården, och vi bad till Gud var morgon, att det inte skulle bli alltför många felräkningar.

En dag gick räknemanövern förvånansvärt snabbt. Och strax efteråt hördes det fruktade ropet:

"Samla alla era tillhörigheter!"

Vi skulle förflyttas.

## 15. Svinfarmen

På öppna lastflak transporterades vi till kollektivfarmen Ferma Rosie. Omedelbart började vi arbeta på åkrarna. Vi skulle täcka vinrankor med jord för att rädda dem från att förfrysas. Men jorden var som järn, och de stackars plantorna hade sedan länge torkat ihop av frosten. Man hade försummat dem. Nästa år skulle där inte finnas någon vingård kvar! Och ingen tycktes bekymra sig därom. Det var inte deras sak. De ansvariga spelade bara sin roll och utrettade det meningslösa arbetet samt skickade in sina rapporter.

Denna vingård hade varit en av Rumäniens mest berömda. Dess ägare var nu i fängelse. Men den påtvingade kollektiviseringens offer var ingalunda bara stora jordägare. Småbönder och jordbrukare drabbades hårdast. Deras försök att resa sig upp mot systemet krossades skoningslöst, och de blev vresiga och likgiltiga. De arbetade så litet som möjligt. Sedan fängslades de i tusenden, därför att de "misslyckats att uppfylla sina förpliktelser mot staten". Jorden låg obrukad. Vad som tidigare varit "Europas kornbod" mötte nu svälten. Och statens lösning på problemet var att skicka fångar som slavarbetare på kollektiven.

Det var likadant överallt: åkrarna var så dåligt skötta, att nästan ingenting växte. Vakterna, som sattes över oss, var ofta själva jordbrukare. En berättade, hur han hade beordrats att skjuta förste man, han såg i en by. Därefter sammankallades byborna och erbjöds att av "egen fri vilja" komma med i kollektivet . . .

Ämbetsmän genomletade tredskande bönders hem. Alltid fann man, att de "gömde vapen" — gevär, som polisen själv placerat dit!

Bondhustrur berättade, hur kollektiviseringsorganisationen hade tagit allt de ägde, boskap, vagnar, redskap.

Fru Manuila, en kraftigt byggd bondkvinna, som arbetade vid min sida, sade: "Då allt hade försvunnit, sade min man: 'Vi har våra psalmböcker kvar. Låt oss sjunga till Herrens ära och tacka honom för de ännu större rikedomar,

vi har i himlen!' ”

Fru Manuila hade haft en favoritko. Hon talade varmt om den. Hur hon kärleksfullt tog den om halsen kalla morgnar. Hur dess värme hade spritt sig till hennes egen kropp.

”Kor mjölkar inte bra, om man inte visar, att man tycker om dem”, sade hon. ”Och ändå är de bara djur, som alla andra djur!”

Vid kollektiven gjordes ingenting med kärlek: där fanns ingen Guds välsignelse.

En morgon, då jag arbetade på fälten, kollapsade jag. Fabriksslaveriet och arbetet på kollektivet hade gjort slut på mig. Vakter lade mig på en improviserad bår. Jag bars till lastbilen och fördes till Vacaresti fängelsesjukhus. Under vägen hade mitt huvud svullnat till den grad, att jag tyckte det var stort som en melon.

Detta fängelse kände jag väl till. Förr i världen hade Richard predikat där. På jularna brukade jag resa dit med paket och för att hjälpa till med att pryda granen. Nu fördes jag inte till någon sjuksal utan placerades i en ensamcell, där det inte fanns annat än en smutsig spann i ett hörn. Jag sov på blotta stengolvet.

Följande morgon, då jag tittade ut genom fönstret, såg jag manliga fångar, som rastades. När de kom förbi mitt fönster, frågade jag, om de hört någonting om Richard Wurmbrand. Den förste och den andre mannen skakade på huvudet. Vakten hade tagit sig en tupplur. Den tredje mannen svarade på min förfrågan: ”Wurmbrand? Pastorn?” — ”Ja”, sade jag, ”det är min man.”

Han bugade sig till jorden, som de ortodoxa brukar göra i kyrkan. ”Jag träffade honom”, viskade han. ”Jag beklagar inte mina tio år i fängelse. Det var värt priset, eftersom pastorn förde mig till Kristus. Och nu får jag träffa hans hustru!” Han måste skynda förbi, och han hade inte hunnit säga mig, om Richard ännu var i livet.

Han rundade gården med huvudet nedböjt och händerna på ryggen. Då han kom förbi fönstret igen, tillade han: ”Jag träffade honom i Tirgul-Ocna. Han var i cellen för

döende. Han talade alltid om Kristus.”

Vid nästa runda fann jag, att min nye vän var skollärare. Vakten gäspade. Hans tupplur var över, och han sade till fångarna att återvända till sina celler. Men jag visste, att Richard fortsatte att vara Richard, att upphöja Kristus, att vinna själar. Eller hade mannen talat om något som hänt för lång tid sedan?

Vad beträffar hans stora vördnadsbetygelse, var jag inte förvånad. Rumäner i allmänhet hade djup respekt för människor, som förde dem till Kristus.

Jag stannade ännu en dag i cellen, utan att någon läkare kom för att undersöka mig, men jag var lycklig att vara där, eftersom jag hoppades att ännu en gång få se skolläraren. Jag trodde inte, att Richard var död. Jag kan inte säga varför. Men en bibelvers kom som ljuva toner till mitt sinne. Den handlade om Jakobs son Ruben, vilket är Richards hebreiska namn: "Må Ruben leva och icke dö!" Det blev för mig ett löfte.

Efter två dygn erinrade sig fängelseadministrationen att de tagit emot mig som ett brådskande olycksfall. Man lade mig i en säng med lakan och filter.

En kvinnlig läkare i ren, vit rock gick ronden.

"Nu måste ni äta allt, ni får", sade hon. Det vänliga tonfallet i hennes röst fick mina ögon att tåras.

Doktor Maria Cresin var nybakad läkare. Med mod och uthållighet arbetade hon i ett Vacaresti med personalbrist och stor överbeläggning. Patienterna avgudade henne.

Jag hade fula hudbesvär, ett slags skorv, sade hon, som berodde på undernäring. Jag måste äta: det var den enda kuren. Hon gav mig injektioner, och besvären började avta. Sår och irritationer på min kropp började läka. Tarmkatarren och diarrén försvann. Jag återfick till och med min synskärpa: vitaminbristen spelade sina spratt med våra ögon, och många fångar led av nattblindhet.

I sängen intill min låg en kvinna, som en gång varit förmoden. Hon oroade sig inte alltför mycket över att vara i fängelse. Hon var säker på att snart frigivas. Var inte Ei-

senhower Amerikas president? Och Winston Churchill Englands premiärminister? Två berömda krigare skulle inte lämna Östeuropa kvar i slaveriet!

"När amerikanerna kommer, ska de låta ryssarna betala krigsskadestånd. Med min tidigare inkomst i beaktande ska jag be om femtusen lei om dagen för de sex månader jag varit i fängelse. Det blir en miljon lei! Jag klarar mig för resten av livet."

Jag föreslog, att hon likaväl kunde be om tiotusen lei per dag. Då skulle hon ju ha två miljoner.

"Vilken god idé", sade hon. "Ni judar är klyftiga människor!"

De andra fångarna kallade henne "Miljonärskan".

Vi roade oss i sjuksalen på ett sätt, som ofta slutade i tårar. Vi försökte föreställa oss hur livet skulle vara, om vi vore döva gamla gummor. Ett ord gick från ena änden av sänggraden till den andra. Varje patient förvrängde vad de hört en smula, så att resultatet blev något helt annorlunda. Men skrattet och sinnesrörelsen blev för mycket för oss. Och så snart det förvandlats i gråt, greps hela salen av djup kris. Många var unga, och de såg sin ungdom förrinna. Leken skulle bli verklighet.

Vacaresti sköttes av en politisk officer. (Läkarvård liksom allt annat måste utövas i klasskampens anda.) En kväll trädde han in i salen med några uniformerade kolleger och höll ett pompöst tal över kommunismens glädjeämnen. Då sådana fina sjukhus fick fritt användas, vem behövde då Gud? frågade han.

Jag sade: "Löjtnant, så länge som det finns människor på jorden, behöver vi Gud och behöver vi Jesus, som ger liv och hälsa!"

Han blev mycket förargad. Hur vågade jag avbryta honom? Hur kunde jag fortsätta att tro på sådant skräp?

Jag sade: "Alla som bor i ett hus vet, att det har konstruerats av en arkitekt, liksom alla som njuter en festmåltid vet, att den iordninggjorts av en kock. Vi är inbjudna till denna världs festmåltid: jorden är full av underbara ting — solen, månen, stjärnorna, regnet, och frukter av

alla de slag; och vi vet, att den som har gjort alltsammans är Gud.”

Den politiske officeren skrattade och gycklade samt gick sin väg tillsammans med sina vänner. Han smällde igen dörren efter sig.

Nästa morgon kom en vakt och sade åt mig att packa. Samma dag skickades jag tillbaka till arbetskolonin.

Denna gång var det en statlig svinfarm, där femtio kvinnor skötte om flera hundra svin. Åren hade varit svåra, men detta var det svåraste av alla. Matransonerna låg på svältgränsen. Vi släpade oss ur sängen klockan fem om morgonen, fortfarande iklädda de stinkande paltor, i vilka vi gått till sängs, samt gick ut i kölden och mörkret för att utfodra svinen.

Stiornas golv täcktes fotsdjupt av flytande träck, det enda, som aldrig frös till is. En avskryvård, bedövande stank hängde i luften och genomträngde varje hörn av våra barker. Vi förde den med oss med våra kroppar och i vårt hår. Till och med den tunna fängelsesoppan, som vi slurkade i oss med träskedar, smakade av den. Vi hade det förstås bättre än den förlorade sonen: vi fyllde våra magar med samma fröskidor, som svinen åt.

Allting förlorade mening. Döden stirrade mig i ansiktet. Hela världen bestod mer än någonsin av tårar och förtvivlan, och ett rop steg upp ur mitt hjärta: ”Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig?”

Att försöka rengöra stiorna var lika hopplöst som att städa hela världen. Hungriga och halvdöda tog vi varje dag nya tag för att i skottkärror borttransportera dessa berg av gödsel.

Jag visste, att det inte fanns något hopp för mig — inte heller för världen — och väntade bara att dö.

Troligtvis skulle jag under psykiska omständigheter som dessa inte ha överlevt så länge. Men lyckligtvis varade det inte många veckor. Jag är övertygad om att Herren hörde mina böner och tog mig bort därifrån enligt sin plan. Jag skulle bara lära mig en svår läxa: att dricka kalken ner till den bittra dräggen. Och nu är jag tacksam för att jag ge-

nomgick denna hårda skolning, som lär en det högsta slaget av kärlek, kärleken till Gud, till och med, när han inte ger en annat än lidande.

Från den öppna lastvagnen såg jag svinfarmen avlägsna sig, en mörk klunga hyddor i det vita landskapet. Vinden var som en kall järnhand. Den slet i lösa klädtampar och skickade ut fina härvor av snö som skum över landskapet. Ingen av oss visste eller frågade eller brydde sig vidare om vart vi skulle. Ett kollektiv liknade ju exakt nästa!

Men helt oväntat anlände vi till Ghencea, transitlägret, varifrån jag för mer än två år sedan hade skickats iväg till kanalen.

"En sån massa kvinnor! Platsen är fullare än någonsin", viskade vi sinsemellan, medan vi väntade på namnkontroll och numrering. "Vad är på färde?"

Inte förrän efter mörkrets inbrott var de färdiga med oss och vi kunde marscheras iväg till barackerna. Blodcirkulationen återvände i våra stela lemmar. Inne i den relativa värmen började hoppet vakna till liv. De hundratals kvinnor, som uppfyllde denna och alla andra baracker i Ghencea till bristningsgränsen, kom från läger över hela Rumänien. Antingen planerades något nytt slavarbetsprojekt, eller också . . .

Men ingen vågade kläda hoppets tankar i ord. Vi hade gått igenom alltför mycket, vi hade bedragit oss själva alltför ofta.

Andra dagen spreds ett rykte: i Ghenceas kontorsbyggnader arbetade tio män från säkerhetspolisens högkvarter med personhandlingarna. Våra personhandlingar! De hade anlant från Bukarest två dagar tidigare. Kunde detta verkligen betyda friheten?

Jag såg mig omkring i baracken. Under svaga skärmlösa glödlampor satt fågelskrämmor till kvinnor och samtalade med låg röst, ältade ryktet, vände ut och in på det, pratade, pratade — och hela tiden gjorde våra tankar upp planer för framtiden. Lukten av sur mat och illaluktande kroppar hängde som en smitta i luften. Högtalare hade tillkommit



i lägerutrustningen. Tid efter annan gav de ifrån sig ekande, krasande ljud, liksom det förstärkta ljudet av ägg i en stekpanna, eller också vrålade de fram meddelanden, obegrip-  
liga på grund av det misstämnda ljudet. När den första sensationen hade gått över, såg man kvinnor som satt och stirrade ut i tomma intet i timmar, väntande. Nej, de trodde inte, att de skulle slippa detta liv — någonsin!

Några av de zigenarflickor, jag lärt känna i Cernavoda, var där. Och en dag hörde jag mitt namn ropas.

"Sabina! Sabina!" Det var Zenaida, som hade spelat drottning i förkrigstidens Bukarest, från K4. Hon hade avverkat en runda kollektiv, hon också. Vi försökte ta varandra i handen men hejdade oss plötsligt. Ty alla våra fingrar var svullna och förstörda av köldsprickor.

Vi skrattade och berättade våra respektive äventyr — eller så mycket av dem, som vi kunde härda ut med att omtala. Hon insisterade på att jag skulle ta ett par mansbyxor och en varm jacka, som hon hade snålat till sig någonstans. Jag gjorde detta med tacksamhet.

"Det är Charlie Chaplin upp i dagen!" De andra tog ett steg tillbaka för att beskåda effekten. "Till och med hennes skor har plösar där bak!"

Då vi fått nog härav, började vi diskutera det enda avgörande.

"Hur länge till?"

"Betyder detta, vad vi tror det betyder?"

Så började vakter ta oss till förhör i lägerkontoren. Zenaida kom i en av de tidigare grupperna. Hon sade mig:

"Det var ungefär som en vanlig utfrågning, faktiskt, men en mycket artig sådan. Och i stället för att fråga om en själv frågade de, vad *vi* tyckte om *dem*!"

De vanliga tre officerarna i uniform satt bakom skrivbord, täckta med papper, sade Zenaida. Efter några få frågor om hennes hälsa och hur vi tyckte om att vara här och om vi hade släktingar utanför, tog sakerna en mer ovanlig vändning.

De frågade: "Inser ni, hur fel ni hade i att motsätta er uppbyggandet av socialismen? Vad anser ni om er omskol-

ning i fängelse? Förstår ni, att staten gjorde rätt i att ge er denna chans till förbättring? Att ingenting och ingen ska kunna vända kommunismens tidvåg?"

"Naturligtvis sade jag dem, att jag njutit av varenda minut", sade Zenaida. "En sådan pompös åsna till förhørsledare! Orerande om våra nationella framgångar och våra fina farmer och underbara arbetsläger! Inför mig, kära du, efter tre år och nio månader av eländet!"

Som de flesta fångar gjorde hon sitt bästa för att ge intryck av att ha upptäckt sina fel och att hon nu längtade efter att vara värdig en plats i samhället.

Innan månaden gått till ända, började små grupper av kvinnor lämna Ghencea. Som alltid var vi ovetande om vart de skulle. Namnlister lästes upp, grupper marscherades iväg till lägerkontoret och kördes sedan bort på lastbilar. Men det fanns ännu ett litet, hoppfullt tecken.

Slutligen kom min tur. Majoren bakom bordet var tjock och skär som ett spädbarn. Han hade händer som feta små korbknippen, och med dem höll han hela tiden på att fösa undan sakerna på bordet, medan han talade, som om han vid något tillfälle skulle behöva hoppa upp på det för att ge slutgiltig effekt åt sitt tal.

Det fanns några speciella frågor, som reserverats för troende fångar.

"Ni måste veta, fru (fru!) Wurmbrand, att jag i denna position är mäktigare än Gud. I varje fall har han inte ännu blandat sig i något på detta kontor." Han avnjöt härvid sina två assistenters uppskattande leenden. "Men har ni verkligen erkänt detta? Har ni verkligen genomskådat humbuget i religionen? Har ni insett, att Gud i ett kommunistiskt samhälle är överflödig? Att ni inte behöver honom mera? Om ni någonsin befrias härifrån, ska ni bli förvånad över de senaste årens landvinningar — och vi är ju bara i början!"

Guldtränsarna på hans epåletter var nya och glänsande. Under hans korbhand låg en brungul pärm full med något som mycket väl kunde vara mina papper.

Jag sade: "Jag ser, att ni är mäktig. Och sannolikt har

ni papper och dokument där rörande mig, som jag aldrig har sett och som kan avgöra mitt öde. Men även Gud för sina böcker, och varken ni eller jag skulle leva utan honom. Så vare sig han låter mig stanna här eller frigets tar jag emot vad som händer, som om det vore till mitt bästa.”

Majoren slog båda nävarna i bordet, som om nu detta kunde känna slaget! ”Otacksamt, fru Wurmbrand, otacksamt! Jag är ledsen över att ni inte har lärt er läxa, och jag kommer att rapportera saken till den änden.” Han skrek i låtsad vrede i några minuter.

Men tre dagar senare upplästes mitt namn. Högre auktoriteter än majorens bestämde alltså faktiskt mitt öde!

Vi stod med våra arma knyten och väntade på den snötäckta gården utanför lägerkontoren. Inte ens nu var vi det minsta övertygade om att vi skulle frigets. Det var först, när vi hade marscherats bort utanför grindarna med sitt sjungande taggtrådsnät och stod skälvande på vägen, som vakten började den långdragna processen att dela ut våra papper.

Vinden förde hans hesa stämman med sig.

”Wurmbrand, Sabina, född Cernauti, 1913 . . . hemmahörande i . . .”

Jag tog den handling, som tillkännagav min frigivning. ”Erkännande om frigivning”, stod det överst, men det började bli alltför mörkt, för att man skulle kunna se att läsa. De sista glödande stråken syntes på himlen, då vi travade in oss i en lastbil och for iväg. Ghencea ligger bara några kilometer från Bukarest, men vi sattes av en bra bit utanför staden.

Jag promenerade med mitt flottiga, stinkande knyte genom förstäderna. För första gången på nära tre år såg jag människor, som skyndade hem efter arbetets slut och handlade åt sina familjer.

”Hem!” Det var dit jag skulle! Om det nu existerade!

Om någonting alls fanns kvar! Hem, vänner, familj — jag visste inte, vad som hade hänt med någotdera. Mihai skulle vara fjorton år nu. Vad hade de gångna åren förorsakat honom? Jag kände mig nästan skrämmd att få reda härpå; och

längtrade samtidigt efter att träffa honom.

Vad gatubelysningen bländade mig, och vad matoset från restaurangerna trängde sig på mina sinnen! Jag önskade sluta öronen för spårvagnarnas gnissel och skrammel, gömma mig för deras blå gnistregn! När folkmängden skyndade förbi utan hänsynstagande till mig, började jag känna mig förtvivad. Jag letade efter 7:ans hållplats. Den kanske inte fanns kvar längre? Jo, där var den! Jag undertryckte min panikkänsla och steg på. Sedan kom jag att tänka på, att jag saknade pengar.

Jag sade högt: "Skulle någon vilja vara snäll och betala min avgift?"

Alla huvuden vändes för att se, vem som gjorde denna ovanliga förfrågan. Och en snabb blick räckte för att veta, varför den ställts. Ett dussin personer erbjöd sig genast att betala för mig. De flockade sig omkring mig, fyllda av medkänsla. Dylika händelser var nu en del av vardagslivet. Det verkade som om alla i vagnen hade en släkting eller vän i fängelse. De ställde inga frågor — nämnde bara namnen på sina kära, som jag eventuellt kände till.

Vi for förbi strax intill Viktoriagatan med dess sorgliga minnen av polisstationen, där jag först hållits häktad. Allt var sig likt. De gigantiska porträtten av mänsklighetens fyra genier — Marx, Engels, Lenin, Stalin — stirrade fortfarande ner på mängden, som trampade fram i snösörjan. Jag steg av spårvagnen vid ett hyreshus som jag kände till, och gick uppför trapporna. Dörren öppnades av en väninna.

"Sabina!" Hon lade handen över munnen och tog ett steg baklänges. "Är det möjligt?" Vi föll i varandras armar. "Jag känner mig ganska omtöcknad", sade jag. Och började gråta.

Någon sprang för att hämta Mihai. Mitt hjärta ville upphöra att slå, då jag såg honom komma genom dörren. Han var lång och blek. Och så mager!

Men en ung man nu!

Då vi kramade om varandra, strömmade tårarna nedför mitt ansikte. Han torkade bort dem med sina händer.

"Gråt inte så mycket, Mamma!" sade han.

I det ögonblicket kändes det, som om alla mina bekymmer var över och jag aldrig mer skulle behöva gråta.

### 16. *Hemma igen*

Följande dag promenerade vi tillsammans i Bukarests stora park, Cismigiu. Jag måste på nytt lära känna min son. Jag kände honom ju inte längre! Då Mihai var mycket liten, fruktade vi nästan för honom. Han tycktes helt absorberad av religiösa tankar. Han ställde sådana djupa frågor. Han var tidigt utvecklad och duktig evangelist vid fem års ålder. Då han var sju år, förde han till Kristus en professor, som blev medlem i vår församling.

Skulle det goda i honom ha förstörts av kommunisterna i vår frånvaro — förstörts av människor, som inte visste, vad vänlighet var?

Jag gladde mig åt att genast finna goda karaktärsdrag hos honom. Vi talade om mina år i fängelse och straffarbete. Han sade: "Vi klandrar inte naturen för att den består av både dag och natt, ljus och mörker. Så jag accepterar människors ondska. Låt oss försöka, att inte kalla dem odjur!"

Fortfarande undrande berättade jag för honom om korsets väg. Han lyssnade noggrant, till dess att han fick syn på ett fruktträd, som började knoppas. Det var en av dessa gudomliga vårdagar, som kommer före sin tid, som om det fina vädret inte kunde vänta på att infinna sig. Snödroppar bröt sig igenom de försummade rabatterna. Hyacinter började slå ut.

När jag slutat, sade han: "Du, Mamma, och Pappa med, har valt korsets väg som den bästa, när det gäller att tjäna Gud. Jag vet inte, om också jag skulle välja den. Jag känner mig mest nära Gud på en plats som denna. Någonstans, där det är vackert. Inte lidande och skam!"

Han hade haft så få glädjeämnen i livet, och han värdesatte nu det lilla han kunde. Guds blomster kostar det ingenting att beskåda! Han sade: "Varför inte bara stanna i en trädgård, känna blomdoften och älska Gud på det sättet?"

Jag svarade: "Du vet, att när Jesus korsfästes, fanns det en trädgård i närheten, enligt vad det berättas. Vad skulle du göra, om du stod i en trädgård och hörde skriken av en oskyldig man, som korsfästes? Fängelserna i Vacaresti och Jilava är inte långt borta. Människor torteras där, medan vi tittar på blommorna. Så torteras också människor i inrikesministeriet tvärsöver gatan."

Han frågade försynt: "Hade du det mycket svårt, Mamma?"

Jag svarade: "Mihai, vi är hebréer, och vi är Guds barn. Det som mest förtryckte oss låg inte på det fysiska området. Det bestod i att vi måste slava för den förgängliga världen och fräntogs den andliga. Historien om kanalen visar, hur fåfängt detta fysiska arbete kan vara, om inte Gud finns bakom.

Till sist blev det ingenting av med kanalen! Likadant skedde med romarriket, det grekiska folkväldet, den första judiska staten, den egyptiska och kinesiska civilisationen. Nu försvinner också det brittiska imperiet. Alltsammans hörde förgängligheten till.

Så detta var vårt stora lidande: att behöva leva i en illusorisk värld — inte i vår egen andliga, hebreiska, tillhörande dem, som 'kommer från den andra sidan', vilket är den etymologiska betydelsen av namnet på vårt släkte."

En kväll kom han till mitt rum och läste för mig ur Plutarkos verk "Catos liv". Där stod, att tyrannen Sullas palats inte var något annat än en avrättningsplats, så många torterades och dödades där. Cato var då på sitt fjortonde år, sam-

ma ålder, som Mihai nu hade. Och när han såg huvudena av berömda personligheter bäras ut, samt hur andra försökte dölja, att de suckade vid åsynen härav, frågade Cato, varför ingen dödade Sulla. Hans lärare sade, att folk fruktade honom ännu mycket mer, än de hatade honom. Då sade Cato: "Ge mig ett svärd, så att jag kan döda den mannen och befria mitt land!"

Mihai lade ner boken.

"Det är sant! Jag känner mig en aning på det viset. Jag skulle gärna bara vilja njuta av livet, men ibland undrar jag, varför så många ungdomar inte gör något. En enda pojke som jag skulle kunna befria landet från en tyrann. Om sådant handlar ju hela Gamla testamentet. Är inte detta från Gud?"

Jag sade, att jag inte trodde det skulle hjälpa under nutida förhållanden. Och det vore inte det bästa sättet. Vi måste försöka tillintetgöra tyranniet — inte tyrannerna. Vi måste hata synden, men älska syndaren.

Mihai svarade: "Mamma, det vore det svåraste av allt!"

Under dessa första dagar var jag som en kvinna, som återvänt från de döda. Jag var fri! I jämförelse med de många fängelseåren syntes allt annat som oväsentligheter. Muntert hade vi sagt: "Om man kunde komma ut härifrån, skulle jag leva lyckligt på bröd och vatten under resten av mitt liv. Inte ett ord mer av beklagande!" Och de flesta av oss levde nu faktiskt på bröd och vatten.

Här började dock de verkliga problemen. Oron över stort och smått.

Det var en chock att se den eländiga nöden och svälten överallt. Folk, jag hälsade på hos, var bara skinn och ben. Utslitna filter på sängarna, inga lakan eller örngott. Många dagar i sträck hade de inte råd att köpa svart bröd eller använda en smula elektricitet för att värma hemmet.

"Vi har måst sälja allt", sade en väninna förklarande. "Matbesticken, linnet, mattorna. Till och med våra böcker. — Nej! Sitt inte på den där stolen! Benen är brutna!"

Det mesta av pengarna hade använts för att köpa dyrbar



medicin åt hennes far, som bodde med familjen i den lilla lägenheten.

"Sabina, var så snäll och var försiktig, vad du berättar för folk!" tiggde hon. "Det finns angivare *överallt!* Kyrkan är fullspäckad av dem."

En ström av vänner och främlingar kom för att hälsa på mig, alla bedjande på det mest hjärtslitande sätt om nyheter ifråga om fängslade familjemedlemmar. Bara i undantagsfall kunde jag hjälpa dem eller besvara deras frågor: "Var det en amnesti? En upptining? En ny taktik?" — Varför hade jag frigivits? Vad kunde man dra för slutsatser av det hela?

Jag lärde mig kvickt allt rörande "slutsatser", när det gällde myndigheterna. Köerna vid de statliga byråerna var längre än utanför butikerna. Jag behövde ett ransoneringskort. Utan ett sådant kunde jag inte ens köpa bröd. Jag väntade i kön fyra timmar en morgon. Då jag nådde den lilla expeditionsluckan, sade flickan burdust:

"Var är ert arbetskort? Utan det kan ni inte få ett ransoneringskort!"

"Men jag är en före detta fånge!"

"Det kan inte hjälpas! Inget arbetskort och -nummer, inget ransoneringskort!"

Alltså måste jag leva på andras barmhärtighet.

Under någon tid delade vi ett rum med en väninna till mig. Men Mihai var nu en ung man. Det gick inte för oss alla att bo tillsammans. Jag begynte ett långt, långt sökande efter ett annat rum.

Vårt gamla hem hade konfiskerats. Så hade allt dess lösöre, möbler, sängkläder, böcker. Men vänner till oss bodde i det hus, där vår våning en gång funnits. De sade, att det fanns en liten vindsvåning ledig. Och liten var den sannerligen: det ena rummet var fyra gånger fem meter, det andra tre gånger två.

Efter dagar av köande och pappersexercis tilläts jag disponera detta "bostadsutrymme". Det enda, som fanns i möbelväg, var några skraltiga gamla sängar med trasig resår. Inget vatten, ingen toalett. Vintertid var det bistert kallt,

sommartid alltför hett. Fönstret vette ut mot en brandmur.

Mihai och jag flyttade in. Här bodde vi och lagade mat och sov. Då Janetta frigavs, kom hon och bodde hos oss. Vi hade inga sängar, så hon och jag delade en soffa.

Sedan var det Marietta. Hon kom en dag till vår dörr. Och stod där och log så flickaktigt och försynt; hon hade mörkblå ringar under ögonen och bar en luggsliten svart kappa. Hon höll fram ett litet paket, omlindat med snöre.

"Det är inte mycket", sade hon. "Två franska pastejer." Som hon stått i kö för i två timmars tid. Och som inte var vidare franska!

Marietta var en gammal medlem av vår församling. Hon var en trevlig och lugn flicka, men inte alltför intelligent. Folk var en aning rädda för henne. Hon led av epileptiska anfall.

Jag var glad att se henne. Hon hade ett oskuldsfullt sätt, som alltid gladdde oss.

"Kom in och sitt, Marietta!" Jag steg baklänges för att hon skulle kunna komma in, och dörren slog emot änden av Mihais säng. "Vi har inte varit här så länge, och det är mycket ostädat."

Hon klämde sig förbi och satte sig på en av de skrangliga stolar, vi hade anskaffat. Ryggstödet föll av. Mihai gick fram för att hjälpa Marietta.

"Så hemtrevligt ni har det här!" sade hon och såg sig omkring till spisen, där jag höll på att steka potatis i billigt flott.

"Det är bara ledsamt med taket", sade Mihai. Det slutande taket var fläckat av stora fuktfläckar, där en mörk mögelsvamp växte som mossa hela tiden. Närhelst en av oss flyttade på sig, måste också alla de andra bereda plats.

Marietta åt potatisen med oss. Senare, då Mihai hade gått in i sitt rum för att läsa, berättade hon, att hon inte längre ägde någon i hela världen samt att hon efter en vecka inte skulle ha tak över huvudet. Den familj, hon bott hos, hade bett henne flytta. Släktingar skulle komma från Cluj. De behövde sängen . . .

"Ja, Marietta, som du ser, så är inte detta någon våning!

Det är bara det gamla vindsrum, där vi brukade samla skräp, när vi bodde här i huset. Men om du vill, kan vi kila in ännu en sovplats här. Jag antar vi kan finna en madrass någonstans.”

Hennes ansikte lyste upp av glädje. ”Verkligen? Är ni säkra på att pojken inte tar illa upp. Jag har några saker — filter och några tallrikar och bestick. Jag skulle så gärna vilja stanna hos er!”

Så Marietta kom och bodde hos oss på Oltenigatan.

Det var ungefär en vecka efter min frigivning. Luften var fräsch, spårvagnarna tycktes svänga runt som på en nöjesplats, de enformigt grå folkmassorna rörde sig på gatorna med lättare steg. Det hade varit en sträng vinter, en av de värsta på trettio år. Nu smälte det milda, varma solskenet till och med våra hjärtan.

Plötsligt började kyrkklockor att klämta. Så många år det var, sedan jag hört det ljudet! En djup, allvarlig sorgelång, som kom först från katedralen, sedan från Sankt Spiridon, sedan från alla de andra kyrkor i Bukarest, vilka ännu var öppna.

Staden hade många klockor. (Rumänien var på medeltiden en kristen bastion gentemot turkarna, och landet är fullt med kloster och kyrkor.) Nu klämtade de alla samtidigt. Men det vackra ljudet var även skrämmande. Folk stannade på gatorna och frågade sig, vad som hade hänt. Trots polisens förbud mot smärre folksamlingar, samlades små hopar på de öppna platserna och viskade med varandra.

Därefter skrällde ljudet igång i högtalarna på Viktoriegatan:

”Kamrater och vänner! Arbetare i den Rumänska Folkrepubliken! Presidiet av USSR:s högsta sovjet meddelar partiet och alla rumänska arbetare den sorgliga nyheten, att den 5 mars 1953 ordföranden för ministerrådet i Sovjetunionen och sekreteraren i kommunistpartiets centralkommitté, Josef Vissarionovitj Stalin, har avlidit efter en svår sjukdom. Folkets vise ledare och lärare, Lenins kam-

rat och trofaste lärjunge, lever inte längre!" Högtalarna skvalade fram militärisk sorgemusik.

Ljudet av klockorna betydde inte död utan början till ett nytt hopp för de flesta av oss. "Men varför gör de på detta sätt?" frågade alla. Särskilt sedan man hade hört, att gudstjänster hade beordrats för att hedra minnet av ordföranden för världsateistförbundet, som till den grad hade ansträngt sig att förinta kristenheten!

Ett rykte spreds, att Stalin i vånda på sin dödsbädd hade bett om sista smörjelsen och om att bli begravnen med ett kors. Skuggan av hans miljoner offer (den sovjetiske författaren Ilja Ehrenburg skrev senare, att om han tillbringat sin livstid enbart med att skriva ner dessas namn, skulle han inte hinna göra listan färdig) föll över hans bädd, och han manade alla kristna att bedja för honom. Så viskades det. . .

Skolor och butiker stängdes. Mihai kom hem med specialupplagan av "Scintea". Vårt enda nyhetsorgan, partiorganet, innehöll naturligtvis bara lovtal. Alla breda slogans och affischer på gator och biografier och kaféer lovsjöng den sovjetisk-rumänska vänskapen. Radion trumpetade ut samma visa.

Med stor risk lyssnade vi till utländska sändningar. Från en av dessa stationer hörde vi hur Jesajas 14:e kapitel lästes — ett skräckinjagande kapitel, som beskriver en tyranns död. Han hamnar i helvetet, där han smädas med orden:

"Så har då också du blivit maktlös såsom vi, ja, blivit vår like! Maskar äro ditt täcke . . . Huru har du icke blivit fälld till jorden, du folkens förgörare!" Kapitlet är triumferande och hämndlystet.

"Vad tror ni om det, då?" frågade Mihai, då det slutade.

Jag sade, att jag inte kände det på det sättet. I en människas sista ögonblick, då hon ser döden framför sig, kan stora förändringar ske. Jag erinrade om att Stalins mor var en god och gudfruktig kvinna. Huru mycket måste hon inte ha bedit för honom! En biskop sade till Sankta Monica, som grät över sin sons synder: "Sonen till sådana tårar kan inte gå förlorad!"

Och nu hör vi om Stalins dotter, som blev en kristen,

trots allt fadern lärde, samt att hon flydde till västvärlden. Vem vet, vad den döende Stalin menade med den där "obegripliga och skräckinjagande gesten", som Svetlana beskriver, då han "plötsligt lyfte sin vänstra hand, som om han pekade uppåt mot någonting. . . och nästa ögonblick frigjorde sig anden från kroppen"? — Påven läste en mäsja för Stalins själ. Skulle Jesus ha älskat Stalins själ mindre än påven?

Myntets andra sida bestod av glädjen över början till vad vi hoppades skulle bli en ny tid, slutet på slavarbetslägren och projekt sådana som kanalen. Ty alla rykten besannades: kanalbygget skulle verkligen upphöra! Efter fyra år övergav man projektet med bara en sjundedel av arbetet utfört. Mer än tvåhundrausen män och kvinnor hade slavat där. Ingen vet, hur många tusen som dog. Miljarder kronor kastades bort och landets ekonomi var förstörd. För ingenting!

I "Scintea" läste vi, att staten nu övergick från fullföljandet av större socialprojekt till att framställa konsumentartiklar. Levnadsstandarden måste höjas. Men ett faktum var, att kanalen varit ett fiasko. Ingenting skulle ha fungerat. En sista större kalkyl gjordes av några ingenjörer. Somliga säger, att dessa upptäckte, att Baragan-slätten skulle ha översvämmats. Andra, att där aldrig skulle bli tillräckligt med vatten för att förse både kanalen och irrigationsprojektet.

Ett faktum är, att huvudingenjören och huvudplanerarna arresterades. Det utdelades dödsdomar för "ekonomiskt sabotage". Åtminstone två av männen avrättades på stället. Trettio andra män fick domar på tjugofem år vardera.

Jag läste påskbönen för mig själv: "Vi voro slavar hos farao i Egypten, men Herren befriade oss med sin mäktiga hand." Detta inträffade åter. Baracker och arbetskolonier stängdes. Byggnaderna fick falla sönder. Ogräset genomträngde murbruket. Den väldiga, ödliga slätten förvildades igen.

Idag är det en vild och övergiven plats. Ormar rasslar genom undervegetationen; de jagas inte längre som föda. Och ingen lägger heller ut brödsmulor åt flyttfåglarna.

Rostiga redskap ligger ute på de övergivna grönsaksodlingarna och den kalla vinden från Svarta havet eroderar bort de sista spåren av vad som skulle bli ett världens underverk.

Jag återfick långsamt hälsan och en del av min tidigare spänst. Revbenen, som hade brutits, då jag kastades i Donau, gjorde ont, men läkaren sade, att detta bara berodde på, att de ännu inte helt läkt samman. Han rådde mig till några veckors sängläge. Och sade, att det var ett under, att jag hade överlevt. Men jag hade alltför mycket köande att göra.

En morgon, då jag stod och väntade på Oltenigatan, såg jag en luggsliten liten man med begynnande tunn hårväxt. Han stirrade på mig, då vi gick förbi varandra. När jag strax härefter stoppade handen i kappan, fann jag en hopvikt lapp. Han hade stuckit ner den utan att jag märkt det, och så hade han försvunnit.

"Och det skall ske, att Herren skall befria dig från sorg och från fruktan och från det hårda slaveri, som du måste utföra . . ."

Jag läste texten och visste, att kampen fortsatte. Det kanske inte märktes, men runt omkring mig fanns Guds kärlek. I förbigåendes ansikten, som ingenting avslöjade. I hjärtan, som ingen Stalin kunde nå.

En ny lycka genomströmmade mig. Jag var medlem av den underjordiska kyrkan!

Detta ord finner man inte i uppslagsböcker, och dess byggnader finner man inte i Östeuropas städer. Den äger inga katedraler. Dess präster har slitna arbetskläder. De har ingen teologisk skolning. De vet föga om sekteristiska tvistigheter. Den underjordiska kyrkan har inget namn ens bakom Järnridån. Först efter att ha kommit ut till den fria världen förstod jag, att man talade om oss under den benämningen bland de vänner i utlandet, som visste, vad vi gjorde. Om jag tidigare hade fått frågan: "Har ni en underjordisk kyrka i Rumänien?" skulle jag inte ha förstätt frågan. Liksom Molières Monsieur Jourdain, som hade talat prosa i hela sitt liv utan att veta det! Vi gjorde bara vår kristna plikt. Vi tog ingen hänsyn till kommunistiska lagar.

Och vi behövde inte ge vår inställning något namn.

Under de följande tolv åren skulle detta bli mitt liv.

Till att börja med hade jag sört över kyrkobesökarnas problem. De förföljdes av polisen, plågades av angivare. Via radio, bio, teater och press fortsattes skoningslöst kampanjen för utrotandet av vår tro. Gamlingar kunde gå i kyrkan, fastän med svårighet och under observation. Men de unga fick inte tro!

Jag såg hur många av våra tidigare vänner inte vågade komma nära vårt hus av rädsla att mista sina arbeten. Andra ville inte ens tillstå, att de en gång hade gått i kyrkan tillsammans med oss.

På väg förbi universitetet såg jag en lärare, som vi hade känt väl, och gick fram för att hälsa på honom. Han var tillsammans med en kollega.

"Ni misstar er, min fru! Jag känner er intel!" Han vände sig bort, därför att han inte kunde se mig i ögonen.

Folk var så rädda, fastän de var "fria". I fängelset hade vi, till och med när det var som värst, sett Guds hand i rörelse. Vi lärde oss, att fastän vi led, övergav han oss inte. Vi kunde lita på honom. Så det var en viktig sak i vår underjordiska kyrka att lära folk detta. Och med en fängelsebakgrund var det lättare att vinna deras förtroende.

Jag var tvungen att hålla mig på min kant. Vår kyrka leddes ju nu av två unga lutherska pastorer. Men det var pinsamt att märka, att så många av deras församlingsbor knackade på min dörr för att be om råd och avbördas sina bekymmer. Troende, som hade lidit för sin tro, behandlades med något som liknade idoldyrkan av andra kristna. Allt vi sade var "evangelium"!

Detta är en farlig inställning. Martyrerna skapar inte sanningen! Det är Sanningen, som gör martyrerna. Jag fick vara mycket bestämd och hindra folk från att bemöta mig med överdriven vördnad.

Att hålla mina åsikter för mig själv var heller inte lätt. De två unga pastorerna gjorde sitt bästa, men de kunde bara undervisa om vad de lärt av sina lutherska professo-

rer och av böcker, som ofta grundade sig på andra böcker, skrivna för århundraden sedan i en värld, så olik vår. Jag kände inte samma respekt för dessa idéer, som jag brukat känna. Inte allt, som böckerna lärde, stämde in på de läxor, jag fick i fängelset.

De kommunistiska metoderna ifråga om hjärntvätt och indoktrinering var nya. De krävde nya lösningar. Och dessa uppfanns i sinom tid av den underjordiska kyrkan.

”Mamma, det är slut med skolan!”

Mihai kom hem tidigt en dag med glad uppsyn och beslutsamhet.

”Vad menar du? Slut?”

”Jag ska inte gå dit mera!”

”Men du måste fortsätta dina studier!”

”Inte där!”

Pö om pö fick jag ur honom vad som inträffat. Den kommunistiska ungdomsorganisationen höll på att byggas upp, och de bästa eleverna gavs privilegiet att bära en röd slips. Barnen tillsades att föreslå en kandidat för denna ära. Och de föreslog Mihai — som vägrade! Han sade: ”Jag tänker inte bära den röda slipsen! Den är symbolen för det parti, som håller min far fängslad.”

Bestörtning! Läraren, en ung judinna, visste inte, vad hon skulle säga. Men hon måste hålla masken. Hon förebrådde Mihai och skickade hem honom.

Men faktum var, att nästan alla lärarna avskydde, vad de måste göra, och de människor, som tvingade dem att göra det. Följande dag smugglade Mihais lärare honom tillbaka till skolan och gav honom en kram.

Från den dagen var han den mest skyddade pojken i skolan. Ateistisk propaganda begynte i klassen och gång efter annan ställde sig Mihai upp och motsade sina lärare. Ibland klarade han inte av diskussionerna, ty han kunde inte följa deras finter och ordvändningar, men hur som helst — han ställde sig upp och protesterade. Och lärarna, som visste, att han var son till en politisk fånge, älskade honom för detta. Rumänien är inte ett kommunistiskt land,



utan ett land, som förtryckes av kommunister.

Under min fängelsetid hade Mihai tagits omhand av vår gamla vän Alice, en söndagsskollärrinna. En gång hade hon varit byrådirektör i ett betydelsefullt ministerium, men då hon vägrade att gå med i partiet, kastade man ut henne. Hon livnärde sig på att undervisa i franska och läsa upp elever i examina. När man förde bort mig, gick Mihai helt enkelt till sin "tant Alice" och sade: "Nu får du vara min mamma!"

Hon var mycket fattig och måste också ansvara för sin gamle far. Alla tre bodde i ett enda rum. Eftersom det faktiskt inte fanns plats för fler barn, som hon velat ta hand om, hjälpte hon dessa med sin omsorg och med smålantar, som hon kunde avvara. Dessa barn skulle ha svultit, om det inte funnits trossyskon, som uppoffrade sig för dem.

Tack vare Alice kunde Mihai stå emot alla de slag, som regnade över honom från hans nionde till hans trettonde år, och trots allt säga mig vid återkomsten: "Mamma, jag är på din sida och jag älskar Herren!"

Men propagandan i skolorna var intensiv. Med filmer och föreläsningar måste lärarna arbeta hårt för att bevisa, att Gud inte fanns. Så Mihai bad mig ofta om bevis för att han fanns.

Jag mindes, vad Richard hade sagt, att ingen ber om bevis för att naturen existerar. Den finns där, och vi är en del av den. Och andliga verkligheter är lika självklara som materiella. Ett geni säger, att han har inspirerats — av vad? Av något, som är större än han själv. En andlig erfarenhet, en gudsnärvaro.

I varje skola fanns det något som hette "gudlösa hörnet" med bilder och böcker, som bespottade prästerskapet. Och Mihai visste, att somliga av historierna var sanna. Han hade känt pastorer, som burit sig illa åt, och som hade angivit sina trosbröder.

Jag försökte visa honom, att kyrkan ägde en mänsklig likaväl som en gudomlig sida. Och att varje kristen har denna dubbla natur.

Dag efter dag kom han hem med exempel han fått på

kyrkans fel eller prästernas tillkortakommanden.

Jag brukade då säga: "Men de talar aldrig om för er om den ånger, en pastor känner, när han handlar orätt! De visar bara på den syndiga sidan. De döljer den goda. Vem som helst av oss kan göra fel. Det är, när vi är ledsna däröver, som vi visar den gudomliga sidan i oss." På det sättet skingrade jag hans tvivel. Tills nästa attack kom.

Varje kristen mor utkämpade denna kamp. Livet var ett slagfält, och varje kväll intog vi den mark, som kommunisterna vunnit under dagen.

"Vår lärare säger, att Josef var spekulant på säd!"

"Varför ville kung David gifta sig med Urias hustru?"

Jag svarade: "Bibeln döljer inte sanningen. Den berättar om människor, som kan synda och göra misstag. Men om du själv studerar dessa berättelser, märker du, att det är kommunisterna, som ljuger och förvränger."

I denna kamp för att vinna ungdomen tycktes de ha alla vapnen på sin sida: skolorna, radion, pressen. Men Mihai hade alltid framför sig haft den aktiva kristenhetens exempel.

När jag var vid kanalen år 1951, fanns det medlemmar i vår kyrka, som riskerade friheten för att hjälpa honom. Ett äldre par gjorde en två dagars resa — med en kringgående rörelse för att undvika upptäckt — och lade en stor del av sina besparingar i händerna på någon, som kunde hjälpa Alice.

Gamla fru Mihailovici, som hade varit som en faster eller moster till Mihai, reste efter min arrestering många mil från sin by med en säck potatis, allt hon hade att erbjuda. Hennes besök rapporterades av angivare, som alltid håller ett öga på de politiska fångarnas flyktingar. När hon återvände hem, inkallades hon av milisen och fick så svår prygel, att hon sedan aldrig återfick hälsan.

Trots sådan behandling glömde den underjordiska kyrkans medlemmar aldrig sin plikt mot barnen till dem, som var i fängelse.

Ibland förlorade vi slaget.

Jag minns en kvinna, som kom till mig gråtande.

"Mitt barn arbetar för hemliga polisen!" sade hon. "Han träffar regelbundet en man, som frågar ut honom om alla, som kommer hem till oss. Jag vet inte, vad jag ska göra!"

Hon kunde inte kasta ut sonen på gatan. Hon kunde inte låta honom förråda kristna, som kom för att hälsa på. Jag rådde henne att bryta kontakten med oss under någon tid.

Ibland sent på kvällen kom en man — eller ännu oftare hans hustru — till min vindsvåning och bekände, att de var angivare. "Vi är fångade i en fälla", sade hustrun till mig. "Vi älskar Herren. Vi älskar dig och Mihai — men vi kan inte klara oss mot alla dessa hotelser. Min man kan förlora sitt arbete eller fängslas. Vi måste rapportera om var och en, som går i kyrkan, samt vad de brukar säga. Vi försöker rapportera bara sådant som inte kan skada någon — men du måste vara på din vakt!"

Andra lämnade Bukarest och flyttade från stad till stad för att undvika dessa kallelser till hemliga polisen varje vecka.

Ens hem är alltid delat i ett kommunistiskt land. Om de inte kan finna ett barn eller någon släkting för att ange, hur mycket bröd man köper, vad man lagar för mat och vem som besöker en, så finns det nog en granne eller kollega, som vill. Flickor utfrågas om pojkar, som de går ut med. Och allt samlas i en pärm för att kunna användas på ett eller annat sätt emot en.

Ur detta system uppstår fenomenet av tusenden och åter tusenden av hemliga kristna, som bär den röda slipsen eller partiemblemet. Några har dessutom höga statliga tjänster och är medlemmar av den underjordiska kyrkan. De hämtar en präst nattetid för att döpa ett barn. De reser till någon avlägsen stad för att i hemlighet gifta sig med en pastors välsignelse. Och många angivare kom till mig för att berätta, allt de måste göra, samt önskade förlåtelse för sina svek.

Jag brukade säga dem: "Bevisa uppriktigheten av er ånger genom att nu tala om för oss, på vad sätt vi är utspionerade! Ge oss namnen på de officerare, som instruerade er! Säg oss, när och var ni brukar träffas!"

Om de brukade avlämna sina angivelser vid ett visst gat-hörn, kunde någon av oss sitta på ett kafé i närheten och fotografera respektive man ur hemliga polisen. Sedan följde vi efter honom för att se, vem han träffade härnäst. Om dessa möten ägde rum — vilket ofta hände — i ett för hemliga polisen "säkert" hus, bevakade vi platsen och fotograferade dem, som kom och gick.

Det var ett riskabelt arbete, men vi kunde genom dessa metoder skaffa reda på de flesta av angivarna, inkluderande överste Shircanu, som ledde polisens spioneri mot kyrkan. Vi bevakade honom på lika nära håll, som han bevakade oss. Vi konstaterade exakt, vilka som var hans huvudsakliga angivare.

En del av dessa lyckades vi föra till bättring. Andra måste behandlas mer hårdhänt. På så sätt försvarade vi den underjordiska kyrkan och förmådde den att fortsätta sitt arbete.

Det var bra för mig att ha Mihai. Min son var mer än plikttrogen. Han var i en för pojkar mycket besvärlig ålder, men vi gav honom de svåraste uppgifterna. Till råga på sina egna problem måste han ständigt vara på utkik. Han måste fatta beslut, som kunde få oss båda att hamna i fängelse. Ändå kunde vi ofta skratta åt de absurda ting, hans lärare måste säga, och de underliga saker, som inträffade.

En kväll några månader efter det att Marietta kommit för att bo hos oss, kom hon hem mycket senare än vanligt, och på hela kvällen sade hon knappast ett ord. Jag hade märkt, att hon kommit hem sent flera gånger på sista tiden. Och att hon verkade vara — inte lyckligare, ty hon var alltid lycklig — men lugnare, med större självtillit.

Plötsligt sade hon: "Det är något . . . jag vet inte riktigt, hur ska jag säga er det . . . Ja, i alla fall: det är en pojke, jag tycker mycket om."

Hon hade träffat honom på ett sjukhus vid ett besök hos en kusin. Han var krympling. Hela högra sidan av hans kropp hade förlamats vid en fabriksolycka, och detta hade skadat hans talförmåga. I månader hade han varit helt

oförmögen att tala och hade inte kunnat röra sig utan rullstol.

"Men nu är han väldigt mycket bättre och kan promenera omkring långsamt med sina kryckor. Men han talar inte så bra än. *Jag* förstår, men i förstone är det svårt för andra att begripa."

Följande afton kom den unge mannen för att hälsa på hos oss. Med stor svårighet tog han sig upp för de tre trappavsatserna. Det var som Marietta sade — han var svår att förstå, och den kvällen hade vi flera vänner från en annan stad på besök; de sov på golvet. Men det kom fram, att inte heller Peter hade någonstans att ta vägen. Han hade sovit i någon källare, sedan han utskrevs från sjukhuset, och nu hade han förlorat också den möjligheten.

Den epileptiska Marietta gifte sig med den förlamade Peter med sina talsvårigheter, och de stannade hos oss. Nu var vi fyra, för att inte nämna de gäster, som vi hade nästan varje natt: hustrur till pastorer, som arresterats, kristna, som inte vågade ta kontakt med en före detta fånge på dagen.

En av dessa var en ung människa, som arbetade som kock i en polisförläggning. Där hade de aldrig ont om mat, och han gav oss ofta sitt bröd.

## 17. *Den underjordiska kyrkan*

Mihai kom hem med en historia, som han sannerligen inte fått lära sig på historiektionen. Hitler, Napoleon och Alexander den Store tog sig en dag ledigt från helvetet för att åse en paradmarsch på Röda torget i Moskva. Då kolonnerna av tankvagnar rullade förbi, sade Hitler: "Om jag vetat, att Röda armén var så stark, skulle jag aldrig ha angripit Ryssland!" Alexander kommenterade: "Om jag haft en armé som denna, skulle jag ha besegrat världen!" Napoleon satt och studerade en rysk tidning, tittade upp och sade: "Om jag bara haft en tidning, så lydaktig som *Pravda*, skulle världen aldrig ha vetat av något Waterloo!"

Mihai samlade på skämt angående kommunismen. Då han slutat i grundskolan, kunde han inte fortsätta. Ingen högre undervisning tilläts för barn till politiska fångar, och han hade tiden för sig, medan han sökte efter ett arbete. Så var det en gammal god vän till Richard, som hörde honom spela piano och erbjöd honom ett arbete.

"Jag sköter om instrumenten i statsoperan", sade han. "Jag behöver en lärling med skickliga fingrar och gott öra."

För att få detta arbete måste Mihai fylla i ett formulär på 16 sidor. Bland annat måste han uppge adressen till två grannar på varje gata och i varje stad, där han bott "under de senaste tjugo åren". Han var femton!

"Och försäkra dig om vad de tänker säga, när hemliga polisen dyker upp!" varnade instrumentmakaren.

Då Mihai erhållit formuläret, gick han till personalchefen och sade, att han förstört det med bläckfläckar — skulle han kunna få ett nytt exemplar? Därpå ifyllde han båda exemplaren, ett för att spara, så att han i framtiden kunde kontrollera, vad han skrivit. Formuläret skulle ju följa honom från arbete till arbete i många års tid, och om han gjorde några avvikelser från det, kunde han vänta sig besvär.

Där fanns en fråga: "Har er far någonsin arresterats?" Han skrev helt enkelt NEJ och sade sig: "Han kidnappades på gatan. Det är inte någon arrestering!" Gjorde Mihai fel?

Han antogs mot en lön av 100 kronor i månaden. Detta var för oss en mycket stor summa. Och han fick ransoneringskortet, tack vare vilket han kunde köpa bröd.

Instrumentmakaren fann, att Mihai hade ett utmärkt musiköra och kunde särskilja de falska tonerna mycket väl. "Han är mycket duktigare än jag, och jag har gjort detta arbete i fyrtio år!"

Och han blev expert på att laga varje slag av musikinstrument. Så när det efter 18 månader upptäcktes, att han trots allt var son till en politisk fånge, hade han ett litet eget klientel bland Bukarests musiker. Därför kunde han, också sedan han förlorat sitt arbete, förtjäna en slant på undervisning och köpa sig läroböcker för hemstudier.

Själv åtog jag mig alla möjliga egendomliga arbeten för att hålla familjen flytande.

Först var det Kooperativet för uppfödning av silkesmask.

Marietta läste därom i en veckotidning. "Uppföd silkesmaskar hemma! Skaffa er en extra inkomst och hjälp till med uppbyggandet av socialismen!"

Mihai flinade till. "Marietta ser sig själv i en svängande aftonklänning, helt gjord av hemodlat silke!"

"Men allvarligt talat", sade Marietta, "så är silke värt en hel del pengar."

Mihai sträckte sig efter tidningen. "Javisst, men man måste lämna allt som produceras till det statliga kooperativet! Vad tror ni *de* vill ge oss i utbyte? Och förresten, var skulle vi kunna ha dem? Om ni tror, att jag tänker äta mina måltider med en låda äckliga silkesmaskar mitt på bordet, tar ni miste!"

"Du kunde förvara den under sängen."

"Under *din* säng!"

"Vad äter silkesmaskar?"

"Mullbärsträdens löv, din dumbom! Det vet ju alla!"

"Mihai, minns du, när du bodde hos tant Alice, att det vid nästa gathörn fanns ett sjukhus, och på andra sidan gatan mitt emot ert hus en kyrkogård?"

"Ja, det var verkligen uppmuntrande för mig!"

"Men det fanns fullt med mullbärsträd på den kyrkogården! Man kunde åtminstone föda silkesmaskar på dem."

Så vi satte upp rörelse med en låda innehållande etthundra exemplar av de små maskarna och med en instruktionsbroschyr från Kooperativet för uppfödning av silkesmask.

Mihai läste några sidor. "När silkesmasken ska förvandlas till fjäril, spinner den runt sig själv en kokong av ett ämne från sin egen kropp." — "Oj, jag visste inte, att de skulle förvandlas till fjärilar! Du får akta dig, Mamma! En dag kanske du lyfter på locket och de flyger bort!" Han studerade broschyren: "'Kokongens upplindade silkestråd är flera hundra meter lång.' Det kommer att bli ganska knepigt här inne, eller hur?"

Vi kikade in i pappkartongen, där Mihai hade gjort några

lufthål. Larverna var inte precis vackra, askgrå som de var, och cirka tre tum långa. Och de var ena baddare till att äta! En silkesmaskes liv tycks vara en enda lång gemensamhetsmåltid; vid vars slut de rullar in sig i kokongen, gjord av deras egen silkestråd. Denna kan man linda upp på en rulle.

Till att börja med hämtade Mihai på eget bevåg mullbärsblad från kyrkogården. Men snart märkte vakten det och jagade bort honom.

"Vi får göra en räd i skydd av mörkret!" sade Mihai.

Följande kväll klättrade han över kyrkogårdsinhägnaden med sina papperspåsar och kom triumferande tillbaka med flera dagars behov täckt.

"De döda behöver dem inte", sade Mihai.

Jag erinrade mig att det i Uppenbarelseboken står, att bladen på träden i det himmelska Jerusalem ska användas i helbrägdaggörande syfte.

"Det gläder mig", sade Marietta, "ty det visar, att också mycket sjuka själar har en plats där."

Silkesmasken är ett känsligt djur efter att ha odlats artificiellt i fyratusen år. Den gillar inte temperaturer högre än +25° C eller lägre än +12° C. Den tycker om ljus, men inte för mycket. Då den byter skinn, vilket inträffar med några dagars intervall, får den inte störas.

"Sch!" viskade Mihai och citerade broschyren: "'Larverna måste aktas för störande ljud under varje förvandlingsprocess!'"

Efter ungefär en månad med upprepade räder mot kyrkogården, hade vi etthundra små kokonger. Dessa togs till kooperativet — och vi erhöll ersättning tillräcklig för två dagars mat åt oss själva. Nåja, två dagars mat var välkommen. Jag tog hem ytterligare etthundra nykläckta maskar.

"Nej, nej!" klagade Mihai.

Men i flera månader frodades vår silkesmaskfarm.

Till dess jag en dag fann maskarna bleka och uppsvällda, som om de just skulle till att spricka. Mihai visslade Chopins sorgmarsch och gick till biblioteket för att se efter i en bok om silkesmaskuppfödning, som han funnit.

"Jodå", rapporterade han. "Det är ganska vanligt — det



benämnes *grasserie*. Det beror på att man låtit de stackarna stå i drag.”

Jag sade: ”Men *grasserie* betyder ju bara fetma?”

”Det stämmer! Det stod i boken — ’ett slags vattusot’.”

Jesus helade en kvinna med vattusot, men det fanns inga tecken till att han skulle göra detsamma med mina silkesmaskar.

Så vi måste slänga ut dem.

Jag prövade på andra slag av hemindustri, som till exempel att sy och sticka. Och med de små summor, jag kunde förtjäna, samt Mihais inkomster, överlevde vi.

Detta var året för den internationella ungdomsfestivalen. Unga kommunister och deras sympatisörer från många håll i världen kom till Bukarest; och tre månader innan det begynte, fanns det ingenting, ingenting i affärerna. Köerna för bröd och allt annat ätbart var väldiga. Bara någon gång emellanåt, efter ett ändlöst väntande, fann man en klick smör eller något hekto mjöl.

Så började festivalen! Och affärerna överhopades av varor! Under tre underbara veckor såg vi en mängd saker, som inte hade skymtats i Rumänien sedan före kriget. Mihai kom till exempel hem: ”Jag såg dadelaskar i statens livsmedelsaffär! Och där fanns choklad inslagen i guldpapper också!”

Festivalen slutade. Flera månader därefter var livsmedelsbristen större än någonsin. Man hade slösat alla sina reserver på denna utställning, bara för att lura utländska besökare.

Mihai sade, att dessa unga kommunister från utlandet var precis lika nedsmittade av spioneriets pestsmitta som vår egen ungdom. Många rumäner, som gjorde ovisliga uttalanden inför fransk eller italiensk ungdom, rapporterades till hemliga polisen. En ur Mihais bekantskapskrets arresterades.

Alltsammans var så fel och falskt och fult! När jag hörde det, avskydde jag detta ondskefulla system, som hade förstört anständiga tankar och anständigt liv i mer än en tred-

jedel av världen. Bönder tvingades att stjäla från jord, som en gång varit deras. Arbetare terroriserades i fabrikena och fråntogs sina rättigheter. Korruptionen gick i livets hela räckvidd, uppifrån och ned. De, som skötte om de stora statliga uppköpscentralerna, var samtidigt ledande män på en svart marknad av egna varor, som var värda miljoner. Lögner och spioneri uppfyllde våra liv. Det föll ofta på före detta fångars lott — dessa, som hade lidit mest — att lära folk, att hat mot kommunisterna var negativt och fel. Bara förståelse och kärlek kunde triumfera.

Mihai berättade en historia, som visar, hur mycket kommunisterna var hatade.

Två vänner sågs i en buss. Viskande frågade den ene den andre: "Vad anser du om premiärminister Gheorghiu-Dej?" Vännen satte ett finger till sina läppar: "Är du galen?" mumlade han. "Folk lyssnar ju!" De stiger av bussen och promenerar genom en park. "Säg nu!" insisterar den förste mannen. "Vad anser du?" Några främlingar sitter någonstans femhundra meter längre bort. "Sch!" säger den andre. "De kan höra!" Äntligen kommer de till en fullkomligt isolerad plats, utan någon i sikte. "Nu då! Säg mig, vad du tycker om Gheorghiu-Dej!" säger den förste mannen. Den andre svarar: "Jag hyser det största förtroende för honom."

De kryphål, vi använde, och det sätt, på vilket vi klarade vårt levebröd, var inte det viktigaste. Det viktigaste var att i bön och förtröstan samla in för och hålla vid liv våra kristna trossyskon och hustrurna och barnen till de fängslade. Detta blev Janettas och mitt verkliga arbete under de år, då Richard var i fängelse.

Eftersom så många hederliga och goda pastorer vid detta laget hade arresterats, föll det mer och mer på deras hustrur att bygga upp den underjordiska kyrkan. Dussintals av oss blev självlärdas pastorer; genom att samtala med människor, lärde vi oss att predika. Kvinnor kom från alla delar av landet till Bukarest för att be om råd och rapportera om kyrkans liv hos dem. Snart fann vi, att nästan all vår tid upptogs av detta arbete.

I väster diskuterar man ännu, huruvida kvinnor får ordineras. I öster har detta problem fått sin egen lösning. Ty varhelst pastorer fångslas under kommunismen, blir husturna pastorer i deras ställe, ordinerade av Jesu genom-borrade händer.

Den underjordiska kyrkan har otaliga hemliga mötesplatser i staden. Ofta i källare och på vindar som vår egen. Mörka kvällar lyser kanske ett ljus i ett fönster, och folk skyndar uppför trapporna och knackar på ett speciellt sätt på dörren. Vi trängde oss samman i skrymslen så varma och oventilerade, att luften inte räckte till för lågan i lampan vid fönstret. Den kvävdes, och rummet låg i halvmörker.

Tanken på att vi skulle kunna mot partiet använda kommunisternas egna metoder uppstod under samtal med pastor Grecu, som ibland förenade sig med oss sent på kvällen. Han var präst i en erkänd kyrka, och han tilläts predika, därför att man kände honom som en drinkare. Druckna präster gjorde god kommunistpropaganda. Kommunisterna visste inte, att han drack för att kunna kvarstå, och bara så mycket, som behövdes för att slå blå dunster i deras ögon.

Pastor Grecus hjärta var med oss! Han var till mycket stor hjälp. Han utförde en hemlig prästtjänst, som gick långt utanför gränserna av de befogenheter, han fått av staten. Många präster gjorde detta: där fanns ingen klar skiljelinje mellan den officiella kyrkan (skenkyrkan) och den underjordiska kyrkan. De var sammanvävda.

Sekteristiska gränsdragningar bortföll mer och mer under trycket av förföljelsen: katolik eller ortodox eller lutheran — till sist kvarstod för oss endast trons grunder. Det var som hos den första kristna församlingen.

Pastor Grecu och jag hade många diskussioner rörande arbetssätten. Janetta hade nu blivit en pelare i församlingen. Vi hade båda läst Lenins "Vad bör göras?", där han skisserar sin plan att erövra världen. Den skrevs 1903, då alla existerande bolsjeviker kunde placeras på en och samma soffa (det finns faktiskt en sådan bild av dem). En av Lenins grundprinciper består i att infiltrera motståndarorganisatio-

ner — detta är åtminstone en regel, som ger resultat. Efter det kommunistiska maktövertagandet i Rumänien fann vi, att de sedan länge hade oförmärkt insmugit sig både i "borgerliga" ministerier och inom ledarskapet av antikommunistiska organisationer. Prästseminarier och själva prästerskapet hade infiltrerats.

Nu måste rollerna bli ombytta! De var nu herrar. Och vi förstod, att den underjordiska kyrkan inte kunde arbeta, om vi inte infiltrerade de kommunistorganisationer, som försökte förinta oss.

Först verkade detta vara emot våra egna principer. Men pastor Grecu hade en träffande lösning:

"Kristus kallade templet för en rövarkula, men apostlarna arbetade frivilligt där efter hans död och uppståndelse. Ovanliga omständigheter fordrar ovanliga handlingar. *Au voleur — voleur et demi* — för att fånga en tjuv, måste man vara en och en halv tjuv!"

Jag var ändå tveksam. "Många av våra trossyskon kommer att få ännu fler skrupler. Om de går in i kommunistorganisationer, ber man dem göra så mycket, som är fel. Folk med kyrklig uppfostran avslöjar sig utan vidare. De kommer att utrensas inom en månad."

Pastor Grecu sade: "Somliga av dem kanske är bra skådespelare. Ungdomarna finner det lättare. Inget besvär med att få in dem bland ungtkommunisterna! Och därifrån in i milisen. Och sedan in i hemliga polisen och själva partitoppen."

Jag erkände, att vi måste lära oss av ryssarna. Och tillämpa det med hjälp av dem, som kom till våra hemliga möten.

De, som kom till dessa gudstjänster, var alla entusiastiska och benägna att hjälpa, men under min samvaro bland dem, kunde jag i mitt sinne uppdelade dem i två grupper.

De flesta skulle undandra sig att spela en falsk roll. Jag visste, vad de skulle svara, om jag föreslog dem att infiltrera bland kommunisterna. De skulle mena, att detta innebure en hel del svek, som inte kunde rättfärdigas.

En andra, mycket mindre grupp, skulle mena som aposteln Paulus, den store själavinnaren: han gjorde sig till jude

bland judar och till grek bland greker, varigenom han vann båda sidor. Till och med inom denna grupp var det bara några få, som vi gav vårt förtroende. De förstod genast, att de inte skulle kunna lämna den underjordiska kyrkan oskyddad för att själva bevara sin integritet. Självändamålet att förbli personligen rättfärdig, är inget skäl för att tillåta oräkneliga kristna att fängslas! Bara en av hundra av våra medlemmar visste, vad vi gjorde. Detta var vår enda säkerhet.

Pastor Grecu undrade, om inte föräldrar skulle motsätta sig vårt tillvägagångssätt, om de trodde deras barn skulle ta alltför stora risker.

Jag sade: "När jag gick i skolan, berättade man för oss om kung Stefanus den Store. En gång sårades han och kom till sin slottsport. Hans mor sade: 'Vem där?' Han svarade: 'Det är din son Stefanus.' Hon genmälde: 'Ni kan inte vara min son! Han skulle aldrig lämna slagfältet, medan strid ännu pågick. Han stannar och slåss. Jag för min del känner ingen annan son!' Många av de mödrar, jag känner, har uppfostrats i denna traditions anda."

"De måste vara mödrar, hängivna sin sak!"

"Jag vet, hur de känner det, de mödrar, som kommer hit. Om kommunisterna kunde bevisa för mig nu, att Richard hade dött i fängelse, skulle jag inte vara bara ledsen. Jag skulle vara stolt också! Denna anda utbreder sig dag för dag. Om man kan vara stolt över en son, som dör för sitt land, hur mycket mera borde man inte vara stolt över en son, som dog som martyr för Kristus!"

Pastor Grecu log en smula sarkastiskt. "Att dö är åtminstone en snabb sak. Det finns andra slag av martyrium!"

Janetta sade: "Ja, det finns många. Och det kanske är förmer att offra sin integritet för denna sak, än det är att offra friheten eller kanske till och med livet."

Han reste sig för att gå och borstade av några brödsmulor från sin sjaskiga kostym. "Så egendomligt det skulle vara att leva i en värld, där man inte kallats till att uppge någon enda av dessa saker!"

Marietta hade en väninna, en söt flicka från en landsortsstad, som jag kan kalla Trudi. Hon var arton år och hade mörkt, lockigt hår och pigga ögon. Då hon besökt oss flera gånger, sade jag: "I fängelse brukade vakten säga oss före pryglan: 'Ni önskade bli martyrer, så lid nu bara!'" Och det gjorde vi. Men även när det var som värst, kände vi glädjen över att vi gjorde det för Jesus. Som de första kristna! Men nu finns det något, som går utöver detta. Och det är här, Trudi, som du kan hjälpa oss."

Hon såg på mig med sina bruna ögon. Trudi var en lugn, intelligent flicka. Hon var inte rädd för att arbeta. Hennes kraftiga men välväxta lemmar, det behärskade sätt, på vilket hon räckte mig en tallrik eller stängde en dörr, styrkte en i uppfattningen, att här fanns någon, som inte lätt skulle bryta samman. Hon var äldsta dottern i en stor familj. I årtal hade hon skött och vårdat dem.

Jag talade om för henne, hur jag hade uppmärksammat henne, samt att vi nu behövde flickor, som kunde gå in bland ungmunnarna.

"Något speciellt har nu dykt upp. Det kan vara en underbar möjlighet. En överste Shircanu, som arbetar för hemliga polisen, har sedan någon tid frågat sin sergeant, om han känner någon flicka, som kunde hjälpa dem i huset. De har en stor våning i ett av stans finaste kvarter. Hans hustru verkar ganska extravagant och fjollig men nog så vänlig. Om du sökte detta arbete genom deras speciella arbetsförmedling, kunde du få många tillfällen att hjälpa oss."

Hon teg utan att förändra sitt ansiktsuttryck. Men de bruna ögonen glänste. Jag fortsatte: "De skulle inte miss tänka någonting! Sergeanten har bett sin fru att fråga sig för hos sina vänner, och en av dessa kommer till våra gudstjänster. Ingen vet, att hon är kristen."

"Vad fordras det av mig?"

"Till att börja med ingenting alls. Lär känna huset! Lär känna allt! Jag har märkt, att folk tycker om att berätta sina problem för dig. Tänk bara på hur gamla fru Tomaziu visade dig sina åderbräck idag!"

Trudi skrattade.

”Som om du varit sjuksköterska!”

Hon tänkte över saken något. Sedan accepterade hon.

En kväll berättade pastor Grecu för mig, att han funnit ett lustigt ställe i Johannes' evangelium, vilket antydde något slags infiltration av lärjungarna inom det översteprästerliga rådet.

”Det står, att en av lärjungarna kände översteprästen Kai-fas — så väl, dessutom, att just den natt, då Kristus fördes inför rätta, denne lärjunge kunde gå in på gården till Kai-fas' palats och även få Petrus med sig.”

Han menade, att detta vore något att berätta för ungdomar, som skulle börja i vårt hemliga arbete och som i förstone gjorde invändningar. Men få av ungdomarna gjorde några invändningar.

Jag sände några flickor att gå med i ungtkommunisterna, men jag lät inte pastor Grecu veta deras namn. Den officiella kyrkans prästerskap var under ständigt tryck för att rapportera om församlingsmedlemmar. Det var bäst för honom att ingenting veta.

Vi hade sett sådana tragedier på grund av detta ändlösa spionerande. En gång frågade Mihais ”tant Alice” hemma hos oss: ”Det står i bibeln, att 'allting samverkar till det bästa' — men jag skulle vilja veta, hur angivarna kan samverka till detta? Jag är rädd att öppna munnen dessa dagar!”

Först fann jag inget svar. Jag kunde bara tänka på det stora elände, de förorsakade. Men frågan lämnade mig inte. När jag den natten låg i min säng, förstod jag, att det fanns en andlig betydelse också häri. Angivarna lärde oss, att vi under hela livet är ständigt bevakade. Änglar bevakar allt, vi gör och säger; men de är osynliga, så vi tar ingen hänsyn till dem. Dessa angivare påminde oss om att allt vi gjorde hade betydelse.

Jag hade mitt eget lilla detektivsystem. Polisagenter kom till vår bostad för att spionera. De låtsades vara troende. Första gången det inträffade, misstänkte jag mannen omedelbart.

Han hejdade mig på Oltenigatan.

"Förlåt mig — är ni syster Wurmbrand?"

"Ja, men jag är rädd jag inte minns var . . ."

Hans regnrock var en aning för ny, och han var en aning för angelägen. Blicken flackade. Han var i sin tidiga trettioårsålder.

"I Cernavoda. Jag var i grupp 4. Jag brukade se er några dagar under en månads tid, innan jag flyttades till Kap Midia. Ni var till stor hjälp för oss — folk, ni aldrig mött, talar ännu om hur ni stod för Kristus!"

Han sade några regelrätta komplimanger. Medan vi promenerade fram, frågade jag en del om hans tid vid kanalen. Hans svar var vaga. Jag misstänkte att han aldrig varit där. Men jag kunde inte bli helt säker om saken.

Han frågade, var jag bodde, vad jag gjorde, hur jag kände mig, etc.

Han sade: "Jag är troende, förstår ni. Jag blev omvänd i fängelse." Han berättade en osammanhängande historia om en kristen, som vid kanalen övertalat honom att återvända till sin barndoms tro.

Resultatet blev, att han inbjöd sig själv till vår bostad. Jag lät honom komma uppför den smutsiga trappan och sade: "Välkommen till vårt hem!"

Han började utfråga mig om min politiska inställning och mina vänner — frågor, som bara en provokatör kunde ställa. Så jag frågade också för min del:

"Läser ni bibeln mycket?"

"Ja, ja! Mycket ofta."

"Kanske ni skulle vilja läsa något för oss, då?" Och jag räckte honom min bibel. Mihai, Janetta, Marietta, Peter och en kvinnlig besökare var där.

Han läste något ur psalmerna och lyckades även tillägga några egna salvelsefulla ord.

"Låt oss bedja en stund!" sade jag. "Vill ni leda oss i bön?"

Och vi knäböjde runt honom och väntade att han skulle börja.

Han mumlade några få ord och tystnade. Han rodnade



och det blev en lång tystnad. Han hittade ingenting att säga. Han visste, att vi nu alla begrep hans syfte.

Det var Janetta, som talade till slut. "Vad ni gör är mycket fult!" sade hon förargat. "Det skulle vara bra för er själv, om ni slutade med det!"

Richard hade givit mig en bibel 1938, året för min omvändelse. Varannan sida var blank för anteckningar. Och alltid, när vi samlades för att läsa och studera förr om åren, skrev jag ner tankar, kommentarer och andliga upplevelser, så att jag efter en tid hade en hel bok av värdefulla tankar och minnen, som ur glömskan plockade fram levande och döda vänner från hela landet.

Många av mina noter var i privat kod, vilket gjorde den till ett ämne för dubbel misstänksamhet. Men också efter min egen häktning kunde Mihai rädda och bevara den.

När jag öppnade den och läste så många av Richards tankar från förr, var det, som om han stode levande hos mig i rummet. Jag hade den allra starkaste känsla av hans närvaro, hur han lutade sig över mig och styrkte och tröstade mig. Jag antecknade dessa visionära besök med min egen stenografi. Och när jag öppnar min bibel, återupplever jag de där åren. Bibeln har blivit sliten och skamfilad under de gångna trettio åren, men jag har den alltid med mig; den är min största rikedom. En av vår missions kurierer smuglade ut den till mig.

Biblar var sällsynta i Rumänien, då som nu, och många kom till oss för att höra den läsas. Jag kunde inte gärna gå till underjordiska möten på andra ställen. Jag var bevakad och förbjuden att lämna staden.

Men Mihai kunde närvara vid både hemliga och öppna möten. Dessa hölls under sken att vara bjudningar. Så många som trettio ungdomar kunde komma samman i det hem, som hade det största utrymmet. De brukade hälsa varandra stojande i dörren. Sedan började grammfonen att spela. Ett popband skvalade ut sina toner, och folk som gick förbi såg dem dansa. Efter en stund stängdes grammfonen av. Någon vittnade eller predikade. Man bad. Så spelades några fler skivor och det støjades för att grannarna

skulle tro, att det rörde sig om ett party.

"Hos Emils har det varit tre födelsedagar det här året", skrattade Mihai. "Och hans syster firade två bröllopsdagar! Nästa gång far vi på en picknick!"

Och de tog grammfonen med sig ut på landet om söndagarna — och det blev ett bönemöte av det hela. Spejare placerades vid alla gångstigar, som ledde till platsen. Om någon närmade sig, gav de varningssignal.

Allt sådant gjorde gudstjänsterna mycket innerliga. Varje detalj hade planerats i förväg: platsen, timmen, lösenordet. De, som gick dit, visste, att de kanske aldrig skulle återkomma. Det liknade inte någon gudstjänst i den fria världen. Och varje talare predikade, som om det varit sista gången i hans liv: orden kunde betyda fängelse och död, och det låg tyngd i dem.

De flesta av våra pastorer var medlemmar i den officiella kyrkan. De hade över sig en kontroll, som var en skymf mot "religionsfriheten", och därför utförde de hemligt kristet arbete. Detta var ju enda sättet att nå ungdomar på, det enda sätt, på vilket de kunde tala fritt om Kristus. Vartenda ord, de talade i kyrkan, kunde rapporteras, det visste de.

Mihai berättade oss det senaste skämtet: "Ministeriet för bostadsplanering har beslutat, att alla nya hyreshus ska byggas med särskilt tunna väggar, så att grannar kan spionera på varandra."

Men var detta enbart ett skämt?

Vid sådana här möten frågade man mig ofta om min fängelsetid och om hur det var vid kanalen. Först förmådde jag inte berätta mycket därom. Jag hittade inte de rätta orden.

Litet i sänder fick Mihai mig att berätta. Då han fick reda på hur vi hade pryglats, och hur vi tvingats att äta gräs för att överleva, frågade han: "Hur kunde ni uthärda allt detta utan att ge efter och förneka Kristus?"

Jag svarade med att berätta för honom om en egendomlighet i det hebreiska språket. På hebreiska är underligt nog vissa framtida händelser beskrivna, som om det gällt

förfluten tid. Men tidsformen "förfluten tid" kallas så, därför att den hänför sig till fullbordade handlingar, något som redan avslutats vid tiden för relaterandet. Så förhåller det sig i Jesaja 53, detta mäktiga kapitel, som förutsäger Messias' ankomst och hans lidanden: författaren talar om dessa händelser, som om de tillhört förfluten tid, inte framtiden. Och ändå skrevs orden 800 år före Kristi ankomst!

När Jesus läste förutsägelser om sina svåra lidanden, hade de redan börjat. Han var då förkastad och föraktad av människor. Detta var hans nutid, och hans framtid. Men han läste om dem på hebreiska, som om de hade inträffat i det förflutna.

Exakt så kände jag det, mitt under mina egna lidanden. Jag försökte att förklara det: glädje är den kristna själens eviga nu. Jag befann mig i det himmelska, varifrån ingen kunde rubba mig. Var fanns då vedermödan, som jag genomgick? För den mest oåtkomliga och osårbara delen av mitt väsen hörde den till det förflutna. Lidandet genomlevde jag för länge sedan; nuets verklighet däremot var glädje i Herrens närhet.

Denna förvissning, att det redan hänt, räddade mig. Till oss alla kommer katastrofer, men så snart de är över, är de över. Därom påminner oss det hebreiska språkets särprägel. *Nu* upplever vi gångna dramer!

Många år senare samtalande jag med Richard om detta. I ensamcellen, sade han, hade han känt det på exakt samma sätt. Jag undrade, om inte detta var ett nytt exempel på kommunikation mellan våra själar.

En månad efter det att Trudi hade installerat sig i överste Shircanus hem, efter samtal med hemliga polisens officerare och en myckenhet av pappersexercis, sände hon mig ett brådskande meddelande. Hon kom inte längre till vårt hem utan lämnade besked på ett särskilt ställe. Fröken Landauer, en lärarinna, vidarebefordrade det.

Det var dåliga nyheter. Hon hade hört Shircanu på telefon nämna namnet på pastor N., som ofta kom till våra möten. "Jag är viss om att han kommer att hjälpa", sade han.

Då pastorn förstod, att han var avslöjad, berättade han för oss, att han hotats med ett långt fängelsestraff. Han hade dålig hälsa. Han kunde inte tänka sig den möjligheten! Några dagar tidigare hade han lovat att "samarbeta" med Shircanu. Men ännu hade han inte gjort något för honom.

Djupt skamsen lämnade pastor N. Bukarest och flyttade till en landsortsstad.

Sedan gav oss Trudi namnet på en studentska, som Shircanu talat om på liknande sätt.

Först förnekade hon allt. Jag lade min hand på hennes.

"Var snäll och var ärlig! Vi känner väl till det slags press, som de har på er. Många har sagt oss förut — av egen fri vilja — hur de tvingades att ange. Ni är skyldig era verkliga vänner att låta dem veta, vad som hänt!"

Hon bröt samman och knäböjde vid min sida.

"Jag gick bara på gatan", snyftade hon, "då en bil körde upp intill mig och två män sade: 'Vi är från polisen. Hoppa in!' De tog mig inte någonstans — körde bara omkring med mig i timmar. De sade mig hela tiden, att jag måste rapportera varje vecka om allt som sades och gjordes i ert hus och i kyrkan. Om jag inte gjorde detta, skulle hemska saker hända med min familj."

Därför samtyckte hon. Men svor inför mig, att hon inte hade rapporterat något farligt. Jag kunde bara hoppas, att detta var sant.

Åter och åter igen kom Trudi med värdefulla informationer. Men hennes mest imponerande kupp bestod i att förvandla överstens hem till en hemlig tillflyktsort för just de människor, som han försökte få tag på.

Nu, då Shircanu "tagit sig upp" i kommunisthierarkin, började han åtnjuta dess privilegier. Han tog sin familj med på helgutflykter till bergen eller till havet. Den betrodda Trudi lämnades kvar att sköta huset. Fru Shircanu kallade henne "min lilla skatt".

En dag fick vi ett budskap genom fröken Landauer: "Varför inte ha ett möte här, i Shircanus hem? De är borta i flera dagar och det är ett stort hus med flera utgångar. Ingen kommer att misstänka något!"

Nej, verkligen! Vem kunde misstänka, att kristna skulle hålla ett hemligt möte i den mans hem, som ledde spioneriarbetet mot dem? Jag tyckte det var värt försöket. Ganska nervösa anlände ett halvt dussin av den underjordiska kyrkans ledare kvällen ifråga, en i sänder, med tidsintervaller. Vi möttes av en leende Trudi. Allt fungerade perfekt.

Från den dagen träffades vi regelbundet i Shircanus hus, så snart översten var borta.

Trudi spelade sin dubbelroll väl. Allt efter som tiden gick, lärde sig alltfler trossyskon att göra likadant. De sjöng kommunistlåtar och lovordade partiet. De flesta av dem lyckades. Många kom högt upp i graderna.

Vi lärde från den ryska underjordiska kyrkans erfarenheter, en kyrka, som överlevt trettio års förföljelse. Trossyskon från Bessarabien, en provins stulen från oss av rysarna under kriget, talade om hur den kristna motståndsrörelsen fungerade där. Därför visste vi, hur vi skulle göra under liknande omständigheter.

Det är klart, att vi gjorde våra misslyckanden! För somliga av oss var trycket under detta dubbelliv alltför svårt. Andra blev för djärva och fick betala priset därför.

En av de våra var chef för statliga bokcentralen, en stor byggnad på flera våningar. Han hade naturligtvis inga biblar till salu, men han hade däremot stora lager av böcker, som undervisade om tron på Gud och som innehöll en rikedom av utdrag ur bibeln. Dessa hade kommentarer, vilka skulle förlöjliga bibeltexten, men de flesta läsare bara skratade åt kritiken. Många exemplar såldes.

Det var kanske denna framgång, som stimulerade chefen att gå för långt.

Den 23 augusti, "Frihetsdagen", tilldrog sig hans fönsterskyltning massornas gillande. Men då folk fortsatte att samlas där, att le och till och med klappa i händerna, blev hemliga polisen nyfiken. Det var överste Shircanu, sade Trudi oss senare, som löste problemet. Han trängde sig fram till fönstret på Viktoriagatan och inspekterade porträtten av Marx, Engels, Lenin och Stalin, som upptog största delen

av fönsterutrymmet. Ingenting att le åt där! Sedan lade han märke till, att det under bilderna fanns en text, som gjorde reklam för en billighetsupplaga av Victor Hugos mästerverk. Två ord framträdde i stora, svarta bokstäver: SAMHÄLLETS OLYCKSBARN.

Han lät arresteras bokcentralens chef och skickade honom till ett arbetsläger, där han fick skära vass — ett annat statligt projekt för dagen — vid Donaus mynning.

## 18. *Motståndskampen*

Uppför den dävna trappan kom några månader efter min frigivning en tjänsteman från inrikesministeriet. En fet man med bullrande stämma och svart hår, som var benat i mitten. Han bar en portfölj, så full med papper, att sömmarna höll på att spricka.

Var jag en mor? önskade han veta. Det var jag, alltså? Men vad för slags mor kunde jag vara? Brydde jag mig inte alls om mitt barn? Önskade jag inte se honom åtnjuta den bästa uppfostran? Önskade jag inte se honom få arbeten med bra betalning och statspension och ransoneringskort? Det ville jag naturligtvis, så *varför bytte jag inte namn? Hur vågade jag kalla mig mor?*

Han skrek och domderade i denna sinnesförfattning i flera minuter. Jag satt tyst och såg på honom. Ju mindre jag sade, desto fortare skulle han komma till slutet på sitt ärende. Och jag visste, vad det gällde.

Skilsmässa! Vad var det för idé, sade han slutligen, att vara bunden till min make. En motrevolutionär, som jag aldrig mer skulle se? Det vore bara en fråga om vanligt förnuft för en intelligent ung kvinna som jag att skaffa skilsmässa från en fiende till staten! Om jag inte gjorde detta nu, skulle jag säkerligen göra det senare. Hur länge trodde jag, att jag skulle kunna motstå staten i denna blinda, enfaldiga olydnad?

På detta sätt terroriserade han och pockade och målade hjärtslitande bilder av vårt slutliga öde. Kärlek, gycklade

han, *kärlek!* Det var bara skräp — fanns inte! Någon kärlek till kontrarevolutionärer existerade inte.

Jag tänkte: Ni vågar säga detta i mitt hem!

Men mitt bästa försvar var tystnad.

”Jag gifte mig inte med min man bara för lyckliga tider. Vi förenades för alltid, och vad som än må hända, vill jag inte skilja mig från honom!”

Han pockade och resonerade fram och tillbaka i ytterligare en halvtimme, och hela tiden svarade jag ingenting. Inte ens Gud kan motsäga någon, som tiger. Till sist drog sig mannen tillbaka, skakande sitt runda huvud.

”Förr eller senare kommer ni till oss”, sade han. ”Det gör alla, förstår ni!”

Jag hörde honom gå bullersamt nedför trapporna. Till sitt nästa offer. Varmed han möjligen skulle ha större framgång.

Alla slags ansträngningar gjordes för att tvinga fångars hustrur att be om skilsmässa. Detta först och främst därför att en fånges motståndsvilja, ja, till och med livsvilja, ofta kommer till korta, då han hör, att han lämnats ensam. För det andra bidrog det till att införa hustrurna i det kommunistiska sättet att leva. Så snart en skilsmässa var ett fullbordat faktum, var kvinnorna måna om att glömma sina män, och det lättaste sättet att göra detta var att acceptera partilinjen. Jag kände till dussintals frånskilda kvinnor, som efterhärjade slogans, vilka drev gäck med politiska fångar — dessa män, som de hade älskat, och vilkas barn, de burit! För det tredje var de faderlösa barnen statens byte för att indoktrineras från tidigaste år.

Bara ett ord behövdes för att åstadkomma skilsmässan. Man sade ”ja”, då tjänstemannen kom på besök. Han ordnade sedan hela resten.

Några dagar senare fick maken veta inför sina cellkamrater: ”Din hustru har beslutat skilja sig från dig!”

Han tänkte då i allmänhet: ”Vem bryr sig om mig nu? Jag är en dåre, som inte ger efter och undertecknar allt det nonsens, som krävs av mig för att friges!” Men även om han verkligen skrev under på något, kanske han inte

frigavs på ytterligare många år, och under tiden fick hans hustru barn med en annan man. På så vis förstördes hem och familjer. En hel bok kunde inte rymma de många dylika tragedier, jag fick reda på efter min frigivning.

I fängelse brukade kvinnorna säga: "Så dum jag var, som grälade med min man för ingenting! Vilken god, kärleksfull hustru jag ska bli — om vi någonsin kommer ut!"

Men väl ute ändrade de ofta ton. "Varför skulle jag inte skilja mig från honom, om detta är, vad de önskar? Han kanske stannar i fängelse hela sitt liv! Hur ska jag kunna livnära barnen utan ransoneringskort, hur ska jag få arbete? Han bekymrade sig verkligen inte mycket . . ." Och så intalade de sig att säga "ja" till ministeriet.

Jag sade till kvinnor som dessa, att vi måste älska männen som de är, inte för vad vi menar de borde vara. Jag rådde dem att minnas de lyckliga stunderna av äktenskapet och således övervinna frestelsen.

Alltför ofta misslyckades jag! Påtryckningarna var för svåra.

Men ibland kunde jag hjälpa folk att se på samlivets vedermödor på ett nytt sätt — med ett skämt! Jag kom ihåg en gammal judisk berättelse. En upprörd man kom till en rabbin och beklagade sig över att hans hustru hade fött ett barn tre månader efter bröllopet. "Hon måste ha bedragit mig!" sade han. Rabbinen svarade: "Inte alls! Ni har levt tillsammans med er hustru i tre månader. Hon har levt med er i tre månader. Ni har levt med varandra i tre månader. Detta blir sammanlagt nio månader. Allt är i sin ordning!"

Ofta fick jag ta min tillflykt till små kompromisser för att försöka rädda ett äktenskap.

Eller när kvinnor kom till mig och sade, att de ville skilja sig från en fängslad make, kunde jag berätta för dem den underbara historien, om hur det förhåller sig med malagasserna, folket på Madagaskar. När ett äkta par där önskar skilsmässa, kommer de var för sig inför domaren, som noggrant informerar sig om förhållandena. Med detta till grund skriver han ut två förklaringar, och när dagen för



skiljedomen kommer, säger domaren, att en skilsmässa är möjlig, men först måste paret läsa, vad han har skrivit.

Hustrun läser: "Min älskade! Denna dag, då vi måste skiljas, erinrar jag mig den underbara dag, vi först möttes. Vad jag längtade efter att vara i dina armar, att bli din man! Jag kunde inte vänta till arbetets slut av längtan efter att vara hos dig! Minns du vår första kyss..." Och så beskriver han alla de lyckligaste ögonblicken och minnena av livet tillsammans. Under tiden läser mannen en liknande deklamation, bestående av hans hustrus minnen från äktenskapet, och den slutar med ett djupt känt tack för alla goda stunder, trots den nuvarande konflikten. Oftast slutar detta med att paret börjar gråta och återvänder hem i frid.

Man kan aldrig göra slut på ett äktenskap eller bryta en vänskapsförbindelse, om man försöker minnas allt trevligt, som hänt. Men alltför ofta gör vi inte detta.

Janetta och jag kände en attraktiv ung kvinna, Maura Dalea, som hade två barn och mannen i fängelse. Politisk fånge. På sju år hörde hon ingenting. Hon råkade i lag med en annan man. Barnen växte upp under kommunistpropaganda.

Så kom slutligen ett brevkort från fängelset. Hon skickade honom ett paket. Men sade inget om sitt förhållande.

Efter elva år frigavs han. Han letade reda på sin familj. Barnen, en pojke och en flicka, var nu tolv och tretton år.

"Vi vet inte, vem ni är!" sade de grymt nog. "Far? Vi har redan en far!"

Han försökte vinna Maura tillbaka. Men det var för sent. Hon skilde sig från honom och gifte sig med den andre mannen.

Maken bröt då samman. Jag såg honom ibland på gatorna med sitt svårt plågade utseende. Men han undvek mig. Några få år senare dog han, krossad av fängelsetiden och besvikelsen.

Janetta sade: "Vad som händer i fängelserna är jämförelsevis mindre tragiskt. Hundratusentals människor, hela vår generation och den nya, som fötts under senare år, kommer att vara märkt av vad kommunismen åsamkat oss!"

Ibland kunde jag hjälpa människor med dessa problem, ty jag kände dem av egen erfarenhet. Mer än en gång var jag frestad under Richards fjorton år i fängelse.

Det allvarligaste tillbudet var ungefär ett år efter min frigivning. En man, som kom till våra möten, blev förälskad i mig. Jag var då fyrtiotre år, ensam, med en son att hjälpa genom sin svåraste uppväxtålder, då pojkar behöver en far. Åren ilade förbi med oroväckande fart. Och från Richard inte ett ord, inga nyheter.

Han var en ungarl av ungefär min ålder, en stadgad man, som Mihai tyckte mycket om. Han var judekristen och bodde i ett rum med sina åldrande föräldrar. Vi hälsade på hos varandra, och ibland tog han Mihai med på bio eller hjälpte honom med hans studier. Mihai arbetade nu mycket ihärdigt med sina studier hemma.

Han var en vänlig och försynt man, och visste, hur han skulle få mig att skratta. En tanke genomfor mitt sinne: här är någon, som en kvinna kan leva samman med i kärlek och tillit! Ibland tog han fatt i min hand, medan han talade, och såg mig så längtande i ögonen. Jag kunde inte ta bort handen. Det kom aldrig så långt som till vad kyrkan eller lagen kallar äktenskapsbrott. Men i Guds ögon var det äktenskapsbrott. Och i mitt hjärta.

Lyckligtvis såg pastor Grecu, vad som höll på att hända, och talade med mig på ett sätt, som jag önskar alla gjorde, som ser en vän råka in i sådana faror.

"Du vet, hur mycket jag håller av dig och uppskattar dig", sade han. "Och det skulle inte förändras, vad som än hände."

Han talade med sällsynt rörelse och uppriktighet.

"Jag har känt både dig och Richard i många år. Och jag hoppas du vet, att vare sig du syndar eller ej, vare sig du förlorar tron eller ej, så skulle jag ändå känna för dig på samma sätt. För vad jag vet, att du är — inte för vad du gör.

Så förlåt mig, om jag frågar — hur förhåller det sig mellan dig och Paul?"

Jag var tyst ett ögonblick.

Han fortsatte: "Tänk inte, att inte jag haft sådana frestelser, jag också! Var snäll och svara på min fråga!"

"Han är förälskad i mig."

"Och är du förälskad i honom?"

"Jag vet inte. Kanske."

Han sade: "Jag minns något, Richard brukade säga: 'Ingen passion motstår förnuftsskäl! Om man väntar litet, om man ger sig tid, ska man förstå hur stor skada man skulle kunna göra sin make eller maka, och även barnen.' Jag vill, att du fattar ett svårt beslut — det svåraste som finns: träffa inte den mannen igen!"

Jag visste, att han hade rätt. Med viss svårighet undvek jag Paul vecka efter vecka. Så slutade han att försöka träffa mig.

Senare fick jag reda på att pastor Grecu hade talat med honom också och påmint honom om Richard i fängelset. Först då insåg jag, hur nära jag varit att uppge alla år av väntan och förtröstan. Jag knäböjde och bad.

Där fanns andra frestelser. Fjorton år är en lång tid. Ibland var det nära, att jag givit efter. Ibland var det bara en flyktig köttets svaghet. Könsdriften är en hänsynslös kraft, och ibland får man inte anklaga sig själv för hårt. Man måste försöka ha förståelse för sin egen svaghet likaväl som för andras.

En morgon var jag i kyrkan och skurade golvet, då Marietta rusade in och viftade med ett postkort.

Tårar rann nedför hennes kinder. "Jag tror — jag tror, det är från . . ."

Hon kunde inte fortsätta utan lade sig andlöst på knä vid min sida.

Jag vände på det billiga lilla kortet. Det var signerat "Vasile Georgescu" — men Richards handstil, stor och oregelbunden och vacker, var omisskännlig. Det skimrade för ögonen på mig.

Jag visste, att politiska fångar fick skriva bara tio censurerade rader. Vad kunde han säga efter så många år, utan att veta, om hans hustru och familj levde? Jag tittade efter!

Denna kära, efterlängtade hälsning började: *"Tid och avstånd utsläcker liten kärlek men gör stor kärlek starkare..."* Och så bad han mig komma och besöka honom ett visst datum i Tirgul-Ocna, fängelsesjukhuset.

Snart spred sig denna nyhet i den underjordiska kyrkan! Hälsningen lärdes utantill av människor över hela landet. Den blev en trosamulett!

I fängelset hade till och med Richards namn fråntagits honom. Han var "Vasile Georgescu". Vakterna fick inte veta hans rätta identitet. Om hemligheten läckte ut, kunde förfrågningar komma från utlandet. Han måste försvinna spårlöst. Men detta hände år 1948.

Nu arbetade sig Krusjtiov upp till högsta maktposition i Ryssland, och det fanns tecken till att stora förändringar skulle inträffa. Under hela 1954, efter Stalins död, hoppades vi att västvärlden skulle göra något för oss. Men med år 1955 kom Genève-konferensen, därefter Rumäniens uppdragande i Förenta Nationerna. Vi var chockerade över nyheten! Tiotusentals politiska fångar fyllde landets fängelser. Ingen kunde ana, att Rumänien skulle välkomnas till medlemskap i FN, förrän dessa frigivits.

Men även om FN:s deklaration, som borde vara bindande för medlemmarna, ignorerades ifråga om religiös och politisk frihet, medförde dock toppkonferensen i Genève vissa lättnader i fängelserna. Vi hörde, att maten var bättre och att medicin fanns tillgänglig. Det gick rykten om amnesti. Fler besök tilläts.

Richards postkort var den bästa nyhet, jag kunde fått. Men jag, som hade längtat så mycket efter att träffa honom, kunde inte resa! Varje vecka måste jag anmäla mig på polisstationen. Man vägrade att återkalla förbudet för mig att lämna Bukarest. Därför måste Mihai resa i mitt ställe.

Tirgul-Ocna är en liten stad långt upp i norr, på andra sidan Karpaterna. Tåget gör en runda flera hundra kilometer omkring bergen. Jag ordnade, så att "tant Alice" skulle kunna resa med Mihai. Inte för att hon finge träffa Richard, de enda tillåtna besökarna var hustru och barn!

Jag väntade hemma. De var borta två dagar, och hela

tiden oroade jag mig: skulle de få träffa honom? (Jag mindes, hur Mihai hade rest så långt för att besöka mig vid kanalen, och hur han vägrats besöket.) Skulle Richard få tillåtelse att ta emot några varma kläder och den mat, jag skickat med? Eftersom han var i ett fängelsesanatorium, torde han vara mycket sjuk. Skulle han kunna stå på benen, eller ens tala med Mihai?

De återkom sent en decemberkväll. Vi hörde dem gå uppför trapporna.

"Vi såg honom, vi såg honom!" ropade Alice, innan hon kommit genom dörren. Och vidare: "Han lever! Han är uppe och rör på sig!" De kom in med snö på axlarna.

"Mihai!"

"Mamma! Pappa mår bra och han bad mig hälsa dig, att han vet, att han snart ska komma hem! Om Gud kan göra ett under och låta honom träffa mig, sade han, så kan han göra två och sammanföra oss alla!"

Snart grät vi allesamman. Sedan kokade vi något varmt att dricka, och de berättade om sitt äventyr. Marietta och Peter var där. Vi blev riktigt uppslupna! Att vara krympling med talsvårigheter, eller epileptiker, eller en fånges hustru och son, hindrar en inte från att vara glad! Alices kinder rodnade och hennes tunna händer fladdrade av iver, medan hon talade.

"Vi fick vänta timme efter timme i snön. Vi blev insläppta genom huvudingången, sedan stod vi och väntade på ett taggtrådsomgärdat område en bit ifrån sanatoriebyggnaden. Fångarna måste passera över en gård och in i ett stort plåtskjul, där de mottog sina besökare. Det var hemskt att se dem! Ruskigt! Grupper av ombyltade skepnader mot den bländande snön! Som grå spöken! Och bland dem såg jag Richard komma. Man kunde inte ta miste på honom, så lång som han är. Jag vinkade som en galning, men han kunde inte urskilja mig i mängden. Vi stod ju alla i en klunga och vinkade. Bara Mihai fick tala med honom."

När de äntligen skulle därifrån, fanns det inget tåg tillbaka, och de stannade över hos vänner, bönder i den lilla staden.

Mihai hade blivit så tagen av att träffa sin far, att jag först inte kunde få ur honom så mycket. Men jag var alldeles för glad för att bry mig om detta. Han hade ju fått lov att lämna maten och kläderna!

Först efteråt förstod jag, vilken chock det måste ha varit för honom. Att se den far, han älskade och respekterade, bakom järngaller, med rakat huvud och mager som ett skelett!

Mihai hade omedelbart utbrustit i de ord, han hade förberett: "Mamma hälsar, att du inte ska vara rädd, för om vi inte ses igen på jorden, kommer vi att se varandra i himlen!" Trösterika ord! Richard log och frågade: "Har ni tillräckligt med mat?" Mihai svarade: "O ja, vår Far sörjer för oss!" Den politiske officeren i fängelset, som lyssnade, flinade åt detta. Han trodde det betydde, att jag hade gift om mig.

Under sådana omständigheter kunde de inte säga så mycket. Richards sista ord var: "Mihai, den enda gåva jag som far kan ge dig är att säga dig följande: sök alltid den högsta av kristna dygder, vilket innebär att hålla det rätta måttet i allting!"

Jag lade Richards postkort i min bibel. Då och då gick jag och tittade på det och läste det för väl hundrade gången. I fängelse blev han en mästare på att skriva sådana där miniatyrbrev. Han berättade mig senare, att andra kom till honom för hjälp, därför att han kunde koncentrera så mycket i så få ord. De brukade också fråga varandra, vad han skrivit, och Richards ord cirkulerade. Resultatet var, att dussintals fångar började sina kort med: "Tid och avstånd utsläcker liten kärlek men gör stor kärlek starkare." På det viset gick hälsningar av kärlek och hopp ut i landet, vida omkring.

År 1956 började med att hela kommunistvärlden var i ett tillstånd av uppror. "Femårsplaner" hade resulterat i ingenting. Maten var så knapp som någonsin. Lönerna var låga. Allt hopp, som spirat efter Stalins död, hade dött.

Därpå, i februari vid kommunistpartiets tjugonde kon-

gress, höll Krusjtiov sitt hemligstämplade tal, varvid han nedsvärtade Stalin och dennes verk. Ryssarna publicerade det aldrig, men inom kort kände människor i varje land i Östeuropa den varma vinden av tövädret från Moskva.

Snabbare och snabbare dök tecknen på avstaliniseringen upp. Den väldiga mängden av milis och hemlig polis reducerades. Handelsavtal för miljoner dollar slöts med västliga länder för att rädda ekonomin. Kollektiviseringen minskade. En kamp för partiledarskapet började i flera kommunistländer. Och det underbaraste av allt: hundratals politiska fångar frigavs varje dag under amnesti.

Jag vågade inte alls hoppas, att Richard skulle befinna sig däribland. Vi hade ingenting som tydde på detta, inga nyheter. Han hade ännu nästan tolv år att avtjäna.

En härlig morgon i juni 1956 gick jag för att hälsa på några vänner. Och då jag återkom, var han där! Han lade armarna om mig.

Det var en kväll av skratt och tårar och meddelanden till vänner, som kom från hela Bukarest. Långt efter midnatt lånade vi en madrass av en granne och bäddade åt honom. Richard är så lång, att vi fick lägga en kudde på en stol för hans fötter.

Han sov inte. Jag vet det, ty Janetta och jag kunde inte sova. På småtimmarna gick han upp och tittade en lång stund tyst på Mihai, som för att försäkra sig, att han verkligen var där.

Richard hade lidit av prygel och dopning i fängelse. Han hade arton ärr efter tortyr på sin härjade kropp — men han hade inte angivit någon. Läkare fann, att hans lungor täcktes av läkta tuberkuloshärdar. De kunde inte fatta, att han hade överlevt åtta och ett halvt år (nära tre därav i en underjordisk isolationscell) praktiskt taget utan behandling. Han fick nu den bästa platsen i en sjukhussal. Alla frigivna fångar behandlades vänligt och generöst av människor, vart de än kom. Före detta fångar var den mest privilegierade gruppen i Rumänien, vilket gjorde kommunisterna rasande.

Richard måste hela tiden flytta på sig. Trossyskon från hela landet kom för att hälsa på honom. Så han flyttade

från ett sjukhus till ett annat för att undvika hemliga polisens intresse.

Strax efter det han blivit friskare, firade vi vår tjugonde bröllopsdag. Richard hade inte ett öre att köpa mig en present för. Men han fick tag på en vacker, inbunden anteckningsbok, och i denna skrev han varje kväll verser, kärleksdikter, ställda till mig. Mihai och andra nära vänner skrev också små hälsningar i den. Och på själv bröllopsdagen gav han den till mig. Men tyvärr fick jag inte behålla den så länge.

Richard fortsatte att predika i hemlighet. Han tog sig från plats till plats. Han talade kort i små kyrkor och vid underjordiska möten och gav sig iväg omedelbart, innan någon hann rapportera till polisen på platsen. Han lämnade vårt hem till och med utan att säga mig, vart han gav sig iväg, och jag levde i ständigt fruktan.

Mihai kallade honom "fantompredikanten", men jag visste, att det inte var något passande skämt. När som helst kunde han ju arresteras.

Före årets slut hade upproren i Polen och Ungern haft ett kort upplammande och sedan utsläckts. "Tövädret" hade varit kortlivat.

Men under de fyra månaderna mellan Richards frigivning och oktoberrevolutionerna, hade vi ett andrum. Ett litet teologiskt seminarium i Sibiu hade tillåtelse att utbilda några pastorer. Mihai beslöt sig för att studera där.

Han var nu arton år och hade en karaktär av stål. Han hade föga likhet med den pojke, Richard hade lämnat efter sig för så många år sedan. Han hade under tiden genomkämpat många hårda andliga slag och fysiska vedermödor. Men genom alla tvivel och trots indoktrineringen förblev han en kristen.

Richard hjälpte nu till att styrka hans tro. Men redan från början sade han: "Pappa, jag älskar och respekterar dig, men du är du och jag är jag. Vi tänker inte lika i allt! Jag har min egen personlighet!"

Mihai hade tagit examen i alla gymnasieämnen utan att ha gått en dag i skolan efter femton års ålder. Nu ämnade



han bli präst.

Richard sade: "Är du säker på att du vill gå i detta prästseminarium? Uppriktigt sagt vill jag inte rekommendera det. Inte för någon ung man!"

"Varför det?"

"Därför att det sätt, som prästseminarier undervisar på nu för tiden, mestadels är destruktivt. Man får inte lära sig att älska Gud eller bibeln, inte heller bästa sättet att efterfölja de heliga. Man dissekerar bibeln, man plockar bort saker och ting från Guds ord. Det kan komma att förgifta din själ! Somliga av professorerna är helgade, andra långt därifrån!"

Men Mihai hade bestämt sig.

Då han kom hem på kristna helgdagar, fick jag en svår chock. Vid familjeandakten läste Richard något ur Nya testamentet, vari Jesus citerar Gamla testamentet.

"O", sade Mihai sedan, "jag tror inte det betyder *det!* I varje fall hade inte Jesus den kunskap och den bakgrund, som var erforderlig för en tolkning av Gamla testamentet på vetenskapligt sätt."

"Hade han inte?" sade jag och höll på att brista i gråt. "Låt oss då vara tacksamma för det!"

Mihai växte ifrån sitt omogna översitteri. Vi talade med honom, och till slut motsade han sina professorers kommunistinspirerade undervisning. Något som gav honom mycket besvär.

Vid den tiden drömde han om att bli missionär i Indien. Han studerade indiska religioner och hinduiska bruk. Jag var litet rädd, när jag såg honom stå på huvudet i flera minuter enligt reglerna för hata-yoga. Jag frågade: "Tror du inte, att Gud gjorde benen till att stå på?"

För sin uppsats till kandidatexamen började han samla material över engelska non-konformistiska predikanter, Booth och Spurgeon, män som tog litet hänsyn till den officiella teologins forskningsresultat.

Kommunisterna önskade hålla skolan öppen för att göra intryck på västvärlden (Rumänien hade just gått med i Kyrkornas Världsråd) men med så få studenter som möjligt.

Då fyrahundra anmälde sig för inträde, blev myndigheterna förskräckta! De lät ynglingarna veta, att om de insisterade, skulle deras fäder kunna förlora sina arbeten. Så många återtog sin anmälan, "frivilligt". År 1965 hade lutherska prästseminariet i Cluj bara fem studenter kvar. Det fanns sex studenter i baptistseminariet i Bukarest.

Men i tre års tid lyckades Mihai fortsätta sina studier i Sibiu. Där fanns ett fint bibliotek, och några av professorerna var utmärkta män. Så Mihai var inte hemma, när man kom för att arresteras hans far andra gången...

Vi visste, att det skulle ske. Den nya terrorvågen började 1958. Och nu förstod vi alla, hur man lurat oss. Många trodde verkligen, att kommunisterna var intresserade av att göra något slags överenskommelse med västvärlden. Att de skulle bli mindre hårda. Man hade genomlevt det förflutnas besvikelser; och ändå förstod man inte nu bedrägeriets vidd.

I juli 1958 trädde en serie lagar i kraft, vilka var strängare än vad man tidigare sett i satellitländerna. Dödsstraff gavs för massor av smärre förseelser och verkställdes i stor utsträckning från höstens början. Massarresteringarna återkom. Tusenden sändes till nya slavarbetsprojekt, såsom att rensa upp träskmarkerna i donaudeltat. Alla ungdomsbrottslingar (det vill säga ungdomar, som kritiserade samhället) skickades "till vassen".

En ny utrensning började inom själva myndigheterna. Alla, som hade suspekt social bakgrund och som fått arbeten under "upptiningen", avskedades nu. Ett stadgande förbjöd dem och deras barn att arbeta i någon som helst avdelning inom administrationen.

Kampen mot religionen togs upp på nytt. På Krusjtiovs order stängdes kyrkor, och präster arresterades över hela Östeuropa som en del av en sjuårsansträngning att "utadera vidskepelsens spår".

Vår vindsvåning var nu mer än någonsin en central för den underjordiska kyrkan. Den kunde inte mycket längre till undandra sig misstänksamheten. Varje kväll bad Ri-

chard: "Gud, om du vet att det finns någon fånge, som jag kunde hjälpa, sänd mig då tillbaka i fängelse!" Till denna bön sade jag mitt tveksamma "amen".

En tisdagskväll i januari 1959 kom en kvinna från vår församling gråtande till oss. Veckan dessförinnan hade hon lånat några exemplar av Richards predikningar. Hundratals av dessa cirkulerade i stencilerad form över hela landet. Sådant var emot lagen. Nu hade polisen gjort en räd i kvinnans bostad och tagit med sig predikningarna.

Vi hörde också genom någon i partiet, att Richard hade angivits av en ung pastor, som gjort anspråk på att vara hans vän. Det är möjligt, att denne pastor utsatts för utpressning — tvingats att ange under hot om fängelsestraff. Hur som helst, han gjorde det, och det är inte min sak att döma hans motiv. Vi tycker om honom, och det är bäst att bara fortsätta att hålla av honom.

Onsdagen den 15 januari klockan ett på natten hamrade polisen på dörren och brakade in i vår vindsvåning, innan vi ens hann komma ur sängen. Ljuset tändes.

"Är ni Richard Wurmbrand? Gå in i det andra rummet! Och stanna där!"

Vår minimala bostad var full av män, som öppnade skåp, vände upp-och-ned på lådor, kastade papper på golvet. På bordet, vid vilket Richard brukade sitta och skriva, fann de sidor fulla med anteckningar, maskinskrivna predikningar, utslitna biblar. Allt beslagtogs.

Så hittade de min bröllopgåva, anteckningsboken, där Richard och Mihai hade skrivit vers till mig.

"Var snäll och tag inte den! Det är en personlig sak, en present! Ni har ingen användning för den!"

De tog den.

Ansvarige kaptenen förde ut Richard från det andra rummet. Man hade satt handbojor på honom.

Jag sade: "Skäms ni inte att behandla oskyldiga människor så här?"

Richard gick emot mig. De grep honom i armarna. Han varnade: "Jag ämnar inte lämna detta hus utan kamp, såvida ni inte tillåter mig att omfamna min hustru!"

"Låt honom gå!" sade kaptenen.

Vi knäböjde tillsammans i bön, medan hemliga polisen stod omkring oss. Sedan sjöng vi psalmen "Vår Herre Jesus Kristus, vår kyrkas grundval är".

En hand lades på Richards axel. "Vi måste ge oss av! Klockan är nästan fem", sade kaptenen. Men han talade lugnt och ögonen glänste.

Jag följde dem nedför trappen. Richard vände på huvudet för att säga: "Hälsa så mycket till Mihai, och till pastorn, som angav mig!" Så knuffades han in i transportbilen.

Då den satte fart, började jag ropa högt: "Richard! Richard!"

Jag sprang efter bilen, ropade och grät. Längs den isiga gatan. Så försvann den runt ett hörn. Jag måste stanna, med andan i halsen, omtöcknad.

Då jag återkom till bostaden, stod dörren öppen. Gråtande föll jag ned på golvet.

Jag ropade: "Herre, jag överlämnar min man åt dig! Jag förmår ingenting, men du förmår gå genom stängda dörrar! Du kan omge honom med änglar! Du kan föra honom åter!"

Jag satt i mörkret och bad. Tills det dagades igen. Då började jag erinra mig, vad som ännu fordrades av mig. Alice kom och hälsade på. Jag sade henne: "Återigen har de stulit min Richard!"

## 19. *Den nya terrorn*

Först måste Mihai underrättas. Det skulle inte bli lätt. Han hade genomlevt så många tragedier. Och nyheten fick inte komma fram till universitetets angivare, ty då skulle han utestängas från undervisningen. Därför kunde jag inte själv fara till Sibiu. Man kände mig där.

Tidigt nästa morgon tog Alice tåget och väntade i en liten park nära teologiska fakulteten på att Mihai skulle komma förbi. Hon vågade inte tilltala de andra studenterna.

Om dessa rapporterade om hennes besök (och det var en försyndelse att inte göra det), skulle nyheten läcka ut.

Hon kunde bara hoppas, att Mihai skulle komma där förbi. Det var bister kallt i parken. Snö hängde från trädgrenarna och låg i tjocka lager på bänkarna. Mot kvällen kom han.

”Ja”, sade han. ”Jag har väntat det. Säg Mamma, att jag genast kommer hem! De kanske tar henne också.”

”Men dina studier”, sade Alice. ”Du har ju hållit på i nära tre år . . .”

”Vad har det för betydelse? Ibland är det pastorena med universitetsbetyg som förråder och förstör det, som de verkliga ’människofiskarna’ har åstadkommit. Bäst vara utan betyg! Jag kommer i varje fall snart att kastas ut. När de får lust till det!”

Det var mycket sent, när Alice återvände till vindsvåningen och berättade om samtalet.

Jag såg verkligen Richard en gång till, innan han uppslukades för ytterligare sex år. Det var en rättegång. Anhöriga kunde infinna sig. Partiet hade blivit en smula mer formellt sedan de besinningslösa dagarna 1948. Vi fängslar inte folk för ingenting, sade de till världen; vi har våra rättegångar, våra domare.

Där satt de, fem stycken, på en upphöjd plattform under en röd flagga med inskriptionen: FOLKETS RÄTT I FOLKETS TJÄNST. Ovanför fanns porträtt av Gheorghiu-Dej och andra välgödda partimäns ansikten.

Folkets fiender kom in genom en dörr och gick ut genom en annan — med fallet genomgånet, försvar erbjudet och dom utfärdad inom loppet av några minuter. Präster, bönder, zigenare, journalister gick förbi som på ett matarband.

En gatsopare hade blivit drucken och skrikit: ”Gheorghiu-Dej är en gammal idiot! Han borde återgå till att köra sin puff-puff!” (Dej var tidigare järnvägsman.) Denna förolämpning bollade man med i rätten, till dess att gatsoparens advokat bad om dom efter förmildrande omständig-

heter. "Två år", sade domaren. Ut gick gatsoparen. Och in kom Richard.

Jag hörde inte ett ord av vad som följde, och det gjorde inte han heller. Allt vi gjorde var att se på varandra. Det kanske var för sista gången . . .

Mihai sade mig efteråt, att det var en återupprepning av hans gamla, hemliga rättegång, som ägde rum 1951. Amnestin hade återkallats, den gamla domen åter trätt i kraft. Och då han var på väg ut, vände han på huvudet och gav oss ett sista, uppmuntrande leende. Saken hade tagit ett par minuter.

Rättsbetjänten, en liten trött man, kom och räckte mig en papperslapp. Där stod, att Wurmbrand, R., född 1909, etc., dömts till tjugofem års straff. En ökning med fem år!

Senare upptäckte vi, att domen också inkluderade tunga böter plus "rättegångskostnader". Och all vår egendom konfiskerades igen; detta hände med varje politisk fånges familj. Vi hade inga pengar, så två tjänstemän från skatteverket kom hem till oss och munhögs om detta. De gick sin väg med några dyrgripar, som vi skaffat oss efter min frigivning 1953.

Kvar lämnade de sängarna, ett bord och två stolar. Vi skattade oss riktigt lyckliga! Men under de följande sex åren kom de åter och åter igen och begärde pengar samt konfiskerade ägodelar. Vinter och sommar kämpade jag med byråkrater för våra stackars grejors skull.

Det var en tid av vild fruktan. Varje dag arresterades någon av våra vänner. Nästan alla våra kära var åter i fängelse. Natt och dag upphörde att existera för oss. Folk kom från varje del av landet med berättelser om terrorn, om stängda kyrkor och om män, som kidnappats.

Medan allt detta hände hos oss, gjorde Krusjtiov sin "vänskapsvisit" till USA, och det talades om en större toppkonferens i Paris till i maj 1960.

Vi samtalade om utsikterna hemma hos fröken Landauer.

"Du ska få se, Sabina", sade hon. "Efter denna konferens blir din man frigiven! Det blir en överenskommelse. Fängelsedörrarna öppnas!"

Då ringde telefonen — en granne, som sade, att poliser befann sig i vår vindsvåning.

”Kom inte hem ikväll! Du blir säkert häktad! De har redan tagit Alice.”

Alice var kanske den mest osjälviska, generösa kvinna, jag kände. Allt hon hade, gav hon till andra. Hon tog hand om barn till politiska fångar. Barn, som bokstavligen kastades ut på gatan. Detta var hennes brott.

Eftersom hon vägrade att göra angivelser om vänner under polisförhøret, blev hon fruktansvärt pryglad. Hennes tänder sparkades ut, ben bröts. Sedan dömdes hon till åtta års fängelse.

Polisen genomletade vår vindsvåning i två timmar den natten. Förutom Alice arresterade de en flicka, som händelsevis kommit på besök — något de vanligtvis gjorde.

Vi återkom senare till den förstörda våningen. Kläder och papper låg utströdda. Sängarna var välta. Till och med madrasserna var uppslitsade.

Mihai sade: ”Vet du, vad de har tagit? Stora reumatikerkuren!”

Gamla fru Tomaziu hade skrivit av för hand sida upp och sida ner ur en bok av en tysk läkare, som beskrev en ganska tvivelsam behandling av reumatism. Hon insisterade på att låna mig den. ”Det är en mycket sällsynt bok, kära du. Jag kan bara låna ut den över en dag. Så tappa inte bort mina anteckningar för allt i världen!” Det var inte lätt för mig att förklara för henne, att dessa beslagtogs av hemliga polisen. Hon blev nog aldrig fullt övertygad därom.

Timmar och dagar tillbringades med att försöka få några nyheter från polisen om Alice och andra vänner, som dagligen arresterades. Framgångarna var få. De hade försvunnit i den bottenlösa fängelsebrunnen. Kanhända skulle vi en dag höra ifrån dem igen. (Det dröjde länge efter Alices arrestering, innan vi förstod, vad som hade hänt henne.)

Alla våra närmaste vänner tycktes bli bortförda.

Gamle herr Trifu, som hade varit som en farfar för Mihai. Han var skald i W. H. Davies' stil — utan officiell skolning, en landsman, som skrev lyrik av himmelsk enkel-

het och djup. Mihai hade så att säga vuxit upp i hans sköte.

Och Nailescu, den kanske störste kompositören av religiös musik i landet. Han efterlämnade hustru och fyra barn, som kastades ut ur hemmet på gatan.

Och pastor Armeanu. Jag har berättat för folk i väster om honom. De tror, att jag skämtar. Han dömdes till tjugo års straff för att ha predikat över texten: "Kasta ut era nät på den högra sidan. . ."

"Aha!" sade man. "Varför inte på den vänstra? Imperialistisk propaganda!"

En angivare rapporterade om denna predikan. Den gjordes till svepskäl för hans fängslande.

Pastor Armeanu lämnade efter sig hustru och fem minderåriga barn. De deporterades till en öde plats, Baragan. En dag kom fru Armeanu till vår dörr, utmattad och sjuk. Vi tog in henne. Hon var oss inte till något besvär! Tvärtom, hennes vänliga läggning, som bar allt utan klagan, hjälpte oss alla.

Men nu var vi fem!

Den man, vi alla misstänkte för att ha angivit pastor Armeanu, kom till ett möte i den underjordiska kyrkan.

Fru Armeanu viskade: "Låt honom vara! Han tvingades till det!" Hon önskade förlåta och glömma.

Men det gjorde inte jag! Jag kände honom på pulsen: varför hade han gjort det?

Han brusade ut: "Jag blev ansatt i månader! Förresten sade jag inte något, som inte var sant! Han hade faktiskt sagt, det jag rapporterade, och även om jag höll med honom, var det motrevolutionärt. Efter vad jag anser, gjorde jag min plikt."

"Men då är ni för den regim, som inte tar några hänsyn? Som dödar och fängslar oskyldiga människor, som förgiftar barnen med ateism?"

Han blev besvärad och gjorde en undanflykt: "Å nej, naturligtvis inte!"

"Varför sade ni dem inte, att ni själv är mot regimen, istället för att säga, att er trosbroder är det?"



Jag kände bitterhet i hjärtat. Jag visste, att pastorer och vänner och till och med en biskop hade viss skuld i Richards fängslande. De älskade sig själva mer än den lära, de predikade. Jag utstod en kamp inom mig, då jag började känna hat mot dem, som hade tagit min make. Och så många makar! Jag bad, men jag fann ingen frid.

Då klippte Marietta någonstans ifrån ut en bild av Kristus på korset, av en italiensk mästare. Ofta strövade min blick till den plats, där den nålats fast på väggen. Och varje gång tänkte jag på Jesu sista ord: "Fader, förlåt dem, ty de vet inte, vad de gör!" Och även: "Jag törstar!"

Vad de törstade, dessa förrädare, efter förlåtelse! Som jag inte gav dem! Som jag i min bitterhet höll tillbaka!

Och med den tanken skedde en förändring inom mig. Jag visste, att också för helgon en tid kan komma, då kärleken till det egna jaget är starkare än kärleken till Gud. Den lutherske biskopen Müller, en god vän till oss, brukade säga, att dessa, som andra kallar förrädare, i Guds ögon kanske bara är svaga kristna. Då han sade detta, brydde han sig inte alls om att andra härför kunde hålla honom för en bristfällig och svag biskop. Jag beslöt mig för att älska och ingenting begära i gengäld.

Vintern 1960 började det snöa tidigt. Gatorna låg djupt täckta och ingen gick ut, om han inte behövde det. En ruta hade gått sönder i fönstret. Mihai spikade fast en gammal mattstump för hålet, men ingenting hejdar en enveten vind. Den tjöt och ylade under dörren.

"Det är precis, som om vi hade suttit utomhus", sade Marietta. "Här är det inte en gnutta varmare!"

Mattstumpen utestängde ljuset, och trots draget var vår lilla vindsvåning otäckt instängd nattetid, med fem människor i den.

När jag inte arbetade för den underjordiska kyrkan, gick jag gata upp och gata ner från den ena statliga byrån till den andra för att försöka få anstånd med de böter, som ådömts Richard. Om inte en viss summa betalades inom en viss tid, skulle de komma och ta allt, vi hade kvar. Jag vän-

er jag antog, han var en annan tjänsteman med ytterligare tade på bänkar i kalla väntsalor för att träffa ämbetsmän och fylla i dussintals komplicerade formulär.

Det tjänade ingenting till!

En dag bultade två tjänstemän från skatteverket på dörren. Mihai öppnade och bad mig komma. De ville ha mer pengar. Jag kunde inte betala! Illa nog! De skulle göra en lista över allt vårt lösöre, så jag kunde lösa ut det, när jag fått tag på pengar.

Jag sade: "Det tar er inte lång stund!"

De antecknade stolar, bord, bestick och köksredskap, lådan till en gammal grammofon utan vevhus (en relik från Mihais instrumentmakartid). Sängarna fick vi behålla. De var i varje fall alldeles för dåliga att ens flytta.

"Matta, brun, liten", sade den förste mannen och slet i den. Den rasade ner från fönstret och släppte in en iskall, vinande blåst.

"Nej, det är bäst att räkna det där som en del av fönstret", sade han. "Folk sover ju här inne!" Och de satte tillbaka mattstumpen.

Jag tackade dem. Men det var ett misstag. De påmindes om sina plikter.

"Ni har tre dagar på er att betala. Annars får ni skylla er själv!"

Och så gick de sin väg.

Jag tillbringade följande morgon med att försöka träffa den rätte ämbetsmannen. Äntligen blev det min tur. Han satt i en liten avbalkning med pappväggar.

"Ni menar, att de inte har tagit rubb och stubb ännu!" Han var rasande. "Jag struntar i hur det kommer att gå för er! Antingen betalar ni ögonblickligen — och då hela beloppet — eller också konfiskeras er egendom. Ni kan inte betala? Då så! Vi kommer till er genast i morgon!"

Jag gick nedför trapporna. Jag kunde inte hejda tårarna från att strömma nedför mina kinder. Skälvande och hostande dröjde jag ett slag i den stora ytterhallen för att samla mod, innan jag kastade mig ut i gatans iskyla. Då var det någon, som vidrörde min arm.

En lång man i glasögon och mörk kostym hade följt mig

någon hotelse. Han såg sig snabbt omkring.

"Jag känner till ert fall", sade han. "Se här, tag detta!"

Så försvann han. Han skyndade tillbaka samma väg, som han kommit.

Jag såg på de hopvikta sedlarna, som han hade stuckit mig i handen. Tillräckligt för att hålla dem borta från vårt hem i flera veckor!

På vägen hem glömde jag mina genomblöta skor, mina iskalla händer, min trötthet. Mitt hjärta fylldes av varm frid. Denne vänlige, generöse man, som hade visat mig ett tecken på Guds kärlek — vem kunde han vara?

Mihai gjorde diskreta förfrågningar och fann, att han var från en avdelning av skatteverket. En av de många vännerna till den underjordiska kyrkan. Vi kunde inte träffas — det var alltför riskabelt — men varje månad från den dagen och så länge Richard var i fängelse, skickade han oss en del av sin lilla lön.

Mihai hade regelmässigt utestängts från sina teologistudier. Vår vän biskop Müller gjorde allt han kunde, för att han skulle få stanna. Müller föraktades av många av sina lutherska stiftsbor, därför att han öppet samarbetade med kommunisterna, som till och med hedrade honom med dekorationer. De visste inte, att han rapporterade till den underjordiska kyrkan varje samtal med höga ämbetsmän. Han skyddade och hjälpte också hemligen familjer till kristna martyrer. Jag kan säga detta nu öppet, därför att han är död.

Mihai lyckades komma in i en universitetsfakultet för byggnadsingenjörer. Naturligtvis utan att säga, att han var son till en politisk fånge.

"Om några månader får de säkert reda på det", sade han. "Då utestängs jag och får gå in någon annanstans."

Jag försökte förtjäna litet pengar med hemarbete. Jag hade funnit en gammal stickmaskin, programmerad för jumprar och koftor. Felet var bara, att när jag önskade arbeta, så ville inte maskinen det!

Den vän, som hade givit mig maskinen, upptäckte snart,

att han hade givit sig själv på köpet. Han var reparatör, och knappast en dag gick, utan att jag bad honom komma och reparera något.

Slutligen sade han: "Några lager har gått!"

"Vad betyder det?"

"Det betyder, att vi slänger den. Den måste nerskrotas! Jag kan inte få tag i reservdelar."

"Kära nån, då!" Mina pullovers, om också något otympliga, hade gått bra att sälja.

"Jag ska se mig omkring. Kanske jag kan få tag på en annan billigt."

En vecka senare kom han tillbaka med ett par enklare maskiner för sockor. Nu fick fru Armeanu och jag bråttom. Nålar var problemet. De gick ofta av, och att ersätta dem var helt omöjligt i det nya Rumänien. Alla maskindelar gick till fabrikena. Reparatören försökte ta några styc-ken från sin arbetsplats. Men de anställda kroppsvisiterades, då de lämnade arbetet. Jag kunde inte låta honom riskera fängelse för en sticknål. Så strumpproduktionen upphörde ofta en månad i sänder.

Vi sålde strumpor på svarta börsen. Då ju ingen kunde sälja varor utan statens tillåtelse (det var illegalt att tillverka dem privat, dessutom), sålde våra vänner dem vid fabriksgrindarna. Eller på loppmarknaden. Eller vid busstationerna. Varsomhelst, där folkmängden erbjöd skydd.

Till sist gav vi upp det hela. På sextiotalet underlättades handelsförbindelserna med västvärlden. Rumänien fick maskiner och kunskap om dessas användning. Då nylonstrumporna började dyka upp, måste mina försvinna. Och jag sörjde inte över detta!

Hädanefter begränsade jag mina penningeskapader till språkundervisning.

"Kamrat Sabina Wurmbrand?"

En ung man i mörk regnrock hade kommit till vår dörr efter mörkrets inbrott.

"Jag är fru Wurmbrand."

"I morgon klockan nio ska ni inställa er i inrikesministe-

riet. Visa detta kort för vakterna och fråga efter det rum, som här angivits." Han gav mig en kall blick. "Godkväll!" Och klapprade nedför trappan.

Det fanns inga mer skräckinjagande kallelser! Besökare vid ministeriet blev vanligtvis dess gäster på obestämd tid. Hade någon angivit mig? Vi var en sorgsen liten familj i vindskupan den kvällen.

Tidigt nästa morgon packade jag en liten väska med toalettsaker och varma kläder. Jag sade adjö åt alla och gav mig iväg.

Kontoret var tämligen stort, med en matta och gardiner och söta flickor till sekreterare. Porträtten av Lenin och kompani var i färg och propert inramade. Bakom ett skrivbord stort som en flygel satt en knubbig man i civilkläder; han var omkring fyrtio år.

"Sitt ner, kamrat Wurmland!" Han visade på en fåtölj. "Vi har bett er komma hit, eftersom vi är intresserade av ert fall. Berätta för mig om er själv och er familj! Var inte rädd! Ingenting slipper utanför dessa väggar. Ni har en son (han kastade en blick på papperen på skrivbordet), Mihai . . . Hur går det med hans studier . . .?"

Jag fattade galoppen. Det var ett nytt försök att övertala mig till skilsmässa. Artighet skulle tillämpas, där hotelser misslyckats.

Han var artig och säker på sin sak, där han lutade sig bakåt i stolen.

Jag svarade: "Jag älskar min man, och vad som än händer, bryter jag inte vårt äktenskap. Vi är förenade för alltid."

"Vänta litet, jag vill göra ett förslag! Ni vill ju, att er son ska fullfölja sin utbildning. Ni önskar få rätt till arbete, till att leva ert eget liv. Ni kan utan vidare göra allt detta. Lämna bara ert identitetskort här hos mig, och om två dygn returnerar vi det i ert flicknamn. Det är bara en enkel formalitet, som staten ber er om. Är det inte klokt att göra detta?" Han gjorde en paus och lekte med en penna. "Det är klart, att om ni inte är samarbetsvillig, så finns det andra sätt. När vi vill något, genomför vi det . . ."

Jag såg på den politiske officeren. Rakt in i ögonen.

"Antag, att ni själv en dag är i fängelse, i likhet med så många andra tjänstemän? Skulle ni då önska, att er fru skildes från er?"

Härvid satte han sig upp med en knyck. Så exploderade han.

"Vet ni inte, var ni befinner er, vem jag är? Hur vågar ni ställa mig frågor!" Han slängde pennan in i den öppna spisen. "Iväg med er nu, ut! Och glöm inte, vad jag har sagt! Förstått?"

Jag plockade upp min lilla väska och gick mot dörren utan att svara.

"Förstått?"

Men också han hade förstått, ty det var deras sista ansträngning att få mig att skiljas från Richard.

I stället sades det: han är död!

Detta hände vid två tillfällen.

Först kom ett par trashankar till ynglingar till min dörr och sade, att de var före detta fångar. Det trodde jag verkligen. Men de kunde inte se mig i ögonen. Då de började beskriva, hur de sett Richard i fängelse, visste jag genast, att jag hade att göra med provokatörer.

"Stackars pastor Wurmbrand", sade den modigare av de två. "Vi vet inte exakt, vad som hände med honom. Han blev väldigt sorgsen mot slutet. Kunde inte tala med någon. Det sade man i varje fall i fängelset i Gherla."

"Vad är det ni försöker säga mig? Att han begick självmord?"

"Man vet inte riktigt. Men vi vet, att han bars ut med fötterna före. Och vem skulle vilja döma honom, om så varit fallet?"

Han försökte vara listig. Men kunde aldrig ha valt en mer enfaldig lögn!

"Stackars pastor Wurmbrand! Ett verkligt helgon var han! Det sade alla."

"Var snälla och gå nu!" Jag kunde inte hitta på något annat att säga.

"Vi ville bara uttrycka, fru Wurmbrand, hur ledsna..."

"Var snälla och gå!"

De såg fruktansvärt skuldmedvetna och skamsna ut. Sannolikt gjorde de det bara för att få ett ransoneringskort eller löfte om ett arbete.

Andra gången offentliggjordes det officiellt, att Richard var död. Men inte direkt till mig. En man i civila kläder knackade på hos en god vän till mig. De önskade inte ge den sorgliga nyheten till fru Wurmbrand personligen. Skulle vännen vilja vara så vänlig? Säg då bara, att pastor Wurmbrand dog efter några veckors sjukdom samt att han begrovs i fängelset.

Jag var glad att ha besparats ytterligare en kväljande påhälsning.

Men de stannade inte vid detta. Richards namn viskades nu över hela landet. Han höll på att bli en legend. Barn ville inte lägga sig utan att ha bett för hans säkerhet. För att göra slut därpå, sändes frigivna fångar till kristnas hem i åtskilliga av de större städerna, för att få folk att tro, att han hade dött i fängelse genom egen hand. Ingen trodde dem!

Därpå utestängdes Mihai från fakulteten. Han hade kategoriskt vägrat att gå med på den kommunistiska undervisningen och tillämpningen. De visste allt om honom: hans tider, hans vänner. De bevakade varje kristen och gjorde anteckningar. Man måste vara mästare på underjordiskt arbete, vilket få av oss var, för att kunna dölja saker för hemliga polisen. Vi visste, att folk rapporterade om oss. Det var en oundviklig del av livet. Men Mihai sade, att kyrkan hade blivit alltför djupt infiltrerad.

"Mamma, jag avskyr att säga det, men du är alldeles för ömhjärtad. Du låter alla dessa människor komma till våningen: de behöver bara säga 'Pris ske Gud!', så får de komma in! Men vi måste vara hårda mot dessa angivare!"

Jag skulle ha velat motsäga honom, men han fortsatte: "Jag är rädd för att de kommer att fångsla dig igen, Mamma! Och mig själv. De vet, att jag står upp till halsen i ditt hemliga arbete. Men det rör sig inte bara om människor som vi, som åtminstone känner riskerna och har ett mål i

livet. Jag tänker på pojkarna jag var tillsammans med i Sibiu, som togs omhand två gånger i veckan och klåddes upp, tills de lovade att bli angivare. Och på barnen i Brasov, som försökte bilda ett frihetsförbund. Det var en barnlek. De till och med skrev dagbok och förde protokoll över sina möten. Men också kommunisterna tycker om att leka. Nu är alla barnen fängslade. Kanske de håller på att pryglas till döds?”

Jag tänkte på Alice. Denna fina, vänliga kvinna! Utsträckt på en bänk med fötter och händer fastbundna och tänderna insparkade. Richard hade blivit fruktansvärt torterad, han också, första gången han arresterades. Men det talade han aldrig om. Vad genomled han nu?

Vi visste, att fastän flera underjordiska möten nyligen hade skingrats av polisen, andra hade lämnats ifred. Med vilja, så att angivarna skulle kunna arbeta i fred. Nu gjorde vi en ny ansträngning emot dem.

Våra möten växte hela tiden. Tills vi var femtio eller sextio människor åt gången. Vi måste vara särskilt försiktiga, om någon i mötet hade en position — som universitetsprofessor, eller partimedlem. Sådana var påpassade. Därför hade vi bara ett halvt dussin betrodda vänner.

Ett sätt att utspeja angivarna var att sprida ut falska rykten. Någon misstänkt person fick veta, att ett möte skulle hållas på någon väns adress. Om ett ovanligt stort antal spioner i vanliga kläder uppmärksammades nära det huset, då visste vi, vem som var den skyldige.

Vanligen lät vi honom inte veta detta själv. Ledsamt, huset var tomt, log vi. Vi hade varit tvungna byta adress i sista minuten — och vi hade inte tid att meddela er . . .

En angivare, som man känner till, är värdefull. Man kan missleda honom. Om man däremot genast utstöter honom ur församlingen, ersätts han omgående av någon annan, som man inte känner. Så regeln var: fortsatt vara vänlig!

Ibland spårade vi upp angivare genom meddelanden från arresterade människor. De frågor, som interrogatorerna inte frågade dem, var ofta värdefullare för oss än de frågor, som ställdes.



En av våra medlemmar hade hemligen tryckt ryska evangeliedelar. Trots detta utfrågades han aldrig därom vid förhören. Vi gissade oss till orsaken — hans medtryckare var angivaren! Han var en kristen — fångad i ett nät av utpressning och hot.

Denne fortsatte att arbeta och bedja tillsammans med oss i all kärlek; fastän han var deras agent, av fruktan.

På det viset fortsatte det. Å ena sidan kampen för att hålla vind och regn borta, skattebesökarna och hemliga polisens; å andra sidan kampen för att hålla ihop den underjordiska församlingen. Vi levde farligt. Och hade aldrig långtråkigt!

År 1962 började en varmare vind blåsa från Moskva. Vi inandades den försiktigt. Det talades om en ny "upptining". Vi fick fler brev från utlandet. Det spreds rykten om att Rumänien skulle försöka bryta sig ur *Komenkon*, den sovjetbevakade allmänna marknaden. Det gick till och med rykten om en amnesti.

Folk skämtade mera fritt:

Krusjtiov: "Herr Kennedy, vad kan jag göra? Jag har försökt med hjärntvätt, jag har försökt med fängelse, men dessa enfaldiga kristna fortsätter att gå i kyrkan. Hur kan jag stoppa dem?"

Kennedy: "Försök med att ersätta ikonerna i kyrkorna med ert eget fotografi!"

## 20. *Till friheten*

Varje kommunistisk bemärkelsedag lyssnade vi intensivt på radion i hopp att höra något meddelande om frigivning av fångar. Jag kunde inte sova på nätterna vid blotta tanken.

Den 1 maj 1962. Arbetarnas dag. Ingenting!

Den 23 augusti, Frihetsdagen. Ingenting!

Den 7 november, Ryska revolutionens dag. Några hundra kriminella interner frigavs. Inga nyheter om de politiska fångarna!

Trots allt fortsatte de små tecknen att öka. Ett stort handelsavtal gjordes med Jugoslavien. "Institutet för ryska studier" blev en mindre avdelning av "Institutet för utländska språk". "Ryska bokhandeln" — en stor statlig koncern — blev "Universalbokhandeln".

I augusti 1963 upphörde störningarna av rumänskspråkiga radioprogram från väster.

Hur andlöst satt vi inte vid radion den där 23 augusti och längtade efter nyheter: Det kom inga.

På föråret 1964 frigavs utan någon förhandsanmälan en handfull politiska fångar. Några var vänner till oss.

Vi frågade dem: "*Vad betyder detta?*"

De visste det inte. "Vakterna kom in och läste upp en namnlista, och det var allt!" *Hur många namn?* Omkring åttio.

*Åttio! Så många!* Nu var vi vissa om att en amnesti var på väg. Man hade gått likadant tillväga 1956. Skulle det bli till 1 maj?

Men det kom inga nyheter den dagen.

En morgon var jag i min vindskupa, då Marietta rusade in med andan i halsen:

"Alice är hemma!" Efter fyra år! Vi snappade åt oss våra kappor och sprang ut och hoppade på en spårvagn.

Där var hon, mager och utsliten och leende! Vad hon hade mycket att berätta! Men ingenting, ingenting ägde hon. Bara de lappade trasorna på kroppen!

"Imorrön ska du få litet saker", lovade jag.

"Men jag vet, att ni inte äger något själva", sade hon.

"Ja, men vi lever ju i lyxens sköte", skrattade Mihai. "Du skulle bara se vår regntaksvåning!"

"Mattor på väggarna", sade Marietta.

"Rinnande vatten."

"Rakt genom taket!"

Sådan tur vi hade haft, tänkte jag, i jämförelse med många andra kvinnor. Vi var omgärdade av kärlek. Överallt arbetade Guds kärlek för oss och rann som hemlig sav genom den underjordiska kyrkans stora träd.

Jag kunde inte sluta ögonen på hela natten. På morgo-

nen samlade vi ihop några få saker och bar till Alice, där hon hade övernattat i en kusins bostad.

Nu hade vi verkligen skäl att hoppas, att våra kära skulle komma hem! Men veckor gick, och månader.

Med några veckors mellanrum kom en väninna vid namn Marcia springande till vår bostad.

”Amnestin! Det träder i kraft nästa vecka! Den här gången är det verkligen sant!”

Snart fick hon smeknamnet Syster Amnesti. Marcia arbetade idogt för kyrkan, och hon hade sin man i statlig tjänst. Så ryktena från henne togs mer på allvar.

Den verkliga amnestin blev en överraskning för oss alla, då den äntligen kom.

Jag hade stigit upp tidigt och gått ut för att handla åt familjen. Det var en onsdag i juni månad, varm och med blå himmel. När jag kom tillbaka hem, fann jag dagstidningen väntande på mig. En god vän hade lämnat av den på väg till arbetet.

På ett litet utrymme på första sidan stod det: AMNESTI.

Den gällde inte för alla politiska fångar. Faktum var, att man inte förstod, för vem den gällde över huvud taget. Jag läste och läste igen. Meddelandet omgavs av skyddande fraser. Man kunde inte tillstå, att tusentals människor nu skulle frigges efter att i åravis varit orättfärdigt internerade. Myndigheterna kände sig förlöjligade! Och Moskva stod som åskådare till det hela.

Jag skyndade mig iväg till en god vän. En liten grupp hade redan samlats för att diskutera nyheten.

”Å, det blir som förra året — bara kriminella!” sade fröken Landauer.

Men Syster Amnesti var där också.

”Nej, nej! Hur ofta har jag inte sagt er det! Låt oss bedja och tacka Gud, och ni ska få se!”

Så vi bad och återvände hem. Jag hade inte varit hemma ens fem minuter, då en granne kom springande. Ett telefonsamtal hade kommit från en gammal vän, som frigivits den morgonen från Gherla.

”Han säger, att din man var på listan för idag! Han såg

honom vänta på gården! Han är på väg!"

Då hon gått, försökte jag skala potatisen. Men mitt hjärta slog så häftigt, att jag måste sätta mig. Timmar förflöt.

En ny knackning på dörren. Herr Ionescu, en gammal god vän, som bodde i våningen under och hade telefon, stod där leende.

Han tog min hand och sade: "Någon ringer dig från ett ställe utanför stan."

Så jag gick ner och tog upp luren — och i andra änden var Richard! När jag hörde hans röst, kunde jag inte tala. Jag kände hur jag bara föll och föll, och det susade i öronen som havet, och sedan svartnade det alldeles för mig.

Jag öppnade ögonen igen och såg oroliga ansikten stirra ned på mig.

"Det är inget fel med henne!"

"Du svimmade!"

Man hade bett Mihai komma ner nu. Han skrattade och pratade i telefon. Richard var hemma hos vänner i Cluj.

"Jag visste inte, om jag fortfarande hade hustru och barn", sade han. "Jag tyckte jag borde ta reda på det!" Han mådde bra och var fri. Han skulle komma hem snarast möjligt. Gherla låg hundratals kilometer bort i de västra provinserna. Han skulle ta ett tåg från Cluj, närmaste stationen. Men inte den dagen. Hans första underjordiska möte hade redan ordnats för kvällen.

På eftermiddagen återvände andra vänner hem från fångelser över hela landet. Ett dussin av oss, hustrur och vänner, väntade och samtalade i vindsvåningen, ivriga, förhoppningsfulla. Något hände i trappan. Ett telegram. Jag slet upp det.

"Richard säger, att han kommer med nattåget! Han är här klockan halv nio i morgon bitti!"

Tåget kom. Det väldiga, dånande diesellokomotivet gled förbi och mina blickar sökte längs vagnarna. En högtalare vrålade. Hopen vände, knuffades och trängdes.

Jag såg Richard, innan han såg mig. Han lutade sig ut från ett vagnsfönster. Mager och blek, med rakat huvud.

Gud hade återgivit mig honom!

Hans kläder var mycket sjaskiga. Skorna hade inga snören — det var ju förbjudet — och de var alldeles för stora. Han kom emot mig, gick så långsamt, lång och leende, liksom simmande omkring i sina skor. Så omfamnade han Mihai och mig. Stationen skakade av allt oljud från skrik och hälsningar. Någon med en kamera ställde upp oss tre för ett foto.

Folk hopade sig kring oss och bad Richard om nyheter beträffande vänner och släktingar, dem, som inte hade återvänt med detta tåg.

Då erinrade jag mig hur många det var, som inte hade kommit tillbaka och aldrig skulle göra det heller, ty de hade dött i fångelse.

”Säg inget!” sade Richard. ”Låt mig bara se på er!”

Dag och natt var vindskupan packad av vänner och främlingar, som kom från hela landet för att träffa Richard igen. Stående, sittande, klämmande sig in genom den alltid öppna dörren — alla måste utbyta ett ord med honom! Hemliga polisen försökte inte störa oss, ty det skulle de bara ha lyckats göra med ett maskingevär. De observerade oss och gjorde sina små anteckningar i bakgrunden.

Richard var mager som en sticka och vägde omkring 50 kilo. Han hade överlevt prygel och hjärntvätt. Nu måste han genast läggas in på sjukhus. Men till och med där fortsatte folk att samlas för att se honom, till dess sjukhusdirektören artigt meddelade, att han måste flytta. Hemliga polisen klagade. Han flyttades från sjukhus till sjukhus och hamnade slutligen i sanatoriet i Sinaia, en av de vackraste bergsstäderna, där kungliga sommarresidenset fanns en gång i världen. Men folk kom ändå, på motorcykel och cykel och buss. Hemliga polisen sände en ny varning. Han beslöt sig för att lämna platsen. Det fanns inget annat att göra.

I Bukarest var saker och ting kaotiska. Tiotusentals politiska fångar frigavs det året. De sökte arbeten och hustrur och barn, och de försökte — ibland med tragiska resultat — att anpassa sig till ett liv, som de varit borta från i femton eller tjugo år. Där var tragedier i hjärtan och hemmen och

på gatorna.

Polisen kunde inte klara av all röran. Och så grep Richard tillfället att predika, hemligen, i vilken som helst kyrka, där pastorn gav honom sin tillåtelse. Och vi kunde hjälpa många vänner. Vi skickade fru Armeanu ner till Constanza på semester vid Svarta havet. Hennes make hade inte frigivits.

Richard lyckades till och med erhålla en predikolicens. Men den begränsade sig till en kyrka i byn Orsova, som hade en officiellt begränsad församling på trettiosex medlemmar.

"Om det blir en till", varnade hemliga polisen, "får ni med oss att göra! Vi känner er och bevakar er."

Richard sade mig: "Jag tror inte, jag kan tala där. Andra människor kommer säkert, då de får höra, att jag ska predika. Vi skadar bara vännerna i Orsova!"

Så vi beslöt att för tillfället inte resa dit. I varje fall höll det underjordiska arbetet i Bukarest oss alltför upptagna för att göra det. I hemliga möten här och där — ty möten i hemmen var förbjudna — förde Richard hundratals själar till Kristus. Men trots detta tycktes han mena, att han inte gjorde tillräckligt, och vi visste inte, hur länge han skulle kunna klara sig undan polisen. Då jag frågade honom om hans planer för framtiden, sade han:

"Idealet vore att dra sig tillbaka till någon öde plats, som gamla tiders eremiter, och tillbringa resten av mitt liv i kontemplation av Gud och i meditation. Men nu är allt långt ifrån idealet!"

Återigen såg han, hur liten frihet kyrkan hade, hur den var bemängd med angivare — från de högsta biskopar till de ringaste församlingsmedlemmar. Präster berättade för honom, att om de inte rapporterade om sina medlemmar, skulle kyrkorna stängas. Barn och ungdom indoktrinerades med ateism mer intensivt än någonsin.

Men vad som oroade Richard mest var att märka, hur ovetande och naivt godtrogna folk var i den västliga världen, när det gällde kommunismen och dess försök att utsläcka religionen.

Vid denna tidpunkt började jag få kontakt med vissa höga dignitärer i den ryska kyrkan, på vägar, som jag inte kan avslöja. Många var partiets redskap, och de sade oss detta öppet och med beklagande. De hade inget annat val, sade de.

Andra prelater från bakom Järnridån, som reste till internationella konferenser, män valda av partiet och spelande den roll, de tilldelats av kommunisterna, arbetade emellertid för den underjordiska kyrkan.

Då de återvände hem, fick vi höra deras intryck. De var skräckslagna över att finna, hur duperade somliga av de brittiska och amerikanska delegaterna vid dessa konferenser var. "De tror på precis allt, man säger dem", sade de. "En del av dem är mer entusiastiska över kommunismen, än någon verklig kommunist är!"

Vad kunde göras åt detta?

Den underjordiska kyrkans ledare sammanträffade och beslöt, att Richard skulle försöka komma ut till väster. Hans arbete skulle bestå i att få folk att begripa, vad som i själva verket hände hos oss — och vad som eventuellt kunde komma att hända med dem själva.

Sedan 1948 hade Rumänien sålt judar till Israel. Vårt hopp att komma ut ställdes till denna handel. Tusenden och åter tusenden judar försökte ännu att komma ut. Långa köer av dem väntade vid milisens högkvarter på att fylla i formulär. Emigrationen hade redan blivit en nagel i ögat på arabländerna, och myndigheterna var försiktiga; men officiella skrupler kunde överkommas genom att man betalade en stor summa till myndigheterna.

Förhandlingarna om detta var långa och enformiga för oss. Och allt som framkom var en vink från en hög tjänsteman, att våra pärmar stämplats med orden FÅR ALDRIG LÄMNA LANDET. Men vi gav inte upp! Vänner föreslog, att Mihai skulle resa före oss andra. Vid den tidpunkten tycktes han vara i den största faran. Andra sade, att jag skulle försöka resa ensam och skaffa pengar i väster för att utverka vår frihet.

Så snart den första förvirringen efter massfrigivningen var över, återkom restriktiva metoder. Richard övervakades ständigt. Han kunde inte gå in i en kyrka, utan att dess pastor varnades eller hotades.

Vår egen tidigare kyrka stängdes och gjordes om till en filmstudio. Bänkar och altare slängdes ut, fönstren byggdes för. På sätt och vis var detta en förklädd välsignelse: det gjorde vår vindsvåning svårbevakad på närmare håll. Studios tekniker, musiker, sekreterare och så vidare kom och gick hela dagen och kunde inte lätt skiljas från våra trossyskon.

På hemliga vägar fick vi ett meddelande från vår vän Anutza i Norge. Hon satte igång att samla in pengar för vårt friköpande. Våra släktingar i utlandet hjälpte också till. Men det var genom Anutza mer än genom någon annan, som vi äntligen lyckades komma ut. Hon övertalade norrmännen att ge oss visa. Hon fick Norska Israelsmissionen och Jude-kristna förbundet att bidra med 35.000 kronor. (Jag uttrycker härmed mitt tack till dem.) En annan källa bidrog med 15.000 kronor. Min egen familj bidrog också och hjälpte till på många sätt. De visade stor kärlek.

Slutligen, efter mer än ett års arbete och påtryckningar från vänner i väster, sade man oss: *Era utresevisa kommer att ges er! Vi har mottagit dollar!*

Trossyskon från byar och städer långt bortifrån kom för att säga adjö. Vänner i Bukarest anlände timme efter timme för att önska oss välgång.

Tidigt följande morgon stod vi på flygplatsen.

Det var den 6 december 1965, Sankt-Nikolaus-dagen, de fångnas skyddshelgon enligt den rumänska ortodoxa kalendern. Dimman liksom löste upp byggnaderna och den grå flygmaskinen ute på plattan.

Det var en gammal DC-7:a, och vi var sammanlagt sextio stycken, alla friköpta, och nästan alla judar. Vi hade väntat sedan gryningen, och vi hölls samman av en innerlig enhetskänsla, en djup tacksamhet till vårt lyckoöde att slippa ifrån kommunismen, och av ännu djupare smärta över dem,



som vi måste lämna bakom oss i dess grepp. Tjänstemännen, passkontrollanterna, flygvärdinnorna med sina listor i handen såg på oss med avundsjuka blickar. Vi skulle till väster. Till väster!

Man hade försökt hindra människor att samlas på flygplatsen. Men trots detta hade en grupp kommit för att säga farväl till oss. Vi såg oss tillbaka och vinkade mot dem genom glasväggarna samt steg ut på den våta, grå asfalten. Dimman höll på att lyfta.

Vi gick ombord på planet. Mihai kom att sitta vid den ende utländske passageraren, en italiensk affärsman, som genast började samtala. Glättigt frågade han Mihai en massa saker. Han hade inte tyckt det var så illa, som man sade. Alla dessa historier man hörde om livet under kommunistiskt styre! Han hade ätit några verkligt goda måltider på Athenée Palace (Bukarests mest luxuösa hotell, som härstammade från förkrigstiden).

Mihai teg.

Tillsammans gick de ur flygplanet på Roms flygplats.

Mihai frågade: "Är detta verkligen Rom? Inte Östberlin eller något annat?"

"Det är klart!" skrattade affärsmannen. "Titta på annonsen där borta: *Bevete Coca-Cola!* Ni är på italiensk mark."

"Då — är jag en fri människa!" Och han begynte gråta.

Sedan sade han: "Nu kan jag, om ni vill, berätta för er hur det egentligen är i Rumänien, men jag vet inte, om jag någonsin kan få er eller någon annan att förstå."

Och därmed närmade vi oss tullen. Min bror och svägerska väntade på oss på flygplatsen. Kärleken hade drivit dem till att för vår skull komma ända från Paris.

## EPILOG

Från Rom flög vi till Oslo. Richard skulle ha velat stanna över i Genève för att rapportera om förföljelsen i Rumänien. Men en sekreterare i Kyrkornas Världsråd bönföll Richard per telefon att inte komma, "ty ryssarna får reda på det!" Jag undrade, varför någon skulle vara rädd för ryssarna i Kyrkornas Världsråd, då inte vi hade fruktat dem, där de var vid makten.

I Norge, det underbara land som erbjöd oss en fristad, möttes vi av Norska Israelsmissionens folk, som hade betalat en del av lösensumman för oss, samt av andra kyrkliga ledare.

Sedan reste vi till England. Här öppnades för oss universitet och en mängd kyrkor av alla riktningar. Folk fick äntligen höra om martyrerna och om den underjordiska kyrkans segrar, vilket dittills varit nästan okänt för dem. Engelska kristna var inte på det klara med fakta: förföljelsen av deras trossyskon i den tredjedel av världen, som var under kommunistiskt välde, hade knappast omnämnts för dem. På de flesta ställen talade min man, på några jag själv. Det blev ett uppvaknande i Storbritannien.

Vänner i Oslo hjälpte oss att komma till Amerika. Richard och jag talade åter i kyrkor, vid stora kristna möten, i teologiska seminarier, vid kvinnomöten. Richard kallades

att vittna inför amerikanska senatens utskott och senare för dess kongress.

Han dikterade nu sin första bok, "Vår tids martyrkyrka — torterad för Kristi skull". Jag lyssnade, där jag satt i en soffa och försökte sticka. Jag grät. Han grät själv. — Det var en mycket enkel bok. Men skriven inte med bläck utan snarare med martyrernas tårar och blod. Helt oväntat blev den en bestseller på ett tjugotal språk. Denna bok samt våra besök i olika länder och på skilda kontinenter blev utgångspunkten för bildandet av ett tjugotal missioner i de fria länderna i Europa, Asien, Afrika, Australien och Amerika. De samarbetar nu för att skaffa den underjordiska kyrkan kristen litteratur, radiosändningar på deras eget språk samt hjälp åt martyrernas familjer.

Den ena boken efter den andra kom från Richards penna. Oförtröttligt predikade han, men han inte bara pratade — han skapade effektiva organisationer, som skulle arbeta hemligen i det röda lägret. En del människor ifrågasatte hans metoder, men deras kritik kom alltid för sent. Richard handlade i förvisning, att det skulle bli tillräckligt med tid för ett rättfärdigande senare.

Vi var lyckliga bland alla människor, i varje land vi besökte. Vi kände oss hemma med våra tyska trossyskon. Mellan det tyska och det judiska folket har runnit strömmar av blod. Men det var kanske inte av en slump, som det hav, Gud delade på åt judarna, kallades Röda havet? Bara de, som uthärdar i sitt hat, dränks i det. Vi var lyckliga tillsammans med våra australiska bröder, våra maoribröder, med vita, svarta och indier i Afrika. Vi hade möten utan apartheid i Sydafrika! Sittande tillsammans lyssnade kristna av alla raser och kulörer i tårar till Kristi budskap från den underjordiska kyrkan.

Jag erinrade mig en tragisk replik av Mihai flera år tidigare: "Även om Pappa återkommer, ska han inte längre vara den man, vi kände, utan en skugga av sitt forna jag, utan möjlighet till tjänst för medmänniskor." Men i Afrika skrev en tidning angående vårt besök: "Vi drabbades av en stormvind vid namn Richard!"

Richards undervisning: "Avsky kommunismen men älska och vinn kommunisterna för Kristus!" godtogs av miljoner människor överallt. Nu finns det förbön, arbete och aktivt bistånd till den underjordiska kyrkan. Dess förtryckare omslutes i kristlig kärlek, fastän kampen för att bryta deras onda sinnelag fortsätter. I denna kamp angriper Richard också kyrkoledare, som kompromissar med kommunismen eller till och med blir dess bulvaner.

Richard är Richard, och jag är jag! För mig är hans kamp mot så många människor alltför mycket. Jag skulle önska, att han vore lugnare. Jag säger honom ibland: "I Salomos Höga visa jämföres Kristus med en blomma. Blomman plockas eller kanske bara vissnar ner, utan att i hela sitt liv ha gjort något annat än att genom sin doft och skönhet ha glatt dem, som såg den. Den gör inte motstånd mot sådana, som önskar döda den. Detta, menar jag, är det verkligt kristna livet!"

Richard svarar: "Om vi inte bekämpar kommunismen och dess infiltration i kyrkorna, kommer förtryckarna att besegra oss." Jag undrar, varför han oroar sig för detta. Hade inte kyrkan så att säga fötts korsfäst, besegrad? Var den inte ännu skönare i katakomberna, än då den delade troner med kejsare? Stod sig inte våra underjordiska gudstjänster utomordentligt väl i jämförelse med gudstjänsterna i västvärldens katedraler, där ingen gråter ens när Herrens lidande nämnes, eller ropar högt av glädje, då man hör om uppståndelsen?

Min man kunde inte påverkas av sådana argument. Han frågade: "Vid vad för slags blomma jämföres Jesus i Höga visan?" Utan att veta, vart han syftade med denna fråga, sade jag: "Vid en ros." Prompt genmälde han: "Rosen har törnen. Vidrör den inte! Den sticks!"

Jag har känt honom nu i trettio år. Jag kan inte ändra på honom! Så jag väljer arbetets lugnare del. Jag organiserar saker och ting med vår missions kurirer, som reser fram och åter till de kommunistiska länderna. Man måste instruera dem, måste samla upplysningar om kyrkornas förhållanden genom dem, förse dem med biblar, litteratur och

ljudband, med pengar åt de nödlidande.

Hundratusentals kristna sitter i kommunistiska fängelser. I Rumänien är många av våra vänner fängslade. Och meddelanden om vad människor genomlider på andra håll dagligen gör, att jag själv återupplever det förflutna. I juni 1969 skröt den sovjetiska pressen av att av trosskäl ha arresterat en man vid namn Rabintjuk och alla hans fem söner. Jag kunde inte låta bli att oupphörligen tänka på fru Rabintjuk, hur fruktansvärt hon måste lida i det tomma hemmet. I Albanien har män ur prästerskapet rullats genom gatorna i tunnor och kastats i havet. I Nordkorea dödades 1969 på en och samma dag 45 kristna. Dessas och otaliga andras familjer svälter; och överallt ber törstande själar om att få höra Guds ord!

Efter noggranna förberedelser sammanträffar jag med kurirerna och hör nyheterna från dem personligen. Nu har vårt arbete pågått i fyra år, men ingen av våra kurirer eller någon av deras kontakter i kommunistländerna har ännu arresterats.

Jag hade också andra människor att träffa, präster, som kom till den fria världen, till Kyrkornas Världsråds konferenser, till de ortodoxas och baptisternas konferenser, eller att helt enkelt predika och försöka frånta den västliga världen deras illusioner om den obefintliga religionsfriheten i den kommunistiska världen. De är ett speciellt slags människor, dessa officiella kyrkoledare i det röda lägret. Richard kallar dem "förrädare". Självt ville jag inte kalla dem så. Vem är jag att döma dem? De är olyckliga varelser. De är röda marionetter. Men vilket val hade de? Somliga väntade i årtionden i hoppet att se sina länder befriade. Mycket utlovades av USA:s presidenter utan att infrias. Misströstande om hjälp från väster har de lärt sig att sammanleva med regimen. Deras trosbröder föredrog fängelsets martyrium. Själva har de valt den medvetna lögnens martyrium för att kunna hålla några få kyrkor öppna, för att kunna förrätta några få dop, vigslar och begravingar. De reser runt i den fria världen och talar om den fulla religionsfriheten, de åtnjuter i Sovjetunionen, och de hoppas, att under

deras forcerade entusiasm kristna i väster ska förstå, hur svåra förhållandena verkligen är. (Reser engelska eller amerikanska kristna runt världen för att försäkra, att de har religionsfrihet?) Men västliga kyrkoledare kan inte se in i hjärtana! De är ovetande om tragedin och propagerar, vad de hör: "Det finns frihet i kommunistlägret!" Att dessa olyckliga östliga kyrkoledare måste till polisen ange dem, som de vet vara ståndaktiga i tron, känner man inte till. Detta är en del av kommunistmoralen, som den västliga världen tycks oförmögen att begripa.

Med många av dessa officiella kyrkoledare från öster sammanträffade jag och några av mina kvinnliga medarbetare, vanligtvis på kvällen, i deras hotellrum. Jag är inte längre ung. Men kommunistagenterna, som hela tiden spionerar på dessa delegater, antar, att biskoparna med skägg och stolor inte får vara så nogräknade. Så de tolkar våra besök på sitt eget sätt.

Vi ber med dem. Några blir oss till stor hjälp. Kommunisterna kan inte gissa, vilka som har vunnits över på vår sida. Det kan vara en biskop. Det kan vara den KGB-agent, som skickats ut för att spionera på honom. Det kan vara den sovjetiske ambassadören. Eller till och med den regeringsledamot, till vilken en av dem rapporterar. Och den underjordiska kyrkan, som har vunnit Svetlana Stalin, fru Kosygin och den störste samtide ryske författaren, Solsjennitsyn, har bevisat, att den kan sitt arbete!

Vårt personliga liv har även i hög grad förändrats. Richard hade under år som fånge behandlats med förakt, fått vänja sig vid smädelser och prygel. Nu upphöjs han, vilket lätt kunde förvrida huvudet på en annan människa. Men Richard har gått genom ekluten. Han vet, att applåden inte tillkommer honom, utan att äran tillhör Gud allena. Men publiciteten hjälper sådana som har få andra förespråkare. Rykte likaväl som skam kan bäras ödmjukt.

Till en början var jag rädd för det stora välståndet runt omkring oss i USA. Fastän vårt hem först var det enklaste tänkbara i en kalifornisk förstad, var det som ett palats efter vindskupan i Bukarest! Vi köpte litet möbler. Vi fick

en bil i present. Jag oroade mig för dessa "lyxartiklar". Men Richard citerade den tyske mystikern Meister Eckehardt: "Om du föraktar pengar, försök att bli rik, ty då kan du bruka dina ägodelar väl! Varför inte vara rik? Bibeln säger: 'Och Herren var med Josef, så att han blev en lyckosam man.' Låt oss bara äga, men i medvetandet om att det vi har inte är vårt utan Herrens! Och han tillåter oss att ge inte bara åt andra utan också åt oss själva. Varifrån denna enfaldiga tanke, att Gud skapat bina bara för att producera honung åt syndare? Även helgonen har rättighet att njuta av det goda! Vi har lärt oss att leva i ringhet: låt oss lära känna, vad det är att leva i överflöd!"

Jag tycker om asketismen hos utvalda själar som den heliga Teresa av Lisieux, jag tänker på de ryska bröderna i staden Nisjnaja-Tagila, som fastade utan avbrott i en hel vecka och bad om att bli besparade utbetalningen av tunga böter (men redan har de för att betala dessa måst sälja möbler, redskap, hem). Maten stockar sig i halsen på en, då man tänker på dem! Richard ordnar på alla möjliga praktiska sätt för många som dessa. I fängelse fanns det ju en tid, då han själv fastade fyra dagar i veckan.

Men så väl som jag känner Richard, ser jag hos honom också vad jag sett hos andra som har genomgått hemska år av tortyr. Motreaktionens oundvikliga lagar träder i kraft, och efter sådana förluster och uppoffringar i livet — till och med när det gäller njutandet av vanligt solljus — får man en obetvinglig impuls att på en gång smaka all glädje som erbjuds. Jag blev inte rädd: Gud är inte orättvis, han glömmer inte de tidigare uppoffringarna! Richard är medveten om faran. Och varje fara, som man är medveten om, är inte någon verklig fara.

Jag sade bara till honom: "Jag gläder mig att höra, att du inte bryr dig om pengar — akta dig bara för att sluta med det, när du har förtjänat den första miljonen." (För närvarande behöver vi inte vara rädda för detta!)

Vi har hjälp av Mihai och hans unga hustru Judit i vårt missionsarbete. Vilken stor tröst de är för oss! De var en gång vänner i Bukarest, då han var sexton år och hon tio.

Hennes föräldrar flyttade med henne till Israel, där hon blev omvänd av en kvinna, som Richard hade fört till Kristus trettio år tidigare. Sedan vi nått västvärlden, kom Judit för att hälsa på hos oss. Mihai sade till henne första dagen: "Är det inte så, att du vill stanna hos mig för alltid?" Hon svarade: "Jovisst!" Så gick det till.

Vi har haft stora glädjeämnen. Vi har också haft saker att oroa oss för. Under det gångna året 1969 har sex människor från länder bakom Järnridån, som bekämpat kommunismen i väster, blivit dödade. Fyra i Tyskland, en i Italien, en i Spanien. En katolsk prelat, Monsignore Draganovič, har kidnappats från Trieste och förvaras nu i ett jugoslaviskt fängelse. Dokument, som förfalskats av kommunisterna, har förevisats för att få omvärlden att tro, att andra har fängslats inte på grund av sin tro utan för att ha förskingrat kyrkans medel eller för homosexualitet. Närhelst jag är borta från Richard, är jag rädd. Men om det är farligt att göra Guds verk, hur mycket farligare är det inte, att lämna det ogjort! Ingen kan hejda en stormvind. Lika litet kan jag hejda Richard att mer och mer avslöja kommunismens grymheter och subtila infiltration, därigenom uppväckande vrede hos kommunistledare och deras redskap inom kyrkan. Må Guds änglar bevara honom!

De, som Richard angriper, står naturligtvis inte passiva; de lägger hinder i hans väg. Om de bara först hade studerat hans karaktär, skulle de inse, att det vore hopplöst! Ju högre hinder, desto väldigare språng. Han började sitt kristna liv med stora yttre hinder, och han förvandlade dem i tillgångar.

Mina resor för missionens räkning förde mig även till Israel. Jag besökte där de heliga platserna. Jag träffade många av våra tidigare församlingsmedlemmar, min egen familj och min kusin, som dagen för min arrestering hade sagt mig: "*Leschaná ha-baá be-Jeruschalájim!*" (Nästa år i Jerusalem!) Nästan tjugo år hade gått.

Och nu är jag tillbaka i arbetet. En smugglares arbete. Inte något vackert ord, men smuggelgodset är biblar! Ar-



betet med att hjälpa familjer till kristna martyrer och pastorer, som har underjordisk verksamhet. Arbetet med att bekämpa det kommunistiska giftet hos ungdomen i väster.

Detta arbete växer för varje dag. Martyrernas namn är nu kända över hela världen, och till och med barn tänker på dem i sina aftonböner. Ska inte sådana böner besvaras?

Som pastorsfru har jag ofta berättat för ungdom om pojken, som stod på stranden och vinkade åt en båt på havet. En man vid hans sida sade: "Var inte dum! Båten ändrar inte kurs, därför att du vinkar!" Men båten vände, lade till och plockade upp pojken. Från kommandobryggan ropade han: "Herrn, jag är ingen dumbom! Kaptenen är min far!"

Också vi vet, att Den som styr universum i sitt lopp är vår Far, och att han hör våra böner.

Donations for the missionary work started  
by late Pastor Richard Wurmbrand,  
continued now by his son, Michael  
Wurmbrand, may be sent to the nonprofit:

Help for Refugees  
PO Box 5161  
Torrance, CA 90510, USA  
<https://helpforrefugees.com>

## INNEHÅLL

### FÖRSTA AVDELNINGEN

1. Mitt möte med ryska armén 5
2. Terrorn 9
3. Richard försvinner 16
4. Jag arresteras 22
5. Jilava 41
6. Förhoppningar 51

### ANDRA AVDELNINGEN

7. Kanalen 58
8. Straffburen 72
9. Läger K4: vinter 80
10. Donau 94
11. Läger K4: sommar 101
12. Baragan-slätten 109
13. Tåget 120
14. Tirusor 128
15. Svinfarmen 133

### TREDJE AVDELNINGEN

16. Hemma igen 144
17. Den underjordiska kyrkan 159
18. Motståndskampen 176
19. Den nya terrorn 190
20. Till friheten 203

### EPILOG 212